

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

∨ *Про множинне громадянство
(законопроект №10425)*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

∨ *Чи законна мобілізація*

№ 1 січень 2024

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА
СЛУЖБА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (СІАЗ)

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 1 (116) 2024**

(01 січня -31 січня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2024

Київ 2024

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3
---	---

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	6
---	---

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Судово-юридична газета: Шлях кандидата на посаду судді КСУ: корисна інфографіка... 7 <i>П. Демчук, Українська правда: Строки, «спірні» угоди, засекречені вироки і знову строки: що і як гальмує роботу</i>	9
<i>Антикорсуду</i>	9
<i>М. Княжицький, Еспресо: Що Володимир Зеленський планує робити з громадянством</i> 14 <i>В. Залізнюк, Юридична газета: Про множинне громадянство (законопроект №10425)</i>	16
<i>М. Ульяновська, HolosAmeryky: Множинне громадянство не для всіх. Переваги та підводні камені законопроекту Зеленського. Погляд зі США</i>	17
<i>М. Бондаренко, Факти: Законопроект про множинне громадянство: як експерти оцінюють ініціативу Зеленського</i>	20
<i>Блог проекту «Право-Justice»: Створення Служби дисциплінарних інспекторів: завдання від Європейської Комісії на 2024 рік, яке Україна має виконати</i>	22
<i>В. Ковальський, LexInform: Війна і права людини: як не допустити непропорційності їх обмеження?</i>	24
<i>Т. Савін, Фокус: Перевірки документів і викрадення людей: омбудсмен визнав, що воєнкоми порушували Конституцію – чи покарають винних?</i>	25
<i>В. В'ятрович, Високий Замок: Законопроект про громадянство: одна пропозиція викликає відверте обурення</i>	27

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	28
--	----

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

<i>Рогач Л.</i> Судова система витримала найскладніші іспити (<i>Інтерв'ю</i>).....	31
<i>Науменко Н.</i> Президент втретє пропонує легалізувати множинне громадянство. Чому зараз і що змінить новий законопроект?	34
<i>Шишкін В.</i> Чи законна мобілізація та чи позбавлять ухилинтів громадянства? Пояснює екссуддя Конституційного суду (<i>Інтерв'ю</i>)	36
<i>Магера А.</i> Нові обмеження на виїзд чоловіків. “Чинювник не може керуватися підзаконним актом, який не оприлюднений” (<i>Інтерв'ю</i>) ..	40
<i>Кравченко С.</i> Якби поліграф дійсно був на 100% надійним «інструментом правди» – тоді й суди були б не потрібні (<i>Інтерв'ю</i>)	42
<i>Михайленко В.</i> ВАКС не створений для того, щоб рятувати справи сторони обвинувачення. відповідальність – на законодавцеві (<i>Інтерв'ю</i>)	49
<i>Отрош І.</i> Громадська рада доброчесності: головне, в процесі слідства не вийти на самих себе...56	

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	70
---	----

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Президент України В. Зеленський вніс до Верховної Ради законопроект №10425 від 22.01.2024 про множинне громадянство.

Як зазначається в пояснювальній записці, метою прийняття проекту Закону України «Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України» (далі – проект Закону України) є актуалізація положень законодавства у сфері міграції, громадянства, зокрема підстав і порядку набуття та припинення громадянства України.

Також метою є удосконалення правового регулювання питань щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які у складі Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів формувань, беруть участь у захисті незалежності та територіальної цілісності України, членів їх сімей.

Проектом Закону України, зокрема:

1) визначаються держави, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку, а також особливості набуття громадянства України деякими категоріями осіб;

2) визначаються категорії осіб, які подаватимуть зобов'язання припинити іноземне громадянство для набуття громадянства України;

3) запроваджується декларація про визнання себе громадянином України – документ, у якому іноземець, який є громадянином (підданим) держави, громадяни (піддані) якої набувають громадянство України у спрощеному порядку, при поданні заяви про набуття громадянства України, або його законний представник засвідчує, що в разі набуття громадянства України у правових відносинах з Україною особа визнає себе лише громадянином України;

4) актуалізуються категорії осіб, які не можуть бути громадянином України (яка засуджена в Україні за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості) з урахуванням рівня загрози для національної безпеки держави; яка вчинила на території іншої держави діяння, що визнане

Кримінальним кодексом України тяжким або особливо тяжким злочином; яка створює загрозу національним інтересам, національній безпеці, охороні громадського порядку, суверенітету і територіальній цілісності України);

5) переглядаються підстави для втрати громадянства України. Зокрема, передбачається, що такими підставами є:

а) добровільне набуття громадянином України громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, або громадянства (підданства) іншої держави, яка не визначена як держава, громадяни (піддані) якої набувають громадянство України у спрощеному порядку, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття;

б) використання повнолітнім громадянином України, який має громадянство (підданство) іноземної держави, на території України паспортного документа іноземця, наслідком якого є створення загрози національній безпеці та/або національним інтересам України;

в) набуття особою громадянства України на підставі статті 9 Закону України «Про громадянство України» внаслідок подання неправдивих відомостей, підроблених документів, приховування особою будь-якого суттєвого факту, за наявності якого стосовно особи не могло бути прийнято рішення про прийняття до громадянства України, обману або невиконання зобов'язання, взятого особою в зобов'язанні припинити іноземне громадянство, або в декларації про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України, або невиконання зобов'язання про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою;

г) встановлення факту проходження особою військової служби за контрактом у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом;

г) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно осіб, зокрема, засуджених в Україні за вчинення злочину

проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

д) участь у збройній агресії проти України у складі збройних формувань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, або яка перебуває у збройному конфлікті (війні) з Україною чи сприяла (сприяє) вчиненню збройної агресії проти України;

б) уточнюються повноваження державних органів, які беруть участь у вирішенні питань громадянства;

7) урегульовується питання можливості подання паспортного документа, строк дії якого закінчився, іноземцями та особами без громадянства, які в установленому законом порядку проходять / проходили військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Національній гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, для отримання посвідки на тимчасове проживання;

8) унормовується питання щодо правового статусу перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, які були залучені до захисту України, зокрема, у складі сил територіальної оборони або добровольчих формувань територіальної громади (*Юридична газета* (<https://jur-gazeta.com/golovna/zakonoproekt-pro-mnozhinne-gromadyanstvo-pro-shcho-ydetsya-v-dokumenty.html>). – 2024. – 23.01).

У Верховній Раді 29 грудня зареєстровано законопроект 10385 про внесення змін до статей 8 та 9 Закону «Про Кабінет Міністрів України» щодо уточнення процедури здійснення деяких повноважень депутатської фракції, що діє на правах коаліції. Ініціатором виступає глава фракції «Слуга народу» Давид Арахамія.

Відповідні статті регулюють порядок призначення прем'єр-міністра України та членів Уряду.

Як відомо, прем'єр-міністр України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України.

Президент вносить подання про призначення за пропозицією коаліції депутатських фракцій у

Верховній Раді, до складу якої входить більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після надходження такої пропозиції.

Давид Арахамія пропонує додати до суб'єктів внесення пропозиції до Президента також «депутатську фракцію, що діє на правах коаліції». Відповідні зміни передбачені до статті 8 закону про Кабмін.

А також визначити, що пропозиція депутатської фракції, що діє на правах коаліції, подається Президенту України за підписом голови такої депутатської фракції, а у разі його відсутності – першого заступника голови такої депутатської фракції або іншого уповноваженого представника – народного депутата України, члена депутатської фракції, що діє на правах коаліції.

Аналогічні зміни законопроект передбачає до статті 9 закону, яка регулює порядок призначення міністрів.

Так, члени Кабінету Міністрів України, крім Прем'єр-міністра України, Міністра оборони і Міністра закордонних справ, призначаються на посаду Верховною Радою за поданням Прем'єр-міністра.

До статті пропонується додати, що коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, або депутатська фракція, що діє на правах коаліції, вносить Прем'єр-міністру України пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України. Такі пропозиції подаються у порядку, встановленому частиною третьою статті 8 цього Закону. Тобто, за підписом голови такої депутатської фракції, а у разі його відсутності – першого заступника голови такої депутатської фракції або іншого уповноваженого представника – народного депутата України, члена депутатської фракції, що діє на правах коаліції.

Як вказує автор, хоча Конституція України передбачає повноваження депутатської фракції, що діє на правах коаліції, щодо внесення відповідних пропозицій стосовно призначення

членів уряду, проте в Законі «Про Кабінет Міністрів України» наразі відсутня чітка регламентація відповідної процедури.

«Хоча раніше питання про відсутність чіткої регламентації вищевказаної процедури призначення членів Уряду не піднімалось, його актуальність зросла у контексті початку функціонування з 2019 року депутатської фракції, яка має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені Конституцією», – зазначає ініціатор законопроєкту (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/289721-david-arakhamiya-vnes-zakonoproekt-ob-izmeneniyakh-v-protsedure-naznacheniya-premer-ministra-i-chlenov-kabmina>)). – 2024. – 3.01).

Конституційний Суд України 2023 року став безпосереднім бенефіціаром та партнером Ради Європи, започаткувавши спільний проєкт „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що впроваджують в межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради добropорядного врядування!“ фаза III. Він триватиме до серпня 2025 року.

Це перший такий проєкт в Україні. Його головна мета – розвиток конституційного судочинства в Україні, сприяння обміну знаннями та досвідом застосування європейських стандартів із урахуванням найкращих практик європейських партнерських судів. У межах проєкту заплановано також поглиблення діалогу між Конституційним Судом України та конституційним судом країни-члена ЄС. Цього разу – із багаторічним партнером КСУ Конституційним Судом Латвійської Республіки.

У понеділок, 22 січня 2024 року, відбулася перша підготовча онлайн-зустріч між Конституційним Судом України, Конституційним Судом Латвії та представниками Ради Європи для визначення тематики і термінів реалізації заходів, визначених у проєкті.

Від української сторони в зустрічі взяли участь виконувач обов’язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, судді КСУ

Олег Первомайський, Олександр Петришин, Віктор Городовенко, Галина Юровська та представники Секретаріату Суду.

„Ідея про започаткування двосторонньої співпраці між конституційними судами України та Латвії визрівала давно. Латвійський Конституційний Суд ментально, історично дуже близький нам, бо розв’язував подібні питання, що постали перед Конституційним Судом України. Тому досвід конституційного суду держави, що вже є членом Європейського Союзу, буде дуже корисним і потрібним для нас та принесе плідні результати“, – зазначив Сергій Головатий.

Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки Алдіс Лавіньш зазначив, що Конституційний Суд його країни з-поміж пріоритетів визначив надання підтримки колегам із Конституційного Суду України, аби українська правова система відповідала стандартам та цінностям Європейського Союзу і в найближчому майбутньому Україна могла стати повноцінним членом Європейського Союзу.

„У Латвії ми захоплюємося вами не лише тому, що попри війну, ракетні удари ви продовжуєте роботу, але й у такий важкий час думаєте про розвиток країни та її правової системи“, – зауважив Алдіс Лавіньш. Очільник Конституційного Суду Латвійської Республіки також додав, що це є безумовною гарантією того, що в майбутньому Україна стане країною, якою керує правовладдя та яка слідує цінностям Європейського Союзу.

Він також додав, що співпрацю між конституційними судами України і Латвії угрунтовано не лише на підтримці, а й справжній дружбі. Від імені латвійського Конституційного Суду Алдіс Лавіньш побажав успішної реалізації проєкту та висловив переконання, що він стане корисним для всіх сторін.

Координатор проєктів відділу програм співпраці Департаменту з питань імплементації прав людини, стандартів правосуддя та правової співпраці Ради Європи Андрій Кавакін підкреслив, що „Рада Європи в ці надзвичайно складні часи, безперечно, на боці України

та надає підтримку в межах свого мандату. І частина цієї підтримки відбувається через проекти співпраці“. Він також зазначив, що з питань конституційного судочинства в Україні активно залучають Венеційську Комісію. На його переконання, налагодження доброї співпраці між конституційними судами Латвії й України принесе багато користі для України.

В обговоренні заходів із обміну досвідом між конституційними Судами України та Латвії, а також подальших кроків на 2024

та 2025 роки взяли участь судді КСУ Олег Первомайський, Олександр Петришин, Віктор Городовенко, Галина Юровська. Вони подякували Раді Європи та Конституційному Суду Латвійської Республіки за можливість співпраці задля удосконалення конституційного судочинства в Україні (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyeni-sudy-ukrayiny-i-latviyi-poglyblyuvatymut-dvostoronnyu-spivpracyu-v-mezhah>). – 2024. – 23.01*).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Перший сенат 17 січня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглянув справу за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Віктор Кичун повідомив, що суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на конституційність приписи частини шостої статті 45 Закону України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність“ від 5 липня 2012 року № 5076–VI (далі – Закон).

Відповідно до оспорюваних приписів Закону „з моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України“.

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що В'ячеслав Плескач 9 червня 2020 року отримав свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю і відповідно до частини шостої статті 45 Закону став членом Національної асоціації адвокатів України.

У червні 2021 року автор клопотання звернувся до суду з позовом до Держави України, в особі Головного управління Державної казначейської служби України в

Полтавській області про стягнення моральної шкоди, завданої йому державною політикою, законодавчою і регуляторною діяльністю держави.

Скаржник вимагав стягнути з Головного управління Державної казначейської служби України в Полтавській області моральну шкоду за примусове, поза його волею, набуття ним на підставі частини шостої статті 45 Закону членства в Національній асоціації адвокатів України, політика якої суперечить його власним професійним переконанням та цінностям.

Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили в задоволенні його позову. Верховний Суд відмовив В'ячеславу Плескачу у відкритті касаційного провадження у зв'язку з малозначністю справи.

Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджує, що передбачене приписами частини шостої статті 45 Закону обов'язкове і безальтернативне членство всіх адвокатів України в Національній асоціації адвокатів України є порушенням його конституційного права на свободу об'єднання громадян в громадські організації та свідчить про невідповідність цих оспорюваних приписів Закону частинам першій та четвертій статті 36 Конституції України.

Суддя-доповідач також поінформував, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи та ухвалення Судом обґрунтованого рішення він направив запити

до низки закладів вищої освіти та інших організацій із проханням висловити позиції щодо питань, порушених у конституційній скарзі.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині пленарного засідання, Суд перейшов

до закритої частини для ухвалення рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytucijnist-zakonodavchyy-prypys-shchodo-obovyazkovogo-chlenstva>). – 2024. – 18.01).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Судово-юридична газета:

Шлях кандидата на посаду судді КСУ: корисна інфографіка

Дорадча група експертів (ДГЕ) оприлюднила інфографіку шлях кандидата на посаду судді КСУ та роз'яснила всі етапи конкурсу.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України», Дорадчу групу експертів створено для сприяння в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності кандидатів на посаду судді КСУ.

Конкурсну процедуру побудовано таким чином, що завдання ДГЕ полягає в тому, щоб рекомендувати суб'єктам призначення суддів КСУ (Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України) щонайменше два добросовісних та професійних кандидатів на кожну вакантну посаду судді КСУ.

Процес оцінювання кандидатів відбувається наступним чином:

– Спершу ДГЕ отримує від суб'єктів призначення пакети документів кандидатів на вакантні посади судді КСУ, яких вони допустили до участі в конкурсному відборі.

– Далі Дорадча група експертів здійснює оцінювання допущених кандидатів.

– У процесі оцінювання ДГЕ обґрунтовано встановлює та підтверджує відповідність чи невідповідність кожного кандидата критерію високих моральних якостей та критерію визнаного рівня компетентності у сфері права.

– У підсумку, рейтингові списки кандидатів, які отримали від ДГЕ оцінку «відповідає», подаються відповідно Президенту, Парламенту та з'їзду суддів України для призначення когось із них суддею Конституційного Суду України.

Якщо на будь-якому етапі конкурсу за результатами оцінювання, кількість кандидатів становить менше ніж дві особи на кожну вакантну посаду судді КСУ, то суб'єкти призначення невідкладно оголошують новий конкурсний відбір на відповідну вакантну посаду.

Якщо ж детальніше розібрати шлях кандидата на посаду судді КСУ, то в зоні відповідальності ДГЕ він пролягає через 4 ключові етапи:

Етап 1. Аналіз матеріалів та співбесіди

Відлік першого етапу оцінювання кандидатів на посаду судді КСУ розпочинається з дати отримання Дорадчою групою експертів від конкурсної комісії при Президентові України, Апарату Верховної Ради України, Ради суддів України (з'їзду суддів України) всіх документів кандидатів, яких вони допустили до участі в конкурсі.

Протягом чотирьох місяців ДГЕ повинна розглянути, вивчити та проаналізувати подані документи, а також інші матеріали та інформацію отримані щодо кандидатів.

В цей час ДГЕ також готує та направляє запити до відповідних установ та інституцій для отримання відомостей та матеріалів щодо кандидатів.

Разом з тим, ДГЕ також надсилає уточнюючі запитання самим кандидатам, збирає і опрацьовує їхні відповіді.

Крім цього, на цьому етапі ДГЕ має провести також і публічні співбесіди з кандидатами на посаду судді КСУ.

Етап 2. Оцінка моральних якостей

Другим етапом на шляху кандидата є оцінювання моральних якостей кожного кандидата на посаду судді КСУ.

Протягом п'ятнадцяти днів з моменту проведення співбесіди з усіма кандидатами, ДГЕ проводить оцінку кандидатів за критерієм високих моральних якостей.

У підсумку, кандидати отримують від ДГЕ оцінку «відповідає» або «не відповідає».

Кандидати, які отримали оцінку «не відповідає» за критерієм високих моральних якостей вважаються такими, що не пройшли відповідний етап та припиняють участь в конкурсі.

Кандидати, які на етапі оцінки моральних якостей отримали оцінку «відповідає», потрапляють до наступного етапу конкурсного відбору – оцінки рівня компетентності.

Нагадаємо, що якщо оцінку «відповідає» отримало менше ніж дві особи на одну вакантну посаду, то оголошується новий конкурсний відбір на відповідну вакантну посаду.

Етап 3. Оцінка компетентності

Третім етапом на шляху кандидатів на посаду судді КСУ, які успішно пройшли етап оцінки моральних якостей, є оцінювання рівня компетентності у сфері права.

На цьому етапі, окрім іншого, передбачено проведення письмового оцінювання рівня компетентності – кандидатам буде запропоновано дати відповіді на письмові запитання зі сфери конституційної проблематики.

Також на цьому етапі, за необхідності, можливе проведення додаткових співбесід.

Кандидати, які отримали оцінку «не відповідає» за критерієм компетентності вважаються такими, що не пройшли відповідний етап та припиняють участь в конкурсі.

Кандидати, які отримали оцінку «відповідає», проходять далі у конкурсному відборі.

Знову нагадаємо, що якщо оцінку «відповідає» отримало менше ніж дві особи на одну вакантну посаду, то оголошується новий конкурсний відбір на відповідну вакантну посаду.

Етап 4. Рейтингове голосування та передача списків кандидатів суб'єктам призначення

Фінальним етапом є рейтингове голосування ДГЕ щодо кандидатів, які отримали оцінку «відповідає» за критеріями високих моральних якостей та визнаного рівня компетентності у сфері права.

На цьому етапі Дорадча група експертів голосує за кожного кандидата та розміщує їх у списку залежно від кількості отриманих голосів – від найвищого (6 голосів «за») до найменшого результату (0 голосів «за»).

Не пізніше трьох днів з дня складення рейтингових списків, ДГЕ оприлюднює ці списки та вмотивовані рішення стосовно кожного кандидата на офіційному веб-сайті КСУ та передає їх для ухвалення остаточного рішення суб'єктами призначення – Президентом України, Верховною Радою України та з'їздом суддів України.

На цьому шлях кандидата на посаду судді КСУ в рамках конкурсного оцінювання Дорадчою групою експертів завершується.

Далі, відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України», Президент (Офіс Президента України), Парламент та з'їзд суддів України за своїми окремими процедурами призначають суддів КСУ з числа кандидатів, наданих їм Дорадчою групою експертів (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/sud-info/291751-put-kandidatana-dolzhnost-sudi-ksu-poleznaya-infografika>). – 2024. – 29.01*).

П. Демчук, Українська правда: Строки, «спірні» угоди, засекречені вироки і знову строки: що і як гальмує роботу Антикорууду

Вироки – здається, один із головних показників, з якого українці визначають ефективність боротьби з корупцією. І це не дивно: тут є і сам факт рішення суду, і покарання, і відчуття справедливості, якого сьогодні так не вистачає українцям.

В Україні вироки за топкорупцію виносить Вищий антикорупційний суд, і, схоже, саме у 2023 році до роботи ВАКС виникло найбільше запитань за всі чотири роки існування цієї інституції.

Тут одразу треба пояснити декілька важливих речей.

Передусім, нагадаємо, що власне до винесення вироку не лише суд, а й сторона обвинувачення має провести дуже багато роботи. І ті самі покарання за корупцію, яких здебільшого й чекає суспільство, вимагають чималого: правильно зібраних доказів, продуманої аргументації з боку прокурорів та і загалом злагодженої практики самого суду, яка повинна базуватися на конкретних недвояких нормах закону.

А суд, і зокрема ВАКС – це елемент системи кримінальної юстиції. І навіть найбільш ідеальна інституція, яка працює в системі, не може видавати хороший результат, якщо інші елементи недосконалі. Так і з Вищим антикорупційним судом: попри особливо прискіпливий відбір суддів ще до запуску суду і загалом якісну роботу органу, саме на четвертому році існування його «наздогнали» чимало проблем, які впливають і на інші суди.

Юристи Transparency International Ukraine відстежують роботу ВАКС від початку його роботи. Цьогоріч, як і раніше, ми презентували черговий звіт з даними нашого моніторингу, де детально розглянули головні проблеми роботи Антикорууду.

В результаті нашого дослідження, зокрема, ми виявили виклики в роботі суду, які залежали як від самої інституції, так і від зовнішніх факторів. І примітно, що саме ці

моменти здебільшого і ставали підґрунтям для запитань, які виникали в суспільства до роботи суду.

Передусім до них належать:

- дотримання розумних строків судового розгляду;

- угоди в топкорупції та засекречення вироків за результатами їх розгляду;

- вплив «поправок Лозового» на розгляд справ.

Звісно, це лише окремі речі, які впливають на ефективність судового розгляду. Насправді їх значно більше, але ми певні, що за найшвидшого вирішення цих проблем, запитань до ВАКС (Вищий антикорупційний суд) стане помітно менше.

Розумні строки: як їх дотримання впливає на роботу суду?

Як ми вже згадували вище, на судовий розгляд впливає чимало чинників. Так на швидкість розгляду справ впливають, зокрема, складність цих проваджень, кількість обвинувачених, їхня поведінка.

Наприклад, якщо у справі багато документів, відеозаписів та звукозаписів, які треба прослухати суддям, а також наявні кілька десятків свідків, яких необхідно допитати, то складно очікувати, що суд винесе вирок швидше, ніж за рік. А якщо таких справ у суддів кілька десятків, провести швидкий та якісний судовий розгляд – це справді завдання із зірочкою.

Досить часто розгляд затягується через відкладення суддями засідань. У межах моніторингу у 2023 році наші юристи відвідали 390 засідань. З них відбулися 244 (63%), а були відкладені 146 (37%). Найчастіші причини для відкладення:

- неявка підозрюваного/обвинуваченого (у 54 випадках зі 146);

- без повідомлення причини (у 22 випадках зі 146).

Так, неявка підозрюваних може бути з поважних причин та з неповажних. Закон визначає, що до поважних причин належать, наприклад, смерть близької особи, стихійне лихо та інші обставини, які об’єктивно унеможливають реагування особи на виклик. А оскільки навести вичерпний перелік поважних причин об’єктивно неможливо, цим часто і цілком свідомо зловживають учасники справ – щоб затягнути розгляд і, зрештою, дочекатися спливу строків давності.

Наприклад, торік народна депутатка Шол просила відкласти розгляд справи через її участь в засіданні парламенту, а нардепка Анна Колісник – через те, що в неї відключили світло. А це сприяло затягуванню розгляду справ щодо них і, зрештою, ці провадження були закриті, бо строки давності спливали.

Відповідно до законодавства, саме суд має забезпечувати дотримання розумних строків розгляду. І він має для цього інструменти – привід учасника, накладення грошового стягнення, зміна запобіжного заходу.

Проте, на жаль, ВАКС не завжди використовує ці інструменти, а якщо й використовує, то розміри штрафів за неявку до суду вкрай малі:

у 2023 році ці суми варіювалися від 1342 грн до 5368 грн. Крім цього, суд не може застосувати такі стягнення до захисників, які теж можуть ігнорувати засідання без поважних причин.

Недотримання розумних строків судового розгляду може також призвести до збігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Адже розумні строки судового розгляду також спираються на строки давності. Якщо суд таки прийде до висновку про вину обвинуваченого, до цієї особи, за загальним правилом, мають бути застосовані якісь каральні заходи. А якщо строки давності спливали, то суду залишається лише констатувати винуватість особи і відпустити її. І це за умови, що захист не буде клопотати про звільнення від кримінальної відповідальності через сплив строків давності. В такому разі навіть про констатацію винуватості говорити не можна.

На жовтень 2023 року, коли ми завершили цей етап моніторингу, судді першої інстанції ВАКС звільнили від кримінальної відповідальності або покарання у зв’язку зі спливом строків давності 21% від усіх фігурантів. І це число зростає.

Наприклад, на таку долю могла очікувати справа щодо ексдиректорки держпідприємства «Укрмедпроектбуд» Ірини Коваль та її спілняка-ексдиректора ТОВ «Укрпрофмед» Ігоря Кучми, яких ВАКС засудив наприкінці грудня 2022 року. Але АП ВАКС не встигла розглянути цю справу до 9 грудня 2023 року, а саме тоді спливали строки давності. Зрештою АП ВАКС виправдала цих осіб, скасувавши обвинувальний вирок першої інстанції.

Не меншою проблемою залишається й етика учасників судового процесу – зокрема зловживання, що їх можуть допускати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

Варіантів для таких зловживань чимало. Заявлення необґрунтованих відводів та клопотань, тривале ознайомлення з матеріалами кримінальних справ та інші витівки юристів можуть часто негативно впливати насамперед на права обвинуваченого та підозрюваного. Адже таким чином суд тривалий час не може приступити до розгляду справи по суті і вирішити, чи вчинила особа злочин, чи таки ні. Бо якщо не вчинила, то всі обмеження її прав потрібно припинити.

Такі зловживання також можуть бути спрямовані на «затягування» судового розгляду, і КПК України надає обмежене коло засобів, якими можна реагувати на такі дії. Так, судді

ВАКС застосовують принцип недопустимості зловживання процесуальними правами, який хоч і не визначений в законі, але є загальноправовим. На користь цього аргументу наводиться відповідна позиція Верховного Суду.

Наприклад, КПК України не містить норм, які б забороняли використання нецензурної лексики в процесуальних документах. Але це не означає, що її можна використовувати. При цьому в практиці АП ВАКС є рішення, у яких судді визнавали використання нецензурної лексики зловживанням процесуальними правами.

До того ж судді ВАКС мають можливість притягувати до адміністративної відповідальності за неповагу до суду. З 11 лютого 2022 року судді ВАКС отримали повноваження штрафувати учасників процесу за неповагу до суду. Потрібні зміни були внесені до КУпАП, на їх доцільності ТІ Ukraine наголошувала велику кількість разів.

Неповага до суду виражається у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, в невідкоренні громадян розпорядженню головуючого, в порушенні порядку під час судового засідання. Тобто ідеться про дії, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених ним правил. Покарання

за такі правопорушення – штраф від 850 до 2550 грн.

На жаль, у практиці ВАКС ми встановили лише один випадок, коли суддя притягнув адвоката до такої відповідальності. Але ситуацій, коли адвокати сперечаються з головуючими у справах, порушують порядок судового засідання та іншим чином висловлюють свою зневагу до суду, значно більше. Тож суду безперечно варто частіше реагувати на такі порушення.

Угоди в топкорупційних справах:

чому ними подекуди не задоволене суспільство?

У 2023 році ВАКС затвердив декілька угод в корупційних справах, і до окремих із них у громадськості виникали запитання.

Взагалі угода про визнання винуватості – це юридичний «компроміс» між стороною обвинувачення та підозрюваним. А щоб не було зловживань, ці угоди повинен перевіряти суд.

Так, умови угоди мають відповідати інтересам суспільства – це залежить від тяжкості злочину та власне співвідношення публічних і приватних інтересів. Звісно ж, угода не має порушувати права, свободи чи інтереси сторін і обов'язково повинна бути добровільною.

Укладаючи угоду, сторони можуть погодити покарання, розмір збитків до відшкодування та умови, за яких покарання відбуватися не буде – наприклад, коли йдеться про так звані «умовні строки». Саме з цим, а також із щедрими донатами фігурантів гучних справ і виникло суспільне обурення.

Наприклад, на початку серпня ВАКС затвердив угоду Миколи Злочевського з прокурором САП. Як наслідок, ексміністр екології визнав вину, сплатив 68 тисяч грн штрафу за «суперхабар» у \$6 млн доларів, а також понад 660 млн грн допомоги на ЗСУ. Так само за угодами екснардеп Олександр Трухін сплатив на армію 6 млн гривень, а відсторонений мер Полтави Олександр Мамай зобов'язався задонатити 2 млн.

До угоди у справі Злочевського виникли запитання через незрозумілу зміну статті, в якій

обвинувачувався ексміністр часів Януковича. Адже ще у лютому 2023 року Злочевський обвинувачувався в організації підкупу особливо відповідальної службової особи. За це його могли позбавити волі від 5 до 10 років з конфіскацією майна або без неї.

Але в процесі прокурор САП прийняв рішення пом'якшити статтю обвинувачення на «зловживання впливом» – тобто підкуп особи, яка завдяки своїм зв'язкам з посадовцем може вирішити якесь питання. За це закон встановлює штраф від 17 до 68 тис. грн, обмеження волі від 2 до 5 років або позбавлення волі на строк до 2 років.

З цієї справи постало важливе запитання: що краще – підтримка армії зараз чи справедливе засудження (якщо буде доведено вину) потім? І думки учасників дискусії розділилися.

На наш погляд, важливою в процесі затвердження угод є відповідність закону. Якщо національний закон не дає розсуду призначити покарання нижче санкції статті, то не можна змінювати обвинувачення лише для того, щоб затвердити угоду. До того ж усі ці угоди повинні бути якісно прокомуніковані, щоб не залишалось простору для маніпуляцій та додумувань.

Додає проблем із затвердженням угод і те, що суд не має якісних інструментів перевірки правильності інкримінованої обвинуваченому статті, коли йому надходить для затвердження угода. Хоча керівник САП стверджує, що жоден «донат» не впливає і не може впливати на правову кваліфікацію дій особи.

Інша проблема, пов'язана з вироками за угодами, – їх засекречування. Така практика суду не відповідає чинному законодавству, принципам публічності та відкритості судових рішень, встановлених КПК України та Законом України «Про доступ до судових рішень».

Наприклад, вироки за обвинуваченням ексголови Рахункової палати Валерія Пацкана, а також того ж Миколи Злочевського закриті, а підстави для їхнього закриття незрозумілі. Виглядає так, що в суддів немає технічної можливості обмежити доступ лише до частини вироку, тому державному підприємству «Інформаційні судові системи» та дотичним

держорганам потрібно виправити цю проблему. А саме – розробити та запровадити технічну можливість приховувати від публічного доступу окремі частини судових рішень, розголошення змісту яких може зашкодити кримінальному провадженню.

Вирішити порушені в цій частині проблеми зможе уніфікація суддями ВАКС практики оцінювання суспільного інтересу при затвердженні угод. Також варто використовувати суддів-спікерів для комунікації змісту засекречених вироків, зокрема, щодо тих умов угоди, які можуть бути розголошені. А парламенту зі свого боку варто надати суддям повноваження при оцінці змісту угоди про визнання винуватості розглядати весь масив доказів, якими прокурор обґрунтовує винуватість особи.

І, звісно, проблема «поправок Лозового»

За минулий рік ми стали свідками багатьох випадків закриття кримінальних проваджень через вплив строків досудового розслідування.

Серед них як справа «Приватбанку», де рішення про закриття ще не прийняли, але проблема зі строками констатована на рівні АП ВАКС. Так і справи Укрзалізниці, братів Дубневичів, «Ощадбанку», а також «Роттердам +», у яких перша інстанція закрила провадження, але Апеляційна палата ВАКС скасувала ці закриття.

Нагадаємо, що у законі, який запроваджував «поправки Лозового», написано: «зміни не мають зворотньої дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін». Тобто нардепи ніби й вказали, як саме варто продовжувати строки досудового розслідування у старих та нових кримінальних провадженнях, однак зробили це вкрай невдало.

У своєму роз'ясненні парламентарі використали слова та терміни, які не мають однозначного розуміння у лексиці кримінального процесуального закону. А оскільки правоохоронці можуть об'єднувати та виділяти кримінальні провадження, то незрозумілим залишається порядок

продовження строку досудового розслідування в об'єднаних кримінальних провадженнях, коли перша з об'єднаних справ могла початися задовго до прийняття «поправок Лозового».

Ситуацію ще погіршила непослідовна та непередбачувана практика застосування цих змін Верховним Судом. Одні судді вважали, що новий порядок продовження строків досудового розслідування не поширюється на «старі» кримінальні провадження, а інші були переконані, що поширюється. Зрештою об'єднана палата ККС ВС взагалі сформулювала позицію, що в об'єднаних кримінальних провадженнях, де відомості вносилися як до, так і після набрання чинності «поправками Лозового», строк досудового розслідування треба було продовжувати по-новому. І це всупереч спеціальній вказівці в законі.

Як наслідок, різні судді трактували ці зміни в КПК по-різному, усталену практику застосування «поправок» виробити так і не встигли, а топкорупційні справи були закриті.

Проте не всі «поправки Лозового» варто оцінювати негативно. Наприклад, продовження строку досудового розслідування слідчим суддею, а не прокурором, після повідомлення особі про підозру підвищує гарантії для незалежного оцінювання потреби в продовженні строку. Адже керівник органу прокуратури, на відміну від суду, залишається представником обвинувачення, тобто є зацікавленою стороною.

У грудні народні депутати зробили спробу вдосконалити положення про строки досудового розслідування. Вони вилучили з КПК України часове обмеження досудового розслідування без підозрюваних.

Але надзвичайно невдала річ у цих поправках залишається. Йдеться про наявність безумовного обов'язку суду закрити кримінальне провадження, якщо строки досудового розслідування закінчилися.

Це положення, з одного боку, може бути корисним. Наприклад, якщо сторона обвинувачення зволікає і тривалий час не передає обвинувальний акт до суду, це безумовно порушує права сторони захисту, тому повинна бути відповідна реакція.

З іншого боку, який вплив на права підозрюваного чи обвинуваченого матиме трьох-денний пропуск строку з направленням обвинувального акту? Саме це було підставою для скасування вироку судді Пономаренку, якого засудили до позбавлення волі строком на два роки за вплив на рішення іншого судді.

Відтак дискусія про строки досудового розслідування повинна вестися в площині допустимості доказів, а також розумності строків провадження щодо особи. А зараз ми пожинаємо плоди від різного читання КПК України прокурорами, адвокатами та суддями.

Ефективний судовий розгляд топкорупційних справ – один із надважливих елементів системи протидії корупції. За чотири роки роботи ВАКС показав достатньо високий рівень ефективності. Однак все ще є приклади, які підкреслюють проблемні зони і вказують на можливості для вдосконалення роботи Антикорсуду.

Тому ми певні, що й інституції, і парламенту потрібно враховувати наші рекомендації – як під час внесення змін до законодавства, так і при його застосуванні. Саме так ми зможемо посилити і зробити ефективнішою роботу ВАКС (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2024/01/24/7438641/>). – 2024. – 24.01).

М. Княжицький, Еспreso: Що Володимир Зеленський планує робити з громадянством

Аналіз законопроекту 10425 «Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України». Ключова відмінність цього законопроекту від чинного закону – можливість спрощеного прийняття в громадянство і набуття громадянства.

Наприклад, громадяни країн ЄС, Великої Британії, США, Канади, Австралії та Японії можуть набувати громадянство лише на підставі декларації про визнання себе громадянином України. Обов'язок припинити громадянство іншої країни на них не поширюється (якщо вони одночасно не є громадянами РФ).

Тут одразу є декілька моментів.

1. По-перше, з того, як сформульована норма статті 17 законопроекту щодо спрощеного набуття громадянства виходить, що крім декларації про визнання себе громадянином України інші документи не подаються. В інших статтях додається, що він має подати зобов'язання щодо складання іспитів на рівень володіння мовою, з основ Конституції та історії України впродовж трьох років.

Тобто не потрібні жодні бодай мінімальні зв'язки з Україною – людина може все життя жити десь в Хорватії, але одночасно стати громадянином України.

Перший очевидний ризик: неконтрольоване отримання громадянства. Наприклад, це може вплинути на вибори влади. По суті, ми всіх громадян ЄС, США, Канади тощо запрошуємо стати громадянами України. Для цього навіть не треба коли-небудь жити тут або народитись.

Відтак, вибори парламенту або Президента України зможуть здійснювати люди, які ніколи в Україні не жили, але стали громадянами України у спрощеному порядку.

Також можна врахувати, що кількість таких громадян за межами України може перевищувати в рази кількість населення безпосередньо в країні.

В умовах гібридних війн, Росія може організувати масове отримання українського громадянства іноземцями, і через них організувати зміну влади так, як вона сама для себе захоче.

2. По-друге, запровадження такого підходу до спрощеного набуття громадянства по суті дискримінує тих, хто мешкає в інших країнах. Громадяни Ізраїлю, або Мексики, Кореї або Нової Зеландії – чим вони гірші за громадян Угорщини?

3. Окрім того, варто зазначити що підхід, коли громадянин України може мати друге

громадянство іншої країни, якщо це країна ЄС, суперечить Конституції.

Конституція передбачає, що в Україні існує «єдине громадянство». І всюди в тексті Конституції термін «єдиний» розуміється як «один і не може бути більше».

Наприклад, «єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України» (стаття 75) означає що орган, уповноважений приймати закони, у нас один – Верховна Рада, і не може бути більше.

В новому законопроекті повторюється визначення з чинного закону, що таке «єдине громадянство»: громадянство України, яке виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць.

Тобто, за такого підходу виходить, не може бути громадянства Львівської або Харківської області.

Якщо продовжувати логіку, запропоновану президентом, то в принципі не виключено, що у нас може бути й «множинність органів законодавчої влади». Адже те, що Верховна Рада за Конституцією є «єдиним органом законодавчої влади» означатиме, що Верховна Рада єдина, і не може бути Верховної Ради партії Слуга Народу або ОПЗЖ.

Але якщо ми залишаємо саме таке визначення «єдиного громадянства», то тим самим допускаємо існування подвійного, потрійного і так далі громадянства.

Зрозуміло, що це нісенітниця. Але саме через те, що це нісенітниця, Конституційний Суд, скоріш за все, і визнає неконституційним цей закон.

4. Якщо ми допускаємо, що особа може мати не лише громадянство України, але й громадянство інших країн, законопроект містить цілу низку неконституційних норм. В першу чергу, це стосується запровадження додаткового цензу «відсутність громадянства інших країн» для осіб, що претендують на державні посади.

Зокрема, виходить, що громадянин України та будь-якої іншої країни може:

-бути суддею, в тому числі Конституційного Суду (статті 127, 148);

-бути народним депутатом (стаття 76);

-бути президентом України (стаття 103).

Відповідно до неодноразово висловленої Конституційним Судом позиції, – виключення з конституційних норм можуть встановлюватись лише самою Конституцією, а не іншими законами України. Тому якщо стаття 103 Конституції встановлює, що президентом може бути будь-який громадянин України, це означає, що таке право надається, в тому числі й тим громадянам, які крім громадянства України мають будь-які інші громадянства.

Відтак, передбачені законопроектом зміни до Виборчого кодексу та Закону про судоустрій і статус суддів, яким особам з множинним громадянством забороняється обиратись на вказані посади, гарантовано будуть визнані неконституційними.

Щодо формальних особливостей: законопроект 10425 є, по суті, доопрацьованою версією законопроекту 6368, який Зеленський вносив в раду ще в грудні 2021 року (до нього я подавав альтернативний законопроект). Законопроект 6368 не відкликаний з парламенту і включений до порядку денного у вересні 2023 року. Щобільше, профільним комітетом доопрацьовано законопроект і зареєстровано комітетський під літерою «д».

Законопроект 6368 так само як і шойно зареєстрований 10425, викладає закон про громадянство в новій редакції. По суті, внесення такого законопроекту з тим самим предметом регулювання є порушенням регламенту. Щоб формально обійти регламент, Офіс президента змінив назву законопроекту.

Що мав би зробити Офіс президента: відкликати законопроект 6368 (але оскільки він включений до порядку денного сесії, рішення про відкликання мала б приймати Верховна Рада), або цивілізовано розглядати в Раді законопроект 6368, приймати його в першому читанні, цивілізовано доопрацьовувати до другого. Немає жодного положення, яке б не могло бути доопрацьоване до другого читання в рамках розгляду законопроекту 6368.

Крім того, питання множинного громадянства вже збурювало і суспільство, і народних депутатів. Саме тому зараз на розгляді КСУ перебуває конституційне подання

про тлумачення статті 4 Конституції України, зокрема терміну єдине громадянство.

Висновок: замість бажання змінити законодавство в рамках Конституції й професійно працювати над ним, Офіс президента вдається до чергового політичного піару. Реанімує тему,

яка вже давно обговорювалась. Разом з тим, чи є практична потреба в таких змінах? Очевидно ні, оскільки з 2021 року під час війни це питання більше не порушувалося (*Еспресо* (<https://espresso.tv/poglyad-shcho-volodimir-zelenskiy-planue-robiti-z-gromadyanstvom>)). – 2024. – 23.01).

В. Залізнюк, Юридична газета: Про множинне громадянство (законопроект №10425)

Питання подвійного або множинного громадянства неодноразово порушувалося у стінах парламенту. Однак жодна законодавча ініціатива не була реалізована, зокрема через дискусію щодо їх відповідності Конституції.

Президент Володимир Зеленський актуалізував це питання та знайшов аргумент, якому складно заперечити: насправді нас 65 мільйонів, але ми розпорошені по світу. Тож, Глава держави вніс на розгляд Парламенту новий законопроект №10425, яким пропонує запровадити спрощений порядок набуття громадянства України.

Головна суть документу в тому, що для набуття громадянства особа разом із заявою подає декларацію про визнання себе громадянином України.

Це абсолютна новела для України. Оскільки така декларація подається замість декларації про відмову від іноземного громадянства. Проте скористатися цим механізмом зможуть не всі.

Зазначена норма стосується лише осіб, що мають право на спрощений порядок набуття українського громадянства.

Це громадяни дружніх до нас держав: Австрії, Бельгії, Болгарії, Великої Британії і Північної Ірландії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Іспанії, Італії, Канади, Кіпру, Норвегії, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словацька Республіка, Словенії, США, Угорщини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Швеції, Швейцарії, Японії.

Також Президент пропонує відкоригувати підстави для втрати громадянства України.

Так, якщо у чинному Законі однією з підстав для втрати громадянства є добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, то у законопроекті Президент пропонує позбавляти українського громадянства за добровільне набуття російського громадянства або громадянства іншої держави за виключенням громадянства країн-партнерів України.

Отже, ключовим положенням проекту є те, що для громадян держав-партнерів України пропонується:

– дозволити по спрощеній системі набуття громадянства України, не відмовляючись від іноземного громадянства;

– набуття громадянства держави-партнера України, не втрачаючи українського громадянства.

Щодо відповідності законопроекту Конституції України. Згідно з ст. 4 Конституції України в Україні існує єдине громадянство.

Одночасно ст. 92 КУ встановлює, що тільки законами України визначаються, зокрема, громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства.

На виконання зазначеної норми ухвалено Закон «Про громадянство», у ст. 2 якого закріплений принцип єдиного громадянства, який виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України.

Водночас ця ж стаття говорить, що якщо громадянин України набув громадянство іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Тобто – якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

У поданому Президентом законопроекті зазначені норми залишаються майже незмінними.

Адже сама по собі декларація про визнання себе громадянином України – це документ, у якому іноземець, який є громадянином дружніх держав, при поданні заяви про набуття українського громадянства засвідчує, що у правових відносинах з Україною він визнає себе лише громадянином України.

Саме це і є ключем до розуміння, чому впровадження спрощеного порядку набуття громадянства не суперечить конституційній нормі про єдине громадянство.

Оскільки у правовідносинах України і громадянина України, громадянство завжди єдине – Українське.

У цьому разі наявність іноземного паспорту можна сприймати як один з документів, що має

відношення у правовідносинах особи з іншими, окрім України, країнами.

Наразі Конституційний Суд досліджує питання можливості множинного громадянства в Україні.

У квітні минулого року КС почав розгляд справи за конституційним поданням 99 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення ст. 4 Конституції України, яка передбачає наявність в Україні єдиного громадянства. На цей час суд перейшов до закритої частини розгляду та ухвалення рішення.

Тому, реформуючи законодавство про громадянство, варто зважати на той факт, що Конституційний Суд у перспективі висловить власну думку щодо цього питання (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/pro-mnozhinne-gromadyanstvo-zakonoproekt-10425.html>). – 2024. – 26.01).

М. Ульяновська, HolosAmeriky: Множинне громадянство не для всіх. Переваги та підводні камені законопроекту Зеленського. Погляд зі США

В українському законодавстві залишається значна невизначеність для тих, хто хоче мати кілька паспортів. Офіційно держава визнає єдине громадянство, але покарання за наявність паспортів інших країн немає. Історично українці цим користувалися: отримавши паспорт іншої країни, легше було їздити на заробітки. Однак з 2014 року ця невизначеність несла також і багато ризиків. За кілька років до великої війни Україна розглядала можливість заборони подвійного громадянства. Сьогодні, коли понад чотири мільйони українців виїхали за кордон через повномасштабне вторгнення, подвійне громадянство може стати ключем до їхнього повернення, а також для возз'єднання етнічних українців з їхньою Батьківщиною. Після численних обіцянок президент України Володимир Зеленський вніс відповідний законопроект до українського парламенту, щоб врегулювати це питання.

Кореспондентка Голосу Америки Марія Ульяновська поспілкувалася з діаспорою

та юристами і розповідає – навіщо Україні подвійне громадянство та що передбачає новий закон.

Про необхідність врегулювання подвійного громадянства Володимир Зеленський говорив ще під час своєї президентської кампанії у 2019 році. Того ж року вже як президент він ініціював перший законопроект про зміни до законодавства з питань громадянства. Тоді документ розкритикувала опозиція, назвавши “фактичною легалізацією російських паспортів в Криму і на Донбасі”.

Вдруге до питання повернулися у 2021 році. Під час щорічного виступу у Раді 1 грудня Зеленський анонсував зміни до законодавства, щоб легалізувати множинне громадянство.

Вперше українці з усього світу будуть відчувати себе не діаспорою, не просто людьми українського походження, а рівними українцями.

«Нас – 65 мільйонів. Вперше українці з усього світу будуть відчувати себе не

діаспорою, не просто людьми українського походження, а українського громадянства – рівними українцями», – заявив тоді Зеленський.

Втім за три місяці почалось повномасштабне вторгнення і до розгляду цього питання так і не дійшли.

Війна принесла свої виклики, і у День Соборності України 22 січня 2024 року Зеленський анонсував новий законопроект про множинне громадянство, покликаний розв'язати актуальні проблеми: врегулювати правовий статус іноземців, які захищають Україну, залучити більше етнічних українців до відбудови країни, відвернути ризики демографічної кризи та врахувати актуальні загрози з боку країни-агресора.

Крім того, вважає Зеленський, легалізація множинного громадянства в Україні може допомогти українцям за кордоном не відмовлятися від українського громадянства.

“Я би хотів, щоб наші люди за кордоном, особливо жінки й діти, коли вони працевлаштовуються, знаходять там нове життя, щоб вони не спішили відмовлятися від громадянства нашої держави. Нам не можна їх втрачати”, – пояснював президент під час підсумкової пресконференції минулого року.

Найголовніше – ініціатива Зеленського передбачає список країн, громадяни яких можуть набути громадянство України у “спрощеному порядку” і фактично легально мати подвійне громадянство.

Австрія, Бельгія, Болгарія, Сполучене Королівство, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Норвегія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Сполучені Штати Америки, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція, Швейцарія, Японія – громадяни цих країн можуть отримати українське громадянство, не відмовляючись від громадянства своєї країни.

Для цього вони мають подати декларацію про визнання себе громадянином України. Водночас, законопроект передбачає, що отримуючи український паспорт, такі іноземці у правових відносинах з державою Україна

визнають себе лише громадянами України. Тобто перебуваючи в Україні, людина не може розраховувати на правовий захист як громадянин іншої країни.

Так само й українці, які отримали паспорти інших країн у правових відносинах з Україною визнаються виключно громадянами України. Наприклад, якщо чоловік призовного віку з українським та іноземним паспортом заїде на територію України – він підпадатиме під українські обмеження виїзду чоловіків за кордон.

Громадяни інших країн, які не входять до “спрощеного” списку, мають подати декларацію про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України. Зробити це можуть іноземці цих країн, які:

- отримали статус біженця, чи притулок в Україні;

- є/були військовослужбовцями ЗСУ, Нацгвардії чи Держспецтрансформу

- отримали посвідку на тимчасове проживання, оскільки допомагали під час антитерористичної операції та повномасштабного вторгнення;

- мають визначні заслуги перед Україною, або прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес;

- громадяни країни-агресора та країни-окупанта, які зазнали там документованих переслідувань через проукраїнську позицію;

- зобов'язалися припинити громадянство іншої країни, але не можуть отримати підтверджуючий документ із причин, які від них не залежать;

- держави яких передбачають автоматичне припинення громадянства із набуттям іншого.

Для набуття українського громадянства іноземці та особи без громадянства мають скласти іспити на знання Конституції, історії України та мови і здати біометричні дані. А після відповідного указу президента, відомості про реєстрацію набуття громадянства України заносять у Єдиний державний демографічний реєстр.

Не зможуть отримати українське громадянство особи засуджені в Україні за вчинення тяжкого або особливо тяжкого

злочину, з урахуванням рівня загрози для національної безпеки; особи, які становлять загрозу національній безпеці; та особи, які вчинили тяжкий чи особливо тяжкий злочин на території іншої держави (крім випадків, коли судове рішення політично вмотивоване державою-агресором чи державою, яка не визнає територіальну цілісність України).

Крім того, проєкт закону передбачає умови, за яких можна втратити українське громадянство:

- добровільне отримання громадянства країни-агресора чи країни-окупанта чи країни, для якої не входить до “спрощеного переліку”. Водночас “добровільно” означає, що людина сама звернулася до відповідних органів, щоб отримати новий паспорт. Примусова автоматична паспортизація громадян України на тимчасово окупованих територіях не визнається Україною;

- використання іноземного паспорта на території України для створення загроз нацбезпеці;

- проходження контрактної військової служби в державі-агресорі чи державі-окупанті;

- участь у збройній агресії проти України;

- подання неправдивих даних;

Однак, позбавити людину українського громадянства не можна, якщо внаслідок цього вона стане апатридом, тобто особою без громадянства.

Звертаючись до Світового конгресу українців, міністр закордонних справ Дмитро Кулеба назвав множинне громадянство одним з елементів державної політики, спрямованої на збереження і розвиток всесвітньої української спільноти.

“Мусимо керуватися не страхом роздачі чужих паспортів в Україні, а силою українського паспорта в Україні та світі”, – заявив очільник МЗС.

Світовий конгрес українців, який не один рік виступає за легалізацію множинного громадянства в Україні, привітав цю ініціативу. У коментарі Голосу Америки, президент Світового Конгресу Українців (СКУ) Павло Грод сказав, що це є показником, що Україна dorостає до рівня західної демократичної

держави. Наразі 130 країн світу визнають подвійне чи множинне громадянство.

“Це чудовий символічний крок до Дня Єдності і це допоможе поверненню українців додому і об’єднає нашу 65-мільйонну українську націю”, – вважає він.

Грод переконаний, що множинне громадянство наразі більше потрібне Україні, аніж світовому українству. Адже якщо Україна дозволить отримувати подвійне громадянство діаспорянам – це заохотить більше етнічних українців долучатися до відбудови країни, міркує президент СКУ.

“Україні потрібні мізки та руки закордонного українства, щоб перемогти і відбудувати країну і це забезпечить їхню повноцінну участь у політичному економічному та громадському житті України”, – каже він.

Крім цього, легалізація множинного громадянства дозволить вийти із сірої зони сотням тисяч, якщо не мільйонам українців, які вже мають кілька паспортів, міркує Грод.

Українська адвокатка із Чикаго Світлана Угрин зауважує: громадянство – це не лише права, а й обов’язки. Люди з кількома паспортами можуть користуватися кращими благами обох країн: системою охорони здоров’я, соціальним забезпеченням, освітою та привабливістю паспорта. Водночас, подвійне громадянство може також означати подвійне оподаткування, або військовий обов’язок.

“З точки зору американського уряду громадянин чи навіть власник Грін карти, повинен сплачувати податки американському урядові, навіть якщо людина працює на українську компанію і сплачує там податки. Так само питання й зі службою в армії – зараз не обов’язково ставати на військовий облік, але ми не знаємо, що буде у майбутньому, і як людина з подвійним громадянством буде виконувати свій обов’язок служити в армії у двох країнах”, – пояснює вона.

Також окремий ризик подвійного громадянства для держави – це політичні права громадян, розповідає юристка.

“Це сигнал про те, з ким Україна вибирає подальший шлях. Голосування – це потенційно визначення політичного курсу країни, тому

треба бути певними, що ці країни завжди будуть дружніми до України”, – каже Угрин.

Наразі у “спрощеному переліку” країн є Угорщина та Словаччина, позиція яких щодо російської агресії вже викликає сумніви у тому, чи можуть вони бути довготривалими союзниками України.

“Україна критично потребує людських ресурсів, особливо якщо ці ресурси складаються з патріотів України”, – каже адвокатка. Однак вона стурбована тим, що може виникнути ситуація, в якій інтереси двох урядів суперечитимуть один одному і людина, маючи обидва паспорти, може опинитися у невизначеній правовій ситуації.

Наразі, розповідає адвокатка, однією із найбільших проблем, які Україні треба вирішити, врегулювавши питання громадянства – це правовий статус людей, які пов’язані з Україною, але мають російські та білоруські паспорти. Адвокатка пояснює, що багато змонтованих і патріотично налаштованих людей опинилися в ситуації, коли їхні документи на легальне перебування закінчуються, а українська міграційна служба їхні справи не розглядає.

“Їхні паспорти зробили з них по суті парій [безправну соціальну групу – ред.] в світі. Вони бояться виймати з кишені такі паспорти, їм соромно і вони розуміють, що їм набагато краще мати український паспорт” – говорить Угрин.

Юристка вважає, що якщо все буде чітко та якісно прописано і відображатиме реальність, то багато людей будуть мотивовані скористатися множинним громадянством.

“Дуже важливо щоб ми бачили, що це не тільки на папері прописано, але буде виконуватися на практиці”, – підсумовує вона. “Треба реалістично дивитися на ситуацію. В Україні живе багато людей, які мають інші паспорти, зокрема й російські. Дуже багато змішаних сімей. Це все треба поставити в правове поле”.

Нараз проект закону, поданий Зеленським на розгляд до Верховної Ради позначений як “невідкладний”. Тепер комітети ВРУ мають його розглянути, а парламент – проголосувати. Деталі щодо правового режиму подвійного громадянства ж зазвичай прописуються в окремих міжнародних договорах між країнами (*HolosAmeryky* (<https://www.holosameryky.com/a/7451766.html>). – 2024. – 23.01).

М. Бондаренко, Факти: Законопроект про множинне громадянство: як експерти оцінюють ініціативу Зеленського

22 січня, у День Соборності України президент Володимир Зеленський заявив, що внесе до Верховної Ради законодавчу ініціативу щодо множинного громадянства. Цей документ дасть змогу мати українське громадянство всім етнічним українцям та їхнім нащадкам із різних країн світу, окрім РФ.

Зеленський про таку можливість говорив ще у вересні 2023 року на зустрічі з українською громадою у Нью-Йорку.

Факти ICTV поцікавилися в експертів, чи можлива в Україні реалізація закону про множинне громадянство під час воєнного стану та які права і обов’язки матимуть люди.

Як саме можуть реалізувати ініціативу про множинне громадянство?

Для початку цікаво було б подивитися на той законопроект, який подасть президент, у коментарі Фактам ICTV наголосив кандидат політичних наук, доцент Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка Ігор Рейтерович.

Цілком може йтися, що окрім українського громадянства, можна буде мати й громадянство іншої держави, при чому не однієї. Все залежатиме від того, де проживає людина, яка асоціює себе з Україною.

Цей законопроект, напевне, буде направлений на дві групи: на етнічних українців, які багато років тому виїхали з України і є громадянами інших країн, а закони цих країн дозволяють мати ще одне. Тобто в такий спосіб вони зможуть після певної процедури отримати громадянство України.

З огляду на попередні заяви президента, ключовий напрям цього законопроекту – це люди, які виїхали з України вже під час повномасштабного вторгнення Росії. Йдеться про тих, хто зараз влаштовує своє життя за кордоном і вже не збирається повертатися.

Якщо законодавство цих країн дозволяє мати ще одне громадянство, тоді люди зможуть зберігати українське і набувати громадянство іншої держави.

– Мати кілька громадянств – це нормальна історія для низки європейських країн. Це не заборонено і в Сполучених Штатах, – наголосив Ігор Рейтерович.

Зміни до Конституції

Проте є принциповий момент, пов'язаний із Конституцією, яка передбачає наявність лише одного громадянства. Тому поки що без тексту документа складно сказати, що саме пропонує президент, говорить експерт.

Чи може множинне громадянство допомогти з мобілізацією

На думку Ігоря Рейтеровича, множинне громадянство не сприятиме мобілізації в Україні.

– Люди, які є громадянами іншої держави і захочуть отримати український паспорт, насамперед будуть отримувати права, проте не обов'язки. І це дуже важливий момент, – говорить експерт.

Теоретично громадяни іншої держави можуть стати на військовий облік за кордоном, і коли приїдуть до України, то їх мобілізують. Так, наприклад, відбувалося в Ізраїлі.

Проте в певний адміністративний спосіб мобілізувати людей, які перебувають за кордоном, навряд чи можливо.

Крім того, тут одразу виникає дуже велика проблема рівності прав. Тобто людина, яка буде мати кілька громадянств, користуватиметься всіма правами громадянина України: починаючи від консульського захисту, можливостей ведення бізнесу, претендувати на пенсію тощо, але до армії її мобілізувати не будуть.

– Я не сильно уявляю, як це можна буде зробити без внесення змін до Конституції.

Закон не може бути вищий за Конституцію, – наголошує Ігор Рейтерович.

Президент України має право законодавчої ініціативи і може запропонувати зміни до Конституції. Рішення ухвалює Верховна Рада і має бути 300+ голосів. Далі може бути оскарження в Конституційному Суді: щонайменше 50 депутатів повинні зібрати підписи для подання до КС. Навіть зараз, на стадії розгляду законопроекту, можна подати до Конституційного Суду.

До речі, Ігор Рейтерович сумнівається, що в залі парламенту вдасться зібрати 300+ голосів.

Навіщо цей законопроект

На думку експерта, це може бути певним сигналом для українців, які виїхали: Ми про вас піклуємося, не забули, повертайтеся в Україну.

У документ можна буде внести певні корективи, тим паче, що цей процес розтягнеться на доволі тривалий період – не місяці, а, напевно, роки.

Чи видаватимуть паспорти України?

Під час набуття множинного громадянства за логікою людям видаватимуть саме паспорт України, а не якийсь інший документ.

Проте ухвалення закону і його втілення в життя – це настільки віддалена та складна процедура, що навряд чи в найближчі роки ми до цього дійдемо, особливо в умовах війни, зауважує Ігор Рейтерович.

Що кажуть юристи

У коментарі Фактам ICTV адвокат Сергій Костира також наголошує, що за Конституцією у нас можна мати лише одне громадянство – українське. Для права набувати громадянство іншої країни треба вносити зміни до Основного закону, а під час війни це неможливо.

На думку адвоката, парламентарі, особливо президентська монобільшість, можуть спробувати проголосувати за дозвіл вносити зміни до Конституції під час воєнного стану, а потім і за самі зміни. Навіть можуть спробувати провести референдум. Наскільки такі сценарії реальні – покаже час.

А ось після війни проголосувати за закон про множинне громадянство буде набагато легше.

Водночас адвокат у множинному громадянстві вбачає позитив, адже це, наприклад, спрощені інвестиції в нашу економіку. Люди, які отримують на додачу до свого паспорта ще й український, зможуть легше відкрити бізнес в Україні.

Мобілізація

Є положення ч. 2 ст. 65 Конституції України, згідно із якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – є обов'язком громадян України.

За словами адвоката Сергія Костири, у випадку з ухваленням закону про множинне громадянство, людина, яка отримає український паспорт, матиме права та обов'язки за законами України. А закон передбачає проходження мобілізації громадянами.

Юрист та адвокат Ростислав Кравець у коментарі Фактам ICTV зауважує, що у більшості країн світу у законах про подвійне громадянство чітко приписані права цих осіб. Наприклад, вони не мають право займати

державні посади, позбавлені права голосувати на виборах.

– Ну уявіть собі, наприклад, громадянин Австралії чи Канади отримує український паспорт, але він все життя проживає в Австралії чи Канаді, як йому голосувати? Треба, щоб приїхав і жив тут, сплачував податки тут, а тоді можна голосувати, – говорить адвокат.

За словами Ростислава Кравця, ухвалення самого закону після війни – це тільки початок, адже в майбутньому треба ухвалювати низку міжнародних актів, врегулювати питання сплати податків, соціального забезпечення, виплати пенсій тощо.

Щодо мобілізації громадян інших країн до українського війська – спершу треба бачити, що саме пропонує президент. На думку адвоката, цей закон – є передчасним.

За словами адвоката, спочатку треба врегулювати питання з тими українцями, які вже мають подвійне громадянство, і позбавити їх цього (*Факти* (<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240122-zakonoprojekt-pro-mnozhyne-gromadyanstvo-yak-eksperty-oczynyuyut-inicziatyvu-zelenskogo/>). – 2024. – 22.01).

Блог проєкту «Право-Justice»: Створення Служби дисциплінарних інспекторів: завдання від Європейської Комісії на 2024 рік, яке Україна має виконати

19 жовтня набрали чинності два взаємопов'язані закони щодо зміни статусу та порядку формування Служби дисциплінарних інспекторів (СДІ) Вищої ради правосуддя (№3378-IX) та щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів (№3304-IX). Ці закони не лише відновили одну з ключових функцій ВРП – дисциплінарну, але і дали початок створенню СДІ на конкурсній основі. Вже 19 грудня 2023 року ВРП оголосила конкурс на зайняття 26 вакантних посад до СДІ. Чому це важливо для України?

По-перше, 8 листопада 2023 року Європейська Комісія опублікувала звіт щодо України в межах розширення ЄС. Одним

із завдань, яке ставиться перед Україною на 2024 рік, – це формування Служби дисциплінарних інспекторів на основі прозорості та меритократичної процедури відбору.

По-друге, розгляд справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів не здійснювався більше двох років, починаючи з серпня 2021 р. Справа у тому, що закон №1635-IX щодо порядку обрання (призначення) на посади членів ВРП та діяльності дисциплінарних інспекторів ВРП передбачав створення СДІ після перевірки тодішніх членів ВРП на добросовісність за допомогою спеціально створеного допоміжного органу – Етичної ради. Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ цей процес розтягнувся у часі та проходив на тлі втрати ВРП

своєї повноважності, яку вдалося відновити лише 8 січня 2023 р. Після цього розпочалося обговорення нової моделі функціонування СДІ, яке і завершилося підписанням президентом Володимиром Зеленським вищезгаданих законів.

Таким чином, відповідно до нового законодавства, тимчасово, до початку роботи СДІ, дисциплінарні скарги розглядатиме Вища рада правосуддя. Так, повноваження дисциплінарного інспектора здійснюватиме член Дисциплінарної палати ВРП (доповідач), визначений автоматизованою системою розподілу справ. У результаті з 1 листопада по 6 грудня секретаріат ВРП розподілив 13 443 справ, які накопичилися за час відсутності у Ради дисциплінарної функції. Враховуючи нові справи, що продовжили надходити, станом на 6 грудня їхня загальна кількість становила 14 454. Це – неабиякий виклик для всієї судової системи.

Згодом ці повноваження мають бути делеговані Службі дисциплінарних інспекторів. Вона і має допомогти розібрати минулі “завали”, упорядкувати та прискорити розгляд дисциплінарних скарг відповідно до найвищих європейських стандартів правосуддя. За словами голови ВРП Григорія Усика, її формування – питання номер 1 у порядку денному Ради. Закон визначає СДІ як самостійний структурний підрозділ у складі ВРП, який створюється для реалізації повноважень Вищої ради правосуддя щодо здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів. До її складу входять 24 дисциплінарні інспектори, керівник Служби та його заступник. Вони призначаються на посаду строком на п’ять років за результатами відкритого конкурсу.

Так, у рамках підготовки для проведення конкурсу 7 грудня Вища рада правосуддя створила конкурсну комісію для відбору на посади дисциплінарних інспекторів. Вона складається з 6 членів, троє з яких призначили за пропозиціями від міжнародних та іноземних організацій. Важливо, що під час ухвалення рішень саме міжнародні члени матимуть право переважного голосу. Схожий підхід раніше використовувався і під час формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів, і, власне, Вищої ради правосуддя.

Таким чином, до складу конкурсної комісії увійшли членкині Вищої ради правосуддя Юлія Бокова, Олена Ковбій та Ольга Попікова. Своєю чергою, від міжнародних організацій членами конкурсної комісії для відбору на посади дисциплінарних інспекторів стали: Джон Ерлік, суддя у відставці, ад’юнкт-професор Школи права університету Сіетла, Павол Жілінчик, екс-член Суддівської ради Словацької Республіки, а також Реда Мольєне, екс-голова Національної судової адміністрації Литви.

Сподіваємося, що конкурс до СДІ відбуватиметься з дотриманням усіх необхідних стандартів у найкоротші терміни. Адже створення Служби дисциплінарних інспекторів, яка відповідатиме за реалізацію повноважень Вищої ради правосуддя щодо здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів та діятиме за принципом функціональної незалежності від ВРП, сприятиме посиленню незалежності органів судової влади України та підвищенню довіри громадян до її рішень. Це, своєю чергою, сприятиме наближенню української судової системи до європейських стандартів (*LB.ua (https://lb.ua/blog/pravo_justice/595200_stvorenniya_sluzhbi_distiplinarnih.html). – 2024. – 24.01).*

В. Ковальський, LexInform: Війна і права людини: як не допустити непропорційності їх обмеження?

Українці з дитинства пам'ятають, що права людини гарантовані Конституцією. Водночас розпочата росією повномасштабна війна проти України вплинула на всі сфери буття нашого народу, в тому числі на правові гарантії захищеності прав людини, які опинилися під загрозою. Відповідно до своїх повноважень, визначених, зокрема, в Конституції України, Президент прийняв рішення про мобілізацію та введення воєнного стану в Україні. Разом із тим наш Основний Закон містить перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть у період дії воєнного стану. По суті це якраз і є конституційною гарантією прав людини і громадянина.

Так, відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їх дії. Згідно Основного Закону не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені низкою його статей (24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63). Йдеться про: неприпустимість обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; позбавлення чи зміни громадянства; право на життя; на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення, особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування; право на житло, на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те ж правопорушення; презумпцію невинуватості тощо.

У законодавстві також гарантоване дотримання таких правових стандартів, як

мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку, відшкодування вартості майна в разі його примусового відчуження. Водночас воєнний стан вводиться в тому числі й для відновлення умов, за яких людина зможе так чи інакше реалізовувати свої права та свободи. Зокрема, у зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії цього правового режиму, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України. На законодавчому рівні закріплені підстави й цілі обмежень прав і свобод громадян, а також межі їх здійснення. Також передбачалися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в певних межах та обсязі. Так, може бути обмежено переміщення між регіонами або навіть заборона на виїзд з країни.

Окрім того, законодавством передбачена й низка примусових заходів, зокрема: запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері чи сфері забезпечення життєдіяльності населення з метою виконання робіт, які носять оборонний характер, а також до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб ЗСУ. Порядок залучення населення для оборонних робіт визначається постановою КМУ «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13 липня 2011 р. і може включати примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, запровадження комендантської години, заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, діяльності політичних партій та громадських об'єднань, якщо така діяльність спрямована на порушення суверенітету і територіальної цілісності держави.

В той же час у нормах щодо обмеження конституційних прав існує правова

невизначеність. Воєнний стан, що зрозуміло, завжди є підставою для обмеження прав і свобод людини і громадянина, і що може бути загрозою непропорційності такого обмеження. Права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Бажано конституційно закріпити перелік прав, які не можуть зазнавати обмежень навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Необхідно також узгодити Закон «Про

правовий режим воєнного стану» з положеннями ст. 64 Конституції України. Адже будь-які обмеження повинні бути співмірними з цілями, якими їх наділяє законотворець. Головне, аби державний менеджмент слугував потребам ефективного управління державою в умовах повномасштабної війни (*LexInform (https://lexinform.com.ua/v-ukraini/vijna-i-pravalyudyny-yak-ne-dopustyty-neproportsijnosti-yih-obmezheniya)*). – 2024. – 20.01).

Т. Савін, Фокус: Перевірки документів і викрадення людей: омбудсмен визнав, що воєнкоми порушували Конституцію – чи покарають винних?

Перша версія законопроекту про мобілізацію передбачала суттєве розширення повноважень воєнкомів. При цьому омбудсмен Дмитро Лубінець визнає, що дії працівників ТЦК і без того порушували права українців. Фокус дізнався, чи зміняться підходи до мобілізації та чи покарають тих, хто вступав незаконно.

Законопроект про мобілізацію містить норми, які прямо порушують Конституцію України. Насамперед це стосується додаткових повноважень, якими хочуть наділити працівників територіальних центрів комплектування (ТЦК). Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець заявив в інтерв'ю NV, що щодня спостерігає проблеми в роботі військкоматів.

Прямі порушення Конституції, за його словами, стосуються надання працівникам ТЦК можливості перевіряти документи у громадян. У присутності членів профільного комітету Верховної Ради Лубінець мав змогу висловити всі зауваження міністру оборони Рустему Умерову, головнокомандувачу ЗСУ Валерію Залужному і начальнику Генштабу Сергію Шапталі. Реакція Міністерства оборони була абсолютно адекватною і швидкою, розповів Лубінець про процес обговорення документа.

«Я прямо показав, що ТЦК – це військові підрозділи. Згідно з нашою Конституцією, військові підрозділи не можуть брати участь

в обмеженні прав громадян України, навіть якщо юридично в нас запроваджено військовий статус. Це пряма норма нашої Конституції. Я не зрозумів, якщо у нас усі бачать проблеми в діяльності ТЦК, чому ми додаємо їм повноваження перевіряти документи?» – запитав він.

В Україні існують органи, які мають право перевіряти документи. Насамперед це Національна поліція, Держприкордонслужба і Національна гвардія, але точно не військові, пояснив омбудсмен.

Друге питання – примусове затримання і доставлення громадян до ТЦК. У воєнкомів також немає на це прав. Ще одна суперечлива норма – вплив керівника ТЦК на те, чи буде громадянин України розпоряджатися своїм майном, чи ні. Це нонсенс, коли військовий ухвалює рішення, що хтось не може продати свою квартиру, пояснив Лубінець.

«Для цього є відповідні органи виконавчої влади. Прописуйте це, якщо ви через цю призму хочете збільшити потік мобілізованих в Україні», – уточнив він.

Військкоми обмежують українців у правах: що говорить Конституція?

У статті 17 Конституції України сказано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки – це найважливіші

функції держави і справа всього українського народу. Оборона України, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні сили України.

Забезпечення держбезпеки та захист держкордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організацію і порядок діяльності яких визначають законом.

«Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їхній діяльності», – йдеться в основному законі країни.

Зауважимо, що в Конституції України не прописано, що захищати Україну потрібно зі зброєю в руках, багато українців виконують важливу роботу і допомагають армії в тилу. Однак часто співробітники ТЦК виправдовують свої незаконні дії тим, що кожен українець повинен дотримуватися Конституції в частині захисту країни.

За оцінками правозахисника, виконавчого директора Української Гельсінської спілки з прав людини Олександра Павличенка, багато українців свідомо не хочуть виконувати конституційні обов'язки із захисту батьківщини.

«Вважати, що кожен на своєму місці краще виконує обов'язки, ніж якби він був у ЗСУ... Краще, ніж копати окопи або ремонтувати техніку, – все це наше особисте бачення, воно не збігається із законами і говорити про порушення якихось конституційних прав я б не став. Це або маніпуляція, або нерозуміння», – вважає він.

Оборона України, захист суверенітету та її територіальної цілісності покладаються на ЗСУ, але армія формується на підставі закону про військовий обов'язок і військову службу. Усі військовозобов'язані мають виконувати цей обов'язок, додав він.

«ЗСУ це ж весь резерв, не тільки кадрові офіцери, які воюють сьогодні. У резерв входять і ветерани, які відслужили, і військовозобов'язані для резерву», – підсумував правозахисник.

Військкоми порушили закони: чи вдасться покарати винних?

Український омбудсмен підтвердив те, що було заборонено ще до обговорень законопроекту про мобілізацію. Співробітники ТЦК не мали права перевіряти документи, тим паче примусово затримувати і відвозити чоловіків, каже Фокусу адвокат у сфері військового права Микола Максимов.

Військові можуть перевіряти документи, якщо цивільний опинився на об'єктах із певним рівнем доступу, включно з блокпостами.

«Зверну увагу, що після появи відеозаписів в інтернеті, де когось вантажать насильно в намісто, ТЦК одразу призначає службові перевірки. Якби в них були відповідні права, ніхто б не влаштував перевірки та дисциплінарні стягнення. Просто суспільство вже розцінює таку поведінку воєнкомів як норму: «запхали в машину – що ж, буває», – пояснює юрист.

Говорячи про методи мобілізації без порушення закону працівниками ТЦК, Максимов наголошує на необхідності «замінити батіг пряником». Варто впровадити різного роду мотиваційні механізми і проводити адекватну інформаційну політику щодо мобілізації.

«Покажіть приклади грамотного використання людських ресурсів виходячи зі спеціальностей цивільних. Інженери мають служити в інженерних військах, а не опинятися на першій лінії. Відправте людей на стратегічно важливі підприємства», – порадив Максимов.

Прогалина в мобілізаційному законодавстві полягає в тому, що в ньому не прописано процедуру вручення повістки і як змусити громадянина після цього з'явитися до ТЦК у встановлений термін. Тим часом, військовим треба формувати мобілізаційний резерв, адже його відсутність загрожує існуванню країни, додає правозахисник Олександр Павличенко.

«Ми можемо програти війну і потім скільки завгодно говорити про неможливість виконати мобілізаційний план через те, що [військкоми] не зупиняли на вулицях чоловіків. Робота ТЦК на вулицях – це спосіб перевірити, чи дійсно людина стоїть на військовому обліку. Чи актуалізувала вона свої персональні дані», – міркує фахівець.

На думку заступника голови Комітету Ради з питань національної безпеки, оборони та розвідки Юрія Мисягіна, скоро українці почнуть поступово забувати про незаконні дії працівників ТЦК. Для цього потрібно запуснути в дію закон №10062 «Про удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану». Крім цього, варто ухвалити й обговорюваний усіма законопроект про мобілізацію.

«Розумієте, відео з порушеннями співробітників ТЦК, які поширюють у соцмережах, мають і інший бік медалі. Людину просять показати документи в присутності поліцейських, а вона відмовляється. Чому так відбувається (воєнкоми порушують права українців – ред.), не знаю. Запитайте в Олександра Сирського [командувач Сухопутних військ ЗСУ], ТЦК же йому підпорядковуються», – відреагував політик.

Постраждалим від незаконних дій воєнкомів нардеп рекомендує звертатися до судів і

доводити свою правоту. Можливо, завдяки позовним заявам вдасться покарати воєнкомів, відповідальних за порушення прав людини.

«Потрібно вирішувати все в правовому полі. У нас же правова держава, ми ж не Росія... Є суди, адвокати – будь ласка, доводьте», – підсумовує Мисягін.

Фокус раніше писав про порядок броні від мобілізації в Україні. Щоб забронювати працівника, роботодавцю треба подати пропозицію до військової адміністрації з обґрунтуванням необхідності бронювання.

Нагадаємо, тим, хто доглядає за особами з III-ю групою інвалідності, прийомним батькам та опікунам хочуть повернути право на відстрочку від мобілізації. Спочатку в новій редакції законопроекту про мобілізацію право на відстрочку від служби хотіли передбачити виходячи з конкретних захворювань (*Фокус (<https://focus.ua/uk/eksklyuzivny/620646-perevirki-dokumentiv-i-vikradennya-lyudey-ombudsmen-viznav-shcho-voyenkomi-porushovali-konstituciyu-chi-pokarayut-vinnih>). – 2024. – 18.01*).

В. В'ятрович, Високий Замок: Законопроект про громадянство: одна пропозиція викликає відверте обурення

Президент пропонує, щоб усі, хто відповідно до нового закону отримуватиме громадянство України у спрощеному порядку, не складали для цього іспити на володіння українською мовою, знання Конституції й історії України

У президентському законопроекті про громадянство є як добрі, так і сумнівні новації. Але одна пропозиція викликає відверте обурення.

Пам'ятаєте, нещодавно ми всі тішилися, що тепер в Україні, як у кожній поважній державі, для вступу в громадянство іноземець має складати іспити на володіння державною мовою, знання історії й Конституції. І це справді дуже важливо, адже громадянство – це спільнота людей, які усвідомлюють себе українцями, для яких Україна є Батьківщиною. Громадянин повинен мати хоча б базові

уявлення про історію і правовий лад власної держави. А володіння українською мовою взагалі відповідно до закону є обов'язком кожного громадянина.

Так от президент пропонує, щоб усі, хто відповідно до нового закону отримуватиме громадянство України у спрощеному порядку, не складали для цього іспити на володіння українською мовою, знання Конституції й історії України.

Підкреслюю, ідеться не про окремі винятки (військових або цінних для України вчених, спортсменів чи діячів культури), які й зараз можуть складати ці іспити впродовж 2 років після отримання громадянства.

Ідеться про величезну кількість нових громадян України. Бо в спрощеному порядку (просто подавши заяву і декларацію, на підставі яких видаватиметься указ президента)

набуватимуть громадянство України будь-які громадяни усіх держав ЄС, США, Канади, Великої Британії, Швейцарії, Норвегії та Японії. При цьому вони зможуть за бажанням одночасно зберігати і громадянство цих держав.

І от президент України раптом вирішив, що усім цим людям, щоб стати громадянами України не потрібні хоча б елементарні знання з української мови, історії й Конституції. Вони можуть скласти ці іспити впродовж трьох років. Якщо не складуть, президент теоретично може їх колись позбавити громадянства. Але це неточно.

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Вибори в Україні не проводитимуться під час дії правового режиму воєнного стану. Про це Голова Верховної Ради Р. Стефанчук заявив у інтерв'ю Укрінформу.

Він підкреслив, що ухвалення будь-яких рішень щодо демократичного оновлення влади завжди має корелюватися із чинним законодавством відповідно до ситуації в державі.

“Оскільки ні Конституція України, ні українське законодавство, що затверджувалося в мирний час, не передбачає особливостей проведення виборів в умовах війни, нам була вкрай необхідна консультація з партнерами, які мають такий досвід. Я звертався із цим питанням до колег-спікерів з інших парламентів. Було чимало обговорень і на парламентському, і на урядовому рівнях, але наразі ухвалено рішення, що в період воєнного стану вибори в Україні не проводитимуться”, – зазначив спікер українського парламенту.

Стефанчук наголосив, що рішення про непроведення виборів під час війни було консенсусно ухвалене з представниками всіх гілок влади. “Також ми бачимо, що суспільство вважає недоцільним проведення виборів під час війни”, – додав Голова ВР.

Водночас він зауважив, що вже зараз необхідно спільно з партнерами напрацювати певні варіативності, які могли б стати основою майбутнього післявоєнного виборчого

Такі речі соромно читати, не те, що голосувати за них. Незалежно від того, як ми вирішимо питання подвійного громадянства і які запровадимо спрощення для іноземців, що хочуть стати громадянами України, ці спрощення в жодному разі не мають скасовувати знання української мови, історії та Конституції як обов'язкову передумову отримання нашого громадянства (*Високий замок* (<https://wz.lviv.ua/blogs/505565-zakonoproiekt-prohromadianstvo-odna-propozytsiia-vyklykaie-vidverte-oburennia>)). – 2024. – 24.01).

законодавства (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3814594-vibori-v-ukraini-ne-provoditimutsa-pid-cas-voennogo-stanu-stefanchuk.html>)). – 2024. – 17.01).

Ідея стосовно впровадження в Україні множинного громадянства була одним із пунктів передвиборчої програми Президента В. Зеленського, а впродовж чотирьох років вона була розвинена й доопрацьована після попередніх намагань у 2020-му році проголосувати відповідний законопроект. Зараз документ був поданий до Верховної Ради в символічний день – День Соборності, і в основі цього тексту лежить філософія об'єднання українців. Про це заявила народна депутатка, заступниця голови парламентського Комітету з питань інтеграції України з ЄС, голова делегації України в ПАРЄ М. Мезенцева.

«Мета законопроекту – об'єднати всіх українців. Наша діаспора в усіх країнах світу – це наші друзі, наші «добрі агенти змін», що у важкі часи, які переживає зараз Українська держава, сприяють військовій та гуманітарній допомозі. Приміром, діти які є етнічними українцями, але народжені за кордоном, також зможуть стати громадянами України. Так само й іноземці, які сьогодні захищають на фронті нашу державу, зможуть отримати український паспорт за законопроектом про множинне громадянство», – зазначила парламентарій.

За її словами, усі проблемні моменти законопроекту будуть узгоджуватися в комітетах Верховної Ради.

«Наш євроінтеграційний Комітет підтримує філософію множинного громадянства, оскільки багато держав світу сповідають її на практиці. Хочу звернути увагу на те, що українські конституціоналісти стверджують: стаття 4 Основного закону каже про єдине громадянство нашої держави. Це означає, що нема громадянства Харківщини, Київщини, Криму тощо. Відповідно, множинне громадянство можна розвивати, у юридичній практиці це біпатриди, трипатриди і т.д.», – наголосила народна депутатка.

Вона додала, що держава не може забути й відкинути тих людей, які вже й так існують, а пропонуваній законопроект виводить їх у легальне поле (*Офіційний вебпортал парламенту України (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245979.html)*. – 2024. – 24.01).

Верховна Рада передала Кабінету міністрів зауваження до «мобілізаційного» законопроекту, серед них – обмеження конституційних прав громадян, залучення до війська інвалідів третьої групи, прийнятність «електронного розв'язання питань» обліку військовозобов'язаних. Про це Голова ВР Руслан Стефанчук заявив в інтерв'ю Укрінформу.

«Відповідний законопроект відкликано не просто так. Парламент України впродовж тривалого часу дуже уважно вивчав цей документ, проводив дискусії. За результатами загального обговорення, яке проходило в закритому режимі на рівні Комітету ВР з питань національної безпеки, оборони і розвідки, було висловлено низку пропозицій і зауважень до цього проекту», – сказав Стефанчук.

Згодом, за словами Голови ВР, цю дискусію перенесли на рівень Погоджувальної ради, яка також відбулася в закритому режимі. Він зазначив, що під час відповідної зустрічі президія парламенту і представники фракцій мали можливість обмінятися думками щодо оновлення мобілізаційної політики з військовим керівництвом держави.

«Я чітко розумію, що задача військових – отримувати успіхи на фронті, а задача політиків

– формувати політичні і юридичні механізми. Проте над регулюванням таких важливих і чутливих процесів, як мобілізація, необхідно працювати разом. Ми почули військових, військові почули нас, далі працюємо над формуванням правильного мобілізаційного правового механізму», – підкреслив спікер українського парламенту.

Стефанчук зауважив, що Кабінет міністрів відкликав відповідну законодавчу ініціативу, а парламент передав свої зауваження. «Основні, які можу назвати, – це питання обмеження конституційних прав громадян, залученості до війська інвалідів третьої групи, доцільності і прийнятності електронного вирішення питань, пов'язаних з обліком військовозобов'язаних, а також низки соціальних гарантій для військовослужбовців», – розповів Голова Верховної Ради.

Стефанчук додав, що конкретні терміни подачі доопрацьованого документа не обговорювалися. «Адже для нас важливий не строк, для нас важлива якість правового матеріалу, який надходить до Верховної Ради. Як тільки він буде готовий, ми знову розпочнемо предметний розгляд», – підкреслив спікер українського парламенту.

Водночас він запевнив, що парламент обов'язково вивчатиме доопрацьований урядом законопроект на відповідність конституційним принципам, правам і свободам людини й громадянина, а також на адаптацію до умов воєнного стану (*Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3814606-stefanchuk-rozpoviv-aki-zauvazenna-do-mobilizacijnogo-zakonoproektu-rada-peredala-uradu.html>)*. – 2024. – 17.01).

Додаткові повноваження Територіальних центрів комплектування (ТЦК), які прописані в урядовому законопроекті про мобілізацію, порушують Конституцію, міжнародні зобов'язання України і права людини. Про це сказав в інтерв'ю NV Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець, передає Укрінформ.

«На мій погляд, прямі порушення Конституції стосуються того, що в запропонованій

редакції законопроекту додаються додаткові повноваження ТЦК. Я напряму показав, що ТЦК – це є військові підрозділи. Згідно з нашою Конституцією, військові підрозділи не можуть брати участь в обмеженні прав громадян України, навіть якщо юридично у нас введений воєнний статус. Це пряма норма нашої Конституції. Я, наприклад, не зрозумів: якщо у нас всі бачать проблеми по діяльності саме ТЦК, то чому ми додаємо їм повноваження, щоб вони перевіряли документи? У нас є органи, які перевіряють документи громадян України, – це Національна поліція в першу чергу, Державна прикордонна служба, Національна гвардія. Але точно не військові», – сказав він.

Друге застереження омбудсмена стосувалося того, що керівник ТЦК своїм рішенням може впливати на те, чи буде громадянин України розпоряджатися своїм майном в повному об'ємі, чи ні.

«Це нонсенс, коли військовий ухвалює рішення, що хтось не може продати свою квартиру. Для цього, знову ж таки, є відповідні органи виконавчої влади. Прописуйте це, якщо ви через цю призму хочете збільшити потік мобілізованих в Україні», – вважає посадовець.

Третє застереження стосувалося осіб з інвалідністю третьої групи. Відповідно до законопроекту, їх пропонується залучати до війська.

«Всі ми розуміємо, що якщо є запит від вищого військового керівництва на те, що нам треба це робити, то суспільство повинно це підтримувати. Ми ж підтримуємо свою армію, ми підтримуємо свою державу. Ми хочемо вистояти. Отже, ми всі повинні розуміти, що це стосується абсолютно нас усіх. З іншого боку, це треба робити виключно в законний спосіб», – зазначив Лубінець (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3814827-mobilizacia-lubinecz-nazvav-tri-punkti-uradovogo-zakonoproektu-akiporusuut-konstituciu.html>)). – 2024. – 17.01).

Верховний Суд потрібно очищувати від недоброчесних суддів, проте не одночасним

звільненням усіх суддів, бо під час війни це може паралізувати судову систему. Над очищенням повинні працювати Національне антикорупційне бюро України та Вища рада правосуддя. Таку думку в ексклюзивному коментарі УНН висловив політолог Геннадій Дубов.

«На мою думку, з приводу очищення від таких суддів, НАБУ цим, власне, і займається, викриває суддів, які отримують неправомірну вигоду, притягаючи їх до кримінальної відповідальності, і перешкоджають чи мають перешкоджати тому, про що ви говорите, корупції в судах. Окрім того, дуже бажано, щоб нормально запрацювала ВРП, вона вже набула всіх необхідних інструментів для очищення судової влади, і якщо вона буде їх належно використовувати, – у тому числі звільняючи суддів за порушення присяги, а вона має такі повноваження – то тоді все буде краще», – зазначив Дубов.

Разом з тим, на його думку, одночасне звільнення всіх суддів Верховного Суду під час війни паралізує судову систему, яка зараз хоч якось працює.

«Тому під час війни радикальних реформ допускати не варто, а от очищувати, звісно, треба. Ми просто можемо реформою добити судову гілку влади», – зазначив політолог.

Він нагадав, що судова реформа, яка почалася в Україні після Революції гідності, досі ще не завершилася, зокрема, досі не створений Вищий суд інтелектуальної власності.

Водночас Дубов нагадав, що правоохоронці мають всі можливості для того, щоб притягати до відповідальності недоброчесних суддів. «Повертаючись до правоохоронних органів – вони мали і продовжують мати всі інструменти, щоб притягати до відповідальності таких суддів. Питання в реалізації цих інструментів», – зазначив він (*Ua-News* (<https://ua-news.in.ua/zvilniti-vsih-syddiv-vs-odnochasno-pidchas-viini-ne-mojna-tomy-vrp-ta-naby-povinni-zaimatisia-ochistkou-ystanovi-politolog/>)). – 2024. – 23.01).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Рогач Л., голова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Судова система витримала найскладніші іспити

(Інтерв'ю)

В інтерв'ю «Юридичній Газеті» Л. Рогач, голова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, розповіла, як її змінила повномасштабна війна, що вона думає про судову систему України, а також чи потрібно впроваджувати досвід закордонних суддів.

– Як вас змінила повномасштабна війна? Живете сьогоднішнім днем чи таки можете планувати щось наперед?

– Стан був спочатку такий: є усвідомлення того, що відбувається, але ні розум, ні серце не можуть примиритися із ситуацією. Складалося враження, що я у високобюджетному, але дуже погано зрежисованому фантазмагоричному фільмі-апокаліпсисі. Підсвідомо навіть було відчуття відторгнення. Але далі, звісно, розумієш, що неможливо жити в тих самих умовах, за тими самими правилами, які були до цього.

Сподіваюся, що я не змінилася, але змінилися мої пріоритети, ставлення до певних речей, які раніше вважалися буденними. Я навіть мріяла, як потраплю на роботу до свого кабінету (посміхається – ред.), як працюватиму.

Неможливо жити лише сьогоднішнім днем – це не притаманно людській природі. Людині властиво планувати майбутнє, відкинувши спогади про гірке та болісне минуле. Тому я цілком погоджуюся зі словами Ліни Костенко: «Нам треба жити кожним днем. Не ждять омріяної дати. Горіть сьогоднішнім вогнем, бо «потім» може й не настати».

– Як змінилися ваші підходи до роботи за цей рік? Можливо, щось побачили в собі таке, чого не очікували?

– Мої підходи незмінні, адже вони й до цього були досить серйозними і професійними. Я насамперед ціную професійний підхід: він для мене охоплює і особистість людини, і її ставлення до роботи як професійного судді.

Щодо відкриття в собі, то, мабуть, це те, що я, сподіваюся, можу не змінюватися навіть у таких складних умовах і продовжувати відповідально виконувати свою роботу, попри війну.

– *Опишіть портрет судді України. Яким/якою він/вона мають бути (зважаючи на війну)?*

– Це точно не про штучний інтелект, а про людину. Вона є громадянином України, виросла в цьому середовищі. Можливо, увібрала або успадкувала певні вади, притаманні нашому суспільству. Водночас така особистість, яка має розвинути в собі (відповідаючи на виклики та запити суспільства) певні риси, що дають їй змогу працювати суддею.

Така постать, беззаперечно, є професіоналом у своїй справі. Відповідальне ставлення до роботи – це, як на мене, понад усе й багато чого перекиває, охоплюючи величезну кількість вимог, які ставляться до людини, а до судді й поготів.

Це людина, що має мужність. Причому не лише мужність працювати під час обстрілів чи вибухів, а саме громадянську мужність. Вона може відстоювати власну думку. Не обов'язково перед колективом, колегами – іноді потрібно навіть протистояти усталеній позиції, практиці. Хочеться бачити суддів небайдужими, такими, які мають оцю мужність.

Суддею має бути особистість, звісно, незалежна та добросовісна. У нас немає визначення добросовісності. Кожен із нас вкладає своє поняття: ГРД – своє, ВККСУ, можливо – своє. У мене є своє визначення: це не лише означає, що суддя не робить те, що йому заборонено. Він не робить те, що йому дозволено вчиняти як звичайному громадянину, якщо це суперечить інтересам держави, суспільства, судової системи.

Скажу ще одне. Складно, звісно, посилаючись на статистичні дані, але в суддів переважно буде жіноче обличчя. Що є дуже цінним: професія судді – одна з небагатьох, де робота та відповідальність аж ніяк не залежать від гендерної приналежності. Ніхто не дасть жодних поблажок – чи це чоловік, чи це жінка. І ставлення в колективі завжди однакове.

– *Що ви думаєте про нинішній стан української судової системи? Які першочергові виклики потрібно подолати?*

– На мою думку, судова система витримала найскладніші іспити. Вона працює: справи розглядаються, рішення приймаються. І ми (судді – ред.) думаємо про майбутнє, як удосконалитися, що покращити.

Судова система витримала складний удар, пов'язаний із подіями, які сталися у травні. Мені також здавалося, що такого не може бути насправді. Однак ми маємо це сприйняти як факт, який відбувся, і думати про майбутнє, а саме – як уникнути й використати подібні ситуації. Насамперед має формуватися несприйняття до таких вчинків у судовій системі всередині.

Проблем багато, вони різносторонні. Передусім йдеться про обстріли, проблеми з електропостачанням у судах тощо. Проте збільшується кількість справ, що розглядаються дистанційно. Якщо порівнювати 2022-й з 2021 роком, то в КГС ВС зросла кількість таких справ на 26%. Станом на 19 грудня 2023 року – ще на 34%, тобто зараз було 1815 справ. Це, з одного боку, тенденції щодо використання сучасних технологій, з іншого – заходи, щоб судові засідання були безпечними.

Ми говоримо не про безпеку для суддів, а саме про безпеку учасників судового процесу. Вони приходять до будівлі суду, що є державною установою. Де, як не тут, вони мають бути захищеними та почуватися в безпеці?

Також є важливий момент щодо безпеки працівників суду. Секретар судового засідання, як і судді, перебуває в тому самому приміщенні під час слухань. І, власне, безпека апарату суду – це теж один із пріоритетів. Тому були певні пропозиції – можливість проведення дистанційного розгляду справ не лише для

убезпечення сторони справи, а й для того, щоб, наприклад, секретар судового засідання теж міг брати участь дистанційно.

– *А як щодо кадрової ситуації в судах?*

– Зараз у КГС ВС працюють 37 суддів. Із них п'ять – у Великій Палаті ВС, тобто 32 людини. Є незаповнені вакансії, навантаження, звісно, зросло. Але потрібно насамперед зараз зосередитися на наповненні місцевих та апеляційних судів, тому що в них ситуація набагато складніша.

Дуже добре, що запрацювала ВККСУ, яка активно взялася за розв'язання цієї проблеми. Судді зрозуміли, наскільки їхня робота є суспільно потрібною.

– *Які законодавчі зміни потрібні (і чи взагалі потрібні) зараз, щоб полегшити роботу судді? Як відбувається комунікація з іншими гілками влади в Україні?*

– Йдеться не про те, щоб полегшити роботу судді, а про те, щоб ми могли належним чином, якісно розглядати справи; щоб захистити порушені права особи, для якої ми, власне, і приймаємо рішення. Сторони спору повинні мати можливість навіть у цих складних умовах мати доступ до правосуддя і не перейматися, що їхні процесуальні права будуть якось обмежені. Ми не повинні погіршувати вже запроваджені й прийняті стандарти якості судочинства.

У нас відбувалася постійна взаємодія з Верховною Радою, були навіть створені певні робочі групи. Пропозиції, які надходили з ВРУ щодо вдосконалення процесуальних кодексів, спільно та оперативно опрацьовувалися. Йшлося про те, щоб запровадити (по можливості) дистанційний розгляд справ, розширити письмове провадження (важливо для господарських судів, тому що в нас 90% справ розглядаються у відкритих судових засіданнях).

Також доречно був проголосований закон щодо впровадження електронного кабінету, що дає реальну можливість обмінюватися зі стороною документами й забезпечувати швидкий і якісний розгляд господарських справ тощо.

Наведу показовий і, як на мене, приємний приклад: справа щодо компанії «Укркава»,

під час розгляду якої постало питання про застосування застарілої норми права. Велика Палата Верховного Суду (я тоді була в її складі) висловила свою думку щодо застарілості цієї норми і неприйнятності її для розвитку суспільства на сучасному етапі. Дуже потішило, що Верховна Рада практично одразу відреагувала на застереження, висловлене в судовому рішенні, та внесла зміни, виправивши цю застарілу норму.

– *Які завдання наразі є у Верховного Суду?*

– Так збіглося, що нещодавно я брала участь в онлайн-конференції, де Європейська Бізнес Асоціація презентувала своє дослідження щодо побажань, стану судової системи та сформулировала, зокрема, відповідну проблематику. У дослідженні брало участь близько 200 юристів із різних бізнес-компаній.

Серед пріоритетних завдань – подолання корупції, забезпечення незалежності судової влади від впливу інших гілок влади, підвищення професійного рівня суддів, забезпечення єдності та сталості судової практики, ширшого доступу до суду та можливості реалізувати право на судовий захист. Власне, мені немає чого додати, оскільки ці проблеми ми бачимо й самі.

Я не можу відповідати за напрями Верховного Суду загалом, але КГС як складова ВС сприймає повністю ці питання та проблематику.

Також важливим моментом є доступність судових рішень, а саме людська мова, якою написані ці рішення – щоб їх міг прочитати не лише юрист, а й проста людина. У Верховному Суді створені робочі групи, які працюють за відповідними напрямами. Це питання антикорупційних заходів, забезпечення єдності судової практики, написання судових рішень тощо. Ми бачимо проблеми й працюємо, щоб їх подолати.

Держава – це всі інституції разом. Не можуть існувати дві інституції, які є гарними, а одна – погана. Це означає, що державні інституції не існують окремо одна від одної. Тільки разом ми будемо створювати й затверджувати європейські стандарти і засади верховенства права.

– *Якби ви були законодавцем, то який закон прийняли першочергово, а який би скасували?*

– Суддя не повинен боятися приймати рішення, застосувати закон. Ба більше, суддя не лише «вуста» закону, а він тлумачить його. Цінність системи, яка наразі закладена в процесуальних кодексах, в тому, що кожен суддя, починаючи з першої інстанції, якщо бачить якісь хиби в запропонованій позиції, має можливість спробувати відкорегувати її, виклавши іншу думку (але вмотивовану), і пояснити, чому він вважає, що стала позиція є неправильною.

Виходить дивна ситуація, бо якщо суддя боїтиметься, що його за це покарають, то в нас не розвиватиметься юридична думка. Потрібно чітко відчувати баланс у необхідності єдиної та сталої судової практики та розвитку права. Це дві сторони однієї медалі.

Також є проблемне питання щодо строків розгляду справ.

Наприклад, у європейському законодавстві є поняття «розумний строк», тобто законодавець, який доручив судді вирішити спір, вважає, що суддя має достатньо здорового глузду, щоб визначити, який строк для нього та сторони є розумним, нормальним і достатнім, щоб розглянути справу, розписати рішення.

На жаль, поки що наші процесуальні кодекси ставлять суддю в дивне становище. З одного боку, суддя має йти на судові засідання неупередженим, аби вислухати сторони. Водночас від нього вимагають, щоб він, не виходячи з нарадчої кімнати, в межах 5–10 хвилин ухвалив рішення та в максимально стислий термін його підписав.

Йдеться про те, щоб ми тверезо себе запитали, чи це реально можливо та чи не стане це самообманом.

– *Чи має впроваджувати Україна досвід закордонних суддів у своїй роботі? Чи система повинна бути іншою, мати власний шлях?*

– Середній термін розгляду справ усіма інстанціями господарської юстиції становить близько восьми місяців. Це за часів війни. Йдеться про строк розгляду від моменту, коли позовна заява зайшла до суду першої інстанції, й до того часу, поки Верховний Суд уже здійснив касаційний перегляд і виніс остаточне рішення.

Якщо ми говоримо про строки перебування справи в КГС ВС, то середній (можуть

бути, звісно, відхилення) строк її розгляду в касаційній інстанції – 45 днів. Я переконана (хоча й не проводила такий аналіз), що ви ніде в Європі таких строків не знайдете.

Ба більше, в суді першої інстанції, щоб призначити розгляд справи, треба чекати кілька місяців, якщо не рік. Це, мабуть, той момент, про який соромимося говорити, що показуємо передовий приклад.

Так само і з питанням диджиталізації судового процесу. Ми зрозуміли, що в певних моментах навіть випереджаємо європейців. Наші можливості розглядати справи шляхом відеоконференцз'язку, наша відкритість судового засідання є такою, яка могла б слугувати прикладом і зразком для багатьох європейських країн.

– *Цікавим напрямом є IP-право. Розкажіть, будь ласка, що відомо тут?*

– Щодо тієї роботи, яка проводиться КГС ВС, то в межах міжнародної співпраці ВС було підписано два меморандуми із Всесвітньою організацією ІВ (ВОІВ), зокрема один із них – щодо обміну судовими рішеннями. Тобто тепер судді не лише матимуть доступ до бази ВОІВ щодо напрацьованої практики вирішення

таких спорів, а й наші судові рішення будуть складовою цього надбання й надходитимуть у загальний реєстр. Міжнародні колеги та юристи зможуть дізнаватися про практику українських суддів.

Другий меморандум присвячений важливому питанню постійного професійного вдосконалення суддів. Він про розвиток співробітництва і спільних заходів щодо зміцнення судової системи й захисту ІВ, який передбачає обмін досвідом у сфері судочинства, співпрацю, обмін інформацією та забезпечення можливості проведення безперервних освітніх програм в IP-сфері.

– *Які ваші подальші плани у житті та роботі? Про що мрієте?*

– Перше – це перемога, мир. Звісно, хочеться бачити себе й надалі в судовій системі, бо мені подобається моя робота. Тому вважаю себе щасливою людиною, бо маю змогу працювати, займатися тим, що подобається.

Про щось таке окреме для себе не мрію. Хай буде принаймні не гірше (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/interview/sudova-sistema-vitrimala-nayskladnishi-ispiti.html>)). – 2024. – 10.01).

Науменко Н., голова Державної міграційної служби

Президент втретє пропонує легалізувати множинне громадянство. Чому зараз і що змінить новий законопроект?

Двадцять другого січня 2024 року президент України Володимир Зеленський вніс до парламенту законопроект 10425 «Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України». Простіше кажучи, це законопроект про множинне громадянство. І це третя спроба Володимира Зеленського його легалізувати Довідка

У грудні 2019 року Володимир Зеленський вніс перший законопроект, який зареєстрували під номером 2590. У 2020 році Верховна Рада його відклала. Парламентські експерти дійшли висновку, що це питання неможливо вирішити, якщо не внести зміни в Конституцію. У

грудні 2021 року Зеленський знову подав до парламенту законопроект про множинне громадянство, але його так і не ухвалили.

. Текст документу з'явився лише наступного дня. Його основна мета – дозволити українцям, які живуть за кордоном і мають інше громадянство, залишити й український паспорт. Це стосується і діаспорян, які, наприклад, народилися громадянами вже іншої держави. А іноземцям, які живуть в Україні, – отримати українське громадянство і не відмовлятися від першого. Розробляли законопроект разом із Державною міграційною службою. Кореспондентка «Бабеля» Оксана Коваленко поговорила з її головою Наталією

Науменко – ось її відповіді на головні питання про законопроект, який давно чекали.

– Чому цей законопроект з'явився саме зараз?

– Насправді це питання [множинного громадянства] обговорюють ще з 2019 року, коли президент вніс перший законопроект. Було конституційне подання.

Його внесли у грудні 2021 року. 99 народних депутатів на чолі з паном [Олексієм] Гончаренком Народний депутат від «Європейської солідарності», де вони попросили Конституційний суд трактувати статтю Конституції щодо єдиного громадянства.

Ми вивчили дискусії депутатів під час підготовки Конституції, підняли стенограми засідань, щоб зрозуміти, що закладав законотворець у поняття єдиного громадянства. З нашої точки зору, йдеться про те, що Україна не може мати іншого громадянства, ніж українське в рамках адміністративно-територіальних одиниць держави. Тобто не може бути громадянства міста Києва, Луганської області, Донецької області або Криму. [З цієї трактовки] Конституція не забороняє мати громадянство України та ще одне.

У законі про громадянство України теж закладені принципи множинного громадянства. У ньому йдеться про те, що якщо громадянин України отримав підданство іншої держави, в Україні він використовує виключно український паспорт і вважається українським підданим. Тобто фактично держава визначила, що деколи людина може мати інше громадянство, але не користуватися ним в Україні. Також ми розуміємо, що військові, які захищали чи захищають територіальну цілісність України, просто не можуть вийти з попереднього громадянства.

Зараз за законом іноземцю, щоб отримати громадянство України, треба написати заяву, що він відмовиться від свого першого громадянства протягом двох років.

Чому саме зараз вирішили регулювати це питання? Бо президент розуміє, що багато українців виїхали з України, багато українців живуть за кордоном уже давно. Це громадяни ЄС, Канади, США. Вони, можливо, хотіли б

мати громадянство України, але й не втратити перше громадянство. Це величезний людський капітал, який може вкладати силу і душу в розвиток України.

А всі ризики будуть регулюватися окремо. Вони передбачені в іншому законопроекті – про запобігання і протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства, який внесли в вересні 2023 року.

– Що нового в законопроекті про множинне громадянство?

– Що пропонує законопроект:

– визначити держави, громадяни яких набувають громадянство України за спрощеною процедурою, – це країни ЄС і «Великої сімки»;

– визначити категорії людей, які мають припинити іноземне громадянство протягом 2—3 років, щоб отримати українське;

– запровадити декларацію про визнання себе громадянином України, тобто згоду не використовувати паспорт іншої країни в Україні;

– актуалізувати категорії людей, які не можуть набути українського громадянства: це ті, що загрожують нацбезпеці; засуджені за скоєння тяжкого злочину тощо;

– переглянути підстави для втрати громадянства України: засудження за злочини проти нацбезпеки, участь у Збройних силах росії у війні проти України, попередня служба в російській армії, добровільне отримання паспорту росії чи іншої країни-агресорки, використання в Україні паспорту іншої країни;

– іноземцям, які служать в ЗСУ і хочуть отримати українське громадянство, дозволити подавати прострочений паспорт.

Перелік країн, громадяни яких можуть за спрощеною процедурою отримати громадянство України і не виходити зі свого першого громадянства. Це країни ЄС і «Великої сімки». Уряд і президент потім ще розглядатимуть питання, щоб розширити коло таких країн. Також претенденти повинні будуть скласти іспити з української мови, історії України та Конституції України. У них на це є три роки.

Проект чітко визначає підстави для втрати громадянства – це національна безпека,

користування паспортом іншої країни на території України тощо. Можливо, при розгляді в парламенті ці підстави ще змінюватимуть.

Також там говориться про те, що іноземні військовослужбовці, які воюють за Україну [зокрема з країни-агресора] і в яких закінчився строк дії паспорту, все одно можуть податися на громадянство України. Так само і члени їхніх родин. Їм теж не потрібно подавати зобов'язання відмовитись від громадянства іншої країни – лише декларацію про те, що в Україні вони користуватимуться виключно українським паспортом.

– Як цей законопроект врегулює ситуації, коли росія силою примушує людей брати російські паспорти на окупованих територіях?

– Це питання вже врегульоване законом про захист населення на окупованих територіях. Там чітко прописано, що Україна не визнає насильницьку видачу паспорта росії. Тож підстав для втрати українського громадянства в цьому випадку немає.

Якщо ми говоримо про людей, які взяли російський паспорт, обіймали відповідальні посади на окупованих територіях, були колаборантами, – це вже питання правоохоронних органів.

– Законопроект дозволяє чинним військовослужбовцям – громадянам росії отримувати громадянство з простроченими документами, адже вони не можуть їх відновити. А чи стосуватиметься ця норма інших громадян росії?

– Якщо вони виїхали з політичних мотивів до 24 лютого 2022 року, то мали достатньо часу, аби звернутися до міграційної служби й врегулювати свої питання: оформити статус біженця або якщо мали українське коріння – за іншою процедурою. Але у нас були такі люди, які отримали у 2012 році громадянство України, проте не спромоглися вийти з російського громадянства. Тому українське вони втратили. Цим проектом ми допомагаємо насамперед найбільш вразливим категоріям. З нашої точки зору, це військовослужбовці, які воюють за Україну або поклали за неї життя. Їхні родини теж мають всі права, щоб отримати громадянство України (*Бабель (<https://babel.ua/texts/103146-prezident-proponuye-ostatochno-legalizuvati-mnozhinne-gromadyanstvo-chomu-za-ce-vzvalisya-lishe-zaraz-i-shcho-zminit-noviy-zakonproyekt-blic-iz-golovoyu-derzhavnoji-migraciynoi-sluzhbi-ukrajini-nata>). – 2024. – 23.01*).

Шишкін В., перший генеральний прокурор незалежної України, колишній суддя Конституційного суду

Чи законна мобілізація та чи позбавлять ухиянтів громадянства? Пояснює екссуддя Конституційного суду

(Інтерв'ю)

На порозі третього року повномасштабної війни деякі громадяни заговорили про те, що мобілізація порушує їхні конституційні права і свободи. Що в країні, де офіційно не оголошено війну, мобілізація взагалі є незаконною. Але чи мають українці підстави для таких заяв?

Аби з'ясувати це, громадське звернулося до людини, яка, на відміну від широкого загалу, чудово розуміється у законах і точно вміє трактувати всі положення української Конституції.

Віктор Шишкін – перший генеральний прокурор незалежної України, суддя Конституційного суду у відставці – про питання мобілізації розмірковує не як теоретик: у лютому 2022 року він долучився до формування батальйону територіальної оборони ОУН.

У свої тоді ще 70 років Шишкін, колишній солдат прикордонних військ, знову взяв до рук автомат. Стояти йому тоді довелося не на першій лінії оборони Києва, тож згодом він опікувався матеріальним забезпеченням батальйону,

а після його недавнього розформування займається забезпеченням частин, у яких нині служать колишні бійці його підрозділу.

Оголошення війни та обмеження прав

– *Пане Вікторе, можливість мобілізації залежить від факту оголошення війни?*

– Коли в цьому контексті говорять про оголошення чи неоголошення війни, це елементарна спекуляція людей, які самоусуваються від виконання своїх конституційних обов'язків із захисту Батьківщини, передбачених статтями 17 і 65 Конституції.

Ніде не написано, що для проведення мобілізації треба оголошувати війну. Пункт 20 статті 106 Конституції визначає, що президент України ухвалює рішення про загальну чи часткову мобілізацію та введення воєнного стану, якщо існує загроза державній незалежності України.

Мобілізація пов'язана з уведенням воєнного стану, а не з оголошенням війни. В Україні воєнний стан запровадили ще 24 лютого 2022 року. Тож від цього дня мобілізація є конституційною дією.

Звертаю увагу, що за Порошенка не вводили воєнного стану, однак було ухвалено декілька указів про мобілізацію. За тими указами мобілізація була антиконституційною. Один із моїх друзів, Сергій Горбаченко, з початком АТО як доброволець воював під Пісками та Широкиним, зазнав поранення. А потім йому принесли повістку. І він тоді принципово не пішов у військкомат – сказав, що може воювати як доброволець, а мобілізувати його ніхто не має права, бо мобілізація за відсутності воєнного стану є незаконною. І він тоді виграв суд щодо цього.

Але ще раз підкреслюю: не обов'язково оголошувати війну, щоб провести мобілізацію. Думаю, якби ми ще у 2014 році ввели воєнний стан, Європа та США тоді були б дієвішими у допомозі нам.

– *Чому, до речі, Україна, яка десять років воює з росією, не оголошує їй війну? Та й сама росія напала на нас без оголошення війни?*

– А чому ми маємо оголошувати війну? Напали на нас, а не ми напали. Документи

ООН узагалі не містять терміну «оголошення війни».

З погляду міжнародного права держава, яка оголошує війну, є агресором, навіть якщо вона є жертвою нападу. Тобто якщо ми оголосимо війну росії, вийде так, що ми станемо агресором.

А за підсумками війни агресор не може розраховувати на отримання репарацій. Тому я не радив би нікому спекулювати на тезі про оголошення війни. Нам достатньо оголошення воєнного стану для того, щоб здійснити мобілізацію.

– *Чи є ситуації, у яких Конституція дозволяє обмежувати певні права і свободи громадян?*

– От саме зараз ми маємо таку ситуацію. Стаття 64 Конституції визначає, що у разі введення надзвичайного чи воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людей – із зазначенням строку дії цих обмежень. Також вказано, які права і свободи не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану. Не можна, наприклад, примусово позбавляти людину житла чи забирати у неї право оскаржувати дії держави в суді.

Зверніть увагу, як формулюється 64 стаття: права людини не обмежуються, а можуть бути обмежені. Тобто держава має ухвалювати відповідальне рішення: обмежувати чи ні. Саме введення воєнного стану не означає автоматичного обмеження прав. Але якщо держава вирішує обмежувати права, це рішення не є антиконституційним.

– *Тобто коли держава, приміром, закриває кордон на виїзд для чоловіків призовного віку, це не є порушенням права людини на вільне пересування?*

– Що стало підставою для закриття кордону? Напад росії та введення воєнного стану. У цій ситуації закриття кордонів не можна трактувати як порушення прав людини.

– *А вручення повісток серед дороги, на вокзалах тощо – це ж порушення прав людини?*

– Якщо людину не можуть застати вдома, то чому їй у такий спосіб не вручити повістку – повідомити про необхідність з'явитися у військкомат? Держава наразі вимушена шукати різні механізми оповіщення. Я не можу однозначно сказати, що все це неправильно.

«Елементарне спекулювання ухилянтів»

– У Конституції написано, що захист України є «справою всього українського народу». Але від чинного нині закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», ухваленого ще за президентства Кравчука, виникає враження, що відповідальні за нього політики не думали про реальну можливість мобілізації. Акцент у ньому зроблено не так на мобілізації, як на можливостях ухилитися від неї. Чи моє враження помилкове?

– Ні, не помилкове. Я вам скажу, що й Конституцію писали політики, серед яких про можливу війну думали не більше ніж десять людей. Закон написаний, грубо кажучи, лівою рукою під правим коліном. Тодішні політики не бачили жодних зовнішніх загроз: росію називали другом – віддали їй і ракети наші, і літаки.

Коли почалася війна, стало ясно, яким недосконалим є цей закон про мобілізацію. Але й теперішні численні законопроекти стосовно мобілізації я називаю безвідповідальними, непродуманими.

– Наразі маємо п'ять законопроектів про мобілізацію. Деякі їхні положення бентежать широкий загал стосовно дотримання прав людини. Наприклад, висловлюється ідея зобов'язати громадян України призовного віку, які постійно живуть за кордоном, стати в Україні на військовий облік. У цьому немає порушень їхніх прав?

– Законопроект – ще не закон. Положення підписаного президентом закону можуть зрештою дуже відрізнятись від положень законопроектів. Про це треба пам'ятати, обговорюючи пропозиції. Але менше з тим, повернімося до вашого запитання.

У США, які вважаються найбільшою демократією світу, під час в'єтнамської війни, коли у них була загальна мобілізація, надсилали повістки громадянам СРСР, які народилися у США, адже за законом про натуралізацію вони автоматично набували громадянства Америки.

То чому ми сьогодні не можемо надсилати повістки нашим громадянам, які перечікують війну за кордоном? Вони ж громадяни, мусять виконувати свій конституційний обов'язок.

Вони повинні ставати на військовий облік в Україні. І нічого тут спекулювати нібито правами людини. Це елементарне спекулювання ухилянтів.

– Сьогодні лунають пропозиції позбавити українського громадянства чоловіків, які втекли за кордон від мобілізації. Таке рішення буде конституційним?

– Відповідно до статті 25 Конституції, громадянина України не можна позбавити громадянства. Він може змінити громадянство за власним бажанням. Наші чоловіки втекли за кордон – так, це погано. Але йдеться не про юридичну, а про суспільну відповідальність.

Україна не має права позбавляти громадянства ухилянтів, які ховаються за кордоном. Тому розмови про це – провокативні. Треба шукати інші форми розв'язання цієї проблеми.

– А чи не порушує Україна прав своїх громадян, виступаючи за те, щоб іноземні держави відправляли українців призовного віку назад додому?

– Україна може ставити таке питання перед іншими країнами. Наші чоловіки мешкають за кордоном на підставі законодавства країни перебування. Тож якщо ця країна вважає, що немає достатньо підстав для перебування наших чоловіків на її території, вона може піти назустріч Україні. Тут немає жодного порушення прав, бо Україна лише ставить питання – вона ж не відправляє за кордон спецпідрозділи для привезення українських чоловіків додому в кайданках.

– Під час підготовки цих законопроектів ішлося також про можливість добровільної мобілізації для умовно засуджених. Але хіба такі люди не уражені в правах?

– Ні, не уражені. Засуджені, які перебувають у місцях утримання, позбавлені лише права на пересування. А умовно засуджені не позбавлені жодних прав. Над ними просто висить дамоклів меч відповідальності, якщо вони вчинять якийсь інший злочин. Але ж вони і пересуваються вільно, і працюють, і в сім'ї живуть – то чому вони не можуть підлягати мобілізації? Я взагалі не бачу проблем з умовно засудженими.

– Конституція захищає приватну власність людини, а в законопроектах є пропозиція вилучати у ФОПів автівки на потреби війська.

– У статті 319 Конституції йдеться про те, що «власність зобов'язує». Що власника у випадках і в порядку, встановлених законом, «можуть зобов'язати допустити до користування його майном інших осіб». Тобто у деяких ситуаціях можна вилучити власність – коли, приміром, стоїть питання про захист людини, якій ця власність належить.

Під час війни є можливість адміністративного втручання у питання власності. Бо це суспільна необхідність. І це буде конституційно.

– А як щодо ідеї заборонити ухилинтям здійснення операцій з рухомим і нерухомих майном, обмежити їх у праві керування власним транспортом та отримання посвідчення водія, відмовити в наданні кредитів і позик?

– Щодо кредитів – це банкам вирішувати. А от що стосується майна, я думаю, це перебір. Але законопроекти недолугі не через такі перебори, а через те, що вони не враховують рівність усіх громадян у правах та обов'язках, яку гарантує Конституція.

Рівні в обов'язках

– Як можна під час мобілізації забезпечити дотримання однакових прав і домогтися виконання обов'язків?

– Поняття «однаковість» і «рівність» не збігаються. Рівність – це не однаковість. Усі мають однакові обов'язки із захисту Батьківщини, але форми виконання обов'язку мають бути різними.

Усі мають однакові обов'язки із захисту Батьківщини, але форми виконання обов'язку мають бути різними.

Не треба писати купу нових законопроектів про мобілізацію і знову передбачати в них шпаринки для уникнення служби: наприклад, 3 група інвалідності чи багатодітність, «вічне студентство» або взагалі ця ідіотська пропозиція відкупитися від служби, сплачуючи певну суму в бюджет.

А втім, так само недоцільно й усіх забирати в окопи. Влада повинна визначити, як використати ресурс кожного громадянина для захисту країни – відповідно до конституційного обов'язку громадян захищати країну. Бо наразі влада дозволяє багатьом не брати участь у

захисті. Вона ніяк не може узгодити потреби країни, що воює, з можливостями її громадян.

– То як використати ресурс кожного? Як забезпечити це в законопроектах?

– Під мобілізацією ми чомусь розуміємо тільки одне: окопи. Але мобілізація має бути багатоаспектною: не лише для фронту, а й для тилу. Хтось має охороняти склади, працювати на військових підприємствах, розчищати завали після обстрілів, гасити пожежі, будувати фортифікаційні споруди, лікувати поранених, забезпечувати евакуацію людей тощо.

На нас напала держава, чії людські ресурси й економічний потенціал у рази більші, ніж наші. А ми в законопроектах переймаємося відстрочками замість того, щоб усіляко збільшувати свій мобілізаційний ресурс.

Не треба звільняти гуртом від мобілізації людей з інвалідністю третьої групи; студентів та аспірантів; колишніх полонених чи людей, у родині яких уже є загиблі; людей, що відслужили в ЗСУ три роки, – як про це йдеться в законопроектах. Не обіцяти відстрочення тим, хто будує укріплення. Не гратися зі змінами призовного віку, дозволяючи молодим здоровим чоловікам уникати виконання свого громадянського обов'язку із захисту Батьківщини.

А мобілізувати їх усіх для виконання небойових завдань – роботи в тилу для потреб армії та громади. Тоді варто продумати диференційну оплату для різних видів мобілізованих.

Якби все це було зроблено, то, можливо, ніхто й не починав би дискусій про конституційність чи неконституційність мобілізації, не спекулював би своїми правами. Бо є люди, які справедливо критикують законопроекти, а є ухилинтя, які використовують ситуацію, щоб компрометувати все пов'язане з мобілізацією. Можливість мобілізувати людину і в армію, і для виконання тилкових завдань знищила б саму потребу у відстрочках, усі шпаринки для ухилинців. Це було б гуманно, справедливо та конституційно (*Громадське* (<https://hromadske.ua/posts/chi-zakonna-mobilizaciya-ta-chi-pozbavlyat-uhilyantiv-gromadyanstva-poyasnyuye-eksuddya-konstitucijnogo-sudu>). – 2024. -16.01).

Магера А., заслужений юрист України, експертом із конституційного права, колишній заступник голови ЦВК

Нові обмеження на виїзд чоловіків. “Чиновник не може керуватися підзаконним актом, який не оприлюднений”

(Інтерв'ю)

Ми поговорили з експертом із конституційного права Андрієм Магерою про те, чи може держорган ховати від громадськості документ, на основі якого запроваджуються нові правила перетину кордону.

Готуючи матеріал про хаос на кордоні, коли прикордонники 29 грудня несподівано перестали випускати чоловіків, які згідно з постановою Кабміну №57 мають право перетинати кордон та багатодітних, ми надіслали запит у Держприкордонслужбу з проханням пояснити, на підставі якого документа вони одночасно на різних пропускних пунктах запровадили нові неоголошені правила. Нагадаємо, щодо звичного пакету документів почали вимагати довідку з військкомату про відстрочку.

Але пояснення прикордонників було таким дивним, що воно заслуговує на окреме роз'яснення юриста. Ось що нам відповіли: “Законодавство України не покладає на Державну прикордонну службу України обов'язок надання роз'яснень щодо застосування нормативно-правових документів”. Тобто окреме відомство самостійно вирішило обмежувати конституційні права громадян і не показує наказ чи постанову, яка зобов'язує її працівників це робити.

Потрібен закон

– Після 29 грудня 2023 року склалася дивна ситуація. Прикордонники перестали пускати певні категорії людей за кордон, які до цього числа могли виїжджати, і водночас відмовляються пояснити, чим вони керуються.

– Конституція ухвалювалася з метою утвердження прав і свобод людини, і це головний обов'язок держави. Це положення її першого ключового розділу, від якого залежать

усі інші. Конституційним правом, закріпленим на найвищому рівні, є свобода пересування і вільний вибір проживання.

У частині першій статті 33 Конституції зазначено, що всі, хто на законних підставах перебуває на території України, мають право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання і право вільно покидати територію України. Важливе уточнення – за винятком встановлених законом обмежень.

А от в умовах воєнного стану в статті 64 Конституції зазначено перелік передбачених низкою статей прав і свобод, які за жодних обставин не можуть бути обмежені. І в цьому переліку немає статті 33. Це означає, що в умовах воєнного стану може обмежуватися право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання.

Але є важливий нюанс: усе це має виписуватися в законі.

Обмеження на пересування не може бути в урядовій постанові чи наказі адміністрації прикордонної служби. Це має бути обов'язково закон: або закон про прикордонну службу, або закон про прикордонний контроль, або закон про правовий режим воєнного стану.

І ці закони не можуть виписуватися так, що якісь державні органи щось можуть заборонити громадянам. Має бути написано, що в указі про введення воєнного стану, затвердженому законом України, визначаються конкретні підстави для обмеження конституційних прав і свобод, зокрема на свободу пересування і вільний вибір проживання.

Не випадково в першому пункті частини першої статті 92 Конституції написано, що права і свободи громадянина та його обов'язки є предметом виключно законодавчого регулювання. Вони не можуть регулюватися жодним іншим правовим актом, лише законом.

Тому всі ті правила, що встановлюються на основі якихось підзаконних актів, які регулюють права і свободи громадянина, є дуже сумнівної конституційності.

Крім того, якщо якісь підзаконні правові акти щодо цього і можуть видаватися, то лише на основі закону. Підзаконні акти мають регламентувати, “розжовувати” саму процедуру, а не вигадувати щось нове. Але конкретно права та обов’язки громадянина визначаються виключно законом.

Також такі підзаконні акти повинні доводитися до відома населення й обов’язково оприлюднюватися. Якщо вони не оприлюднені, отже, є нечинними в розумінні частини третьої статті 57 Конституції.

– Чи можна в таких випадках, коли, наприклад, багатодітного батька чи волонтера з необхідними документами не пропустили через кордон, звертатися до суду?

– Так, якщо комусь безпідставно відмовили у виїзді за кордон, він може звернутися до суду й оскаржити якийсь підзаконний акт прикордонної служби або навіть Кабміну. Все це може розглядатися в адміністративних судах. Звичайно, конституційність – це виключно парафія Конституційного Суду України. Але якщо звичайний суд з’ясує неконституційність якогось підзаконного акта, то він повинен керуватися Конституцією України і на її основі ухвалювати рішення.

Неопублікований наказ недійсний

– Але ми маємо ситуацію, коли державні службовці просто відмовляються говорити, на підставі чого вони вчиняють ті чи інші дії...

– Як я вже казав, не доведений до відома населення підзаконний акт не є чинним згідно з Конституцією.

Відповідно кожен має розуміти рівень своєї відповідальності перед законом. Чиновник не може керуватися підзаконним актом, який не оприлюднений і не доведений до відома населення. Бо це вже межує з виконанням злочинного наказу чи розпорядження. І це хороший привід для звернення до адміністративного суду щодо визнання дій якоїсь служби, наприклад прикордонної, незаконними та зобов’язання її до певних дій.

– Ми говорили з адвокатом, за його словами, суди в певних ситуаціях справді визнають дії прикордонників незаконними, але не можуть зобов’язати ДПСУ пропустити людей.

– Суди мають такі повноваження, але, певно, бояться брати на себе таку сміливість. Тому що суд, з’ясувавши, що має місце порушення прав і свобод громадян, може, зокрема, вжити заходів для поновлення цих прав. Не просто сказати, що порушення мало місце, а відновити це право, тобто зобов’язати якийсь державний орган вжити заходів для цього. Суди мають для цього всі повноваження.

– Прикордонники зараз постійно питають: із якою метою йдете за кордон? Чи мають вони право це питати?

– Точно не мають права таке вимагати. Це особиста справа людини, чому вона їде за кордон. Якщо вона, наприклад, їде з дипломатичним чи службовим паспортом, то, безумовно, не може в приватних цілях їхати за кордон. Тоді справді можна спитати. Але якщо людина їде з паспортом громадянина України, то мета поїздки – це її особиста справа.

Суспільний тиск

– Що має зробити громадянське суспільство, щоб практики з новими, неоголошеними і юридично не оформленими заборонами не поширювалися?

– Передусім порушувати питання, щоб усе це переводити на законодавчий рівень. Щоб у законі про правовий режим воєнного стану або в якомусь іншому законі з’явилася нова стаття, яка визначала б винятковий перелік підстав для обмеження перетину державного кордону.

Можливо, має бути звернення громадських організацій. Так само як із виборами під час воєнного стану: понад сто громадських організацій підписало звернення про те, що їх не можна проводити. Думаю, тут теж можна було щось подібне ініціювати.

Має бути правова визначеність. Зараз такої визначеності немає.

Від Texty.org.ua:

Ми вважаємо, що мобілізацію потрібно проводити в заявленому Генштабом річному

обсязі 450–500 тис. осіб. Це близько 2 тис. осіб із кожної області щомісяця – не надто багато.

Але обмеження, які запровадила ДПСУ, жодним чином не вплинуть на успішність мобілізації: більшість тих, кого не пустили, їй поки що не підлягають. Ці дії радше погіршать показники, бо що більше обмежень, то менша довіра до держави й більше прихованого саботажу.

Можемо припустити, що нові правила з'явилися через те, що радикально зросла кількість липових документів. Але їх можна перевірити і через Дію, і через базу самих прикордонників, подивившись, скільки разів чоловік виїжджав і повертався через систему “Шлях” чи зіставивши, зі скількома дітьми виїжджав раніше (хоча тепер перестали випускати, навіть коли родина їде разом із малолітніми дітьми).

Аналіз бази перетину кордону допоможе легко виявити аномалії, які можуть свідчити про зловживання. Наприклад, якщо з одним інвалідом їдуть щоразу нові особи, які його супроводжують, то це привід для перевірки. Зрештою, за часів Зеленського Україна позиціонує себе як цифрова держава, а зараз ми повертаємося в радянський час паперових довідок, ще й кожен військомком по-своєму трактує, як і на який термін їх видавати.

Збільшувати паперову бюрократію і навантаження на військомати, коли їм потрібно виконувати основну роботу, немає жодного практичного сенсу (*Texty (<https://texty.org.ua/articles/111489/novi-obmezheniya-na-vyuzd-cholovikiv-chynovnyk-ne-mozhe-keruvatysya-pidzakonnym-aktom-yakuj-ne-oprylyudnenuj-andrij-mahera/>). – 2004. – 8.01*).

Кравченко С., голова Верховного Суду

Якби поліграф дійсно був на 100% надійним «інструментом правди» – тоді й суди були б не потрібні

(Інтерв'ю)

Однією з ключових умов на шляху України до Європейського Союзу є проведення судової реформи. Згідно зі звітом Єврокомісії від 8 листопада 2023 року, Україна виконала чотири із семи вимог, що супроводжували надання статусу кандидата на вступ до ЄС. Зокрема, це вдосконалення роботи Громадської ради доброчесності, створення більш чітких вимог до ВККС і ВРП, зрозумілість рішень Верховного Суду з приводу дисциплінарної практики тощо.

Напередодні Нового року Mind зустрівся з головою Верховного Суду – Станіславом Кравченком – і подискутував з ним щодо найрезонансніших питань сьогодення. Зокрема, поговорили про реформування судової системи, довіру українців до судів і перепони на цьому шляху, про найгучніші справи Ігоря Коломойського, Всеволода Князева й Богдана Львова, а також про те, як житиме країна після 31 березня 2024 року (у контексті можливості / неможливості

проведення чергових виборів Президента), про надійність поліграфу як «сироватки правди» та реальність притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва росії за воєнні злочини.

Про вибори в країні під час воєнного стану

– *Одне з найбільш резонансних зараз у суспільстві питань – щодо можливості проведення виборів у період воєнного стану. 12 листопада 2023 року в селі Тур'я Пасіка на Закарпатті всі фракції та групи ВР (крім «Відновлення України») підписали документ «Висновки, прийняті під час дев'ятого «Діалогу Жана Моне», де йдеться про те, що виборів в Україні (ані президентських, ані парламентських) до кінця війни не має бути. Прокоментуйте легітимність цього документа.*

– Я не був учасником подій у с. Тур'я Пасіка. Тому коментувати їх у правовій

площині складно. Але я можу говорити про Основний Закон. І його норма цілком чітка: у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного стану вона продовжує працювати в старому складі доти, доки вже після скасування воєнного стану не буде обрано новий парламент. Це конституційна норма.

Змінити Конституцію в період воєнного стану неможливо. Крім того, статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що в умовах воєнного стану забороняється, зокрема, проведення виборів Президента України та виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим й органів місцевого самоврядування. При цьому Верховна Рада продовжила воєнний стан до середини лютого 2024 року.

Тому, на мій погляд, вибори в Україні до завершення воєнного стану неможливі, що підтвердили й «Висновки», про які ви сказали. Коли йдуть бойові дії, як проводити вибори в окопах? Я на практиці це собі не уявляю.

– *І все ж хотілося б почути вашу професійну думку щодо легітимності документа, підписаного в с. Тур'я Пасіка. Зокрема, деякі нардепи називають його неконституційним актом, який підмінює повноваження Конституційного Суду України.*

– Це ж не засідання Верховної Ради. До цього документа можна ставитися як до певної декларації. Не більше й не менше.

– *Тобто легітимність цього документа під великим питанням?*

– Я б не був таким категоричним. Якщо зібралася певна група людей і обговорила конкретні питання та за результатами цього обговорення було винесено декларацію – вона матиме певну легітимність.

– *У межах всієї України?*

– Не хочу повторюватися. Але є Конституція, є закон, і інакше бути не може.

– *Чим ближче до кінця офіційного терміну нинішнього Президента, тим більше дискусій стосовно того, що, згідно з Конституцією, після 31.03.2024 він вже стає нібито нелегітимним – якщо вибори не відбуваються. І в такому разі*

влада переходить до Верховної Ради. Можете прокоментувати цей «чутливий» момент?

– Якщо в когось виникають сумніви із цього приводу, вони можуть звернутися до Конституційного Суду України за трактуванням. І тут я не хочу перебирати на себе його повноваження.

Але наголошу, що всі інституції, у силу специфіки воєнного стану, продовжують виконання своїх обов'язків до завершення війни. А потім уже перейдуть у ту правову площину, яка, власне, це й регулює, тобто звичайний стандарт виборів. А поки що всі продовжують виконувати свої обов'язки.

Про справу судді Богдана Львова та його російський паспорт

– *1 грудня 2023 року в Київському окружному адміністративному суді відбулося засідання у справі судді Богдана Львова: якого рік тому відрахували з посади голови Касаційного господарського суду ВС (причина – наявність російського паспорта). Львов не погодився з рішенням Верховного Суду й хоче поновитися. Однією зі сторін у справі буде ВС. І в деяких ваших опонентів є сумніви щодо стійкої позиції Верховного Суду, адже тривалий час ви та Львов були на одному рівні взаємодії (Станіслав Кравченко раніше обіймав посаду голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. – Mind).*

– Посада судді Верховного Суду, а тим більше адміністративні посади – голова Касаційного суду, а тим паче голова Верховного Суду – це занадто серйозні питання, щоб у нашому спілкуванні ми могли дозволяти якісь особисті речі.

Справді, так склалося, що Богдана Львова усунуто не лише з посади голови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, а й судді – у зв'язку з наявністю паспорта громадянина рф. Це було суб'єктивне рішення ще тодішнього голови Верховного Суду Всеволода Князева.

Дійсно, згадана справа перебуває на розгляді в Київському окружному адміністративному суді, вже відбулися судові засідання, і, наскільки мені відомо, суд перебуває у нарадчій кімнаті,

тому давати будь-які коментарі з цього приводу буде некоректно з мого боку. Одне можу зазначити чітко: після ухвалення судового рішення ми обов'язково уважно його вивчимо та залежно від наведених у ньому аргументів визначимося, чи будемо оскаржувати його в апеляційному порядку. Я не маю права коментувати щось зараз, щоб це не виглядало, як вплив на суд.

– Ви сказали, якщо не будете згодні з рішенням КОАС, подасте апеляцію...

– Якщо рішення буде на користь Князева (а все-таки він тоді представляв Верховний Суд, тобто на користь Верховного Суду) – звісно, немає сенсу в подачі апеляції.

Якщо рішення буде на користь Богдана Львова – ми його уважно вивчимо, зокрема в частині наведених документів, і, якщо будемо незгодні, прийматимемо рішення щодо оскарження в апеляційному порядку.

До речі, наприкінці грудня 2023 року сталася дуже схожа ситуація щодо Романа Ігнатова – голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Тому, мабуть, на справі Богдана Львова «історія з паспортами» не завершиться.

Про хід справи ексголови Верховного Суду Князева

– 15 травня 2023 року НАБУ затримало тодішнього голову ВС Всеволода Князева на хабарі у \$2,7 млн – за ухвалені Великою палатою ВС рішення у справі про визнання законності придбання у 2002 році пакета акцій Полтавського ГОКу компанією Ferrexpo. Костянтин Жеваго заперечує причетність до хабаря ексголови чи суддям Верховного Суду. Як прокоментуєте цю гучну історію і що наразі відбувається?

– Уже багато років як в Україні склалася традиція висувати претензії судам і судовій владі.

Але в цьому випадку не можу не погодитися, що привід дуже яскравий. Голова Верховного Суду – і така підозра! Для нас це надзвичайно болючий момент і репутаційний удар. Тому фактично на другий день після цих подій, під час засідання Пленуму Верховного Суду, Князеву було висловлено недовіру, і його повноваження

як голови Верховного Суду було припинено. Це вперше в історії цього Суду і вперше так швидко. Нині досудове розслідування по справі завершено: оголошення про це відбулося понад два місяці тому. Зараз Князев із адвокатами вивчають матеріали цього розслідування.

Щодо хабаря за ухвалення Великою Палатою ВС рішення у справі про визнання законності придбання 2002 року пакета акцій Полтавського ГОКу компанією Ferrexpo. У такій ситуації саме на правоохоронні органи покладено (відповідно до кримінального процесуального законодавства України) обов'язок виявити всіх причетних, отримати докази і, якщо є підстави, все це направити до суду. А далі вже слідує покарання.

Але тут я хотів би зробити надважливий акцент: за сім місяців, маючи всі ресурси в державі й потужний апарат НАБУ, офіційно підозру пред'явлено лише Всеволоду Князеву. Тобто, якщо розглядати цю справу в правовому сенсі, можемо говорити виключно про Князева. Наразі чекаємо на судовий розгляд. Але нагадаю, що існує таке поняття як «презумпція невинуватості», адже ми живемо у правовій державі.

– Як скоро планується судові засідання по цій справі?

– Зазначу, що Князев продовжує залишатися суддею Верховного Суду. Оскільки зараз відбувається стадія ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування, яка має завершитися на початку березня 2024 року, то, на мою думку, в першій половині березня 2024 року – максимум до середини весни справа Князева надійде до ВАКС, і почнеться її розгляд.

– Прокоментуйте постійні зниження Вищим антикорупційним судом розмірів завдатку для виходу Князева з-під варті. Початкова сума була 107,3 млн грн – зараз її знижено вже більш ніж у 5 разів. У ЗМІ вже саркастично коментують, що скоро застава для Князева скотиться до нуля.

– По-перше, рішення ухвалює ВАКС.

А по-друге, практика Вищого антикорупційного суду показує, що у процесі вирішення питання щодо тримання під вартою

певної особи може змінюватися розмір застави. Я багато років присвятив саме кримінальному праву та процесу і з 2014 року був відповідальний за організацію кримінального судочинства в Україні. Тому стверджую, що така ситуація відповідає загальній світовій практиці й практиці українських судів.

Думаю, що ВАКС мотивує своє рішення про зменшення розміру застави фактором зниження ризиків перешкоджання слідству й суду – адже стадія збирання доказів вже завершена. Проте сума застави для Князева залишається досить значною. Нагадаю: поки що її ніхто ще не вніс, і Князев залишається під вартою.

Про рівень довіри українського суспільства до судів

– Які ви бачите попереджувальні заходи щодо подібних ситуацій? Взагалі, чи можливо подолати корупцію в судах і хабарництво серед суддів? Зокрема, соціальне опитування населення Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) за 2023 рік показує, що в людей зростає недовіра до суддів майже вдвічі, цей показник становить 61%, тоді як торік він був 34%.

– Я зовсім не погоджуся із цією статистикою, і в мене є аргументи. Хто хоча б раз був на судовому засіданні – знає, з чого воно починається. В усіх юрисдикціях суд починається з того, що суддя запитує у присутніх (сторін обвинувачення й захисту): «Чи довіряєте ви суду?». Це вимога закону. І кількість відводів, заявлених у процесуальний спосіб у національних судах – лише приблизно 1%. При цьому ця цифра – з офіційної статистики Державної судової адміністрації України.

Звісно, можна апелювати, що люди остерігаються відкрито під час судового засідання висловити свою справжню думку... Але я вже дуже довго працюю суддею і можу вас запевнити, що наші люди вже нічого не бояться: розкажуть все, що думають або обов'язково напишуть про це в апеляційній чи касаційній скаргі.

Справді, соціологи стверджують, що судам не довіряють. Але в нас, зокрема, подається

лише приблизно 20% апеляційних скарг у кримінальному судочинстві. Тобто 80% людей погоджуються із судовими рішеннями судів першої інстанції.

При цьому останніми роками на касаційне оскарження судових рішень у зазначеному судочинстві подається не більше 7–8%, максимум 10% касаційних скарг. Тобто, коли справа доходить до третьої інстанції, 90% громадян згодні з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій.

Якщо аналізувати адміністративну юрисдикцію, де громадяни судяться з державою, то за період першого півріччя 2023 року до окружних адміністративних судів надійшло 307 000 справ і матеріалів, це на 48% більше, ніж у довоєнному аналогічному періоді 2021 року. Невже, якби люди не довіряли судам, так масово туди йшли?

Загалом на кінець 2023 року ми очікуємо приблизно 3,5 млн справ і матеріалів: з них понад мільйон піде на кримінальну юрисдикцію, 800 000 – це справи про адміністративні правопорушення (ДТП, керування в нетверезому стані тощо). Тобто як мінімум 3 млн громадян щорічно звертаються за своїм захистом до суду.

Ці цифри свідчать про високий рівень довіри до національних судів.

Інша річ, що через медіа й інші соціопитування намагаються показати суспільству те, що в судах все погано. Безперечно, суд – це завжди досить неприємна процедура, навіть якщо йдеться про звичайне розірвання шлюбу, не кажучи вже про інші, більш серйозні, справи. І звісно, у кожного «своя правда»: потерпілий вважає, що злочинцю призначено досить м'яке покарання, а обвинувачений – навпаки. Тобто всі сторони можуть мати підстави для незадоволення роботою суду, що ставить останній в невідгідне становище.

До речі, у жовтні 2023 року у ВС було проведено щорічне опитування відвідувачів Суду. Одне з питань в анкеті стосувалося саме довіри. Це було анонімне опитування людей, які виходили із залів судових засідань ВС, а це всі чотири юрисдикції (Касаційний адміністративний суд, Касаційний

господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд) плюс Велика палата ВС. Більшість респондентів – 80% – зазначили, що довіряють Верховному Суду. І коли в тих 20%, які висловили недовіру, спитали про аргументацію – причиною вони назвали відсутність прогнозованості / сталості судових рішень. Дійсно, у нас є така проблема – переважно вона часто обумовлена різністю бачення того чи іншого судді. Але основна причина – це несталість і нестабільність законодавства, яке досить часто змінюється.

Про нові законопроекти та їхні ризики для судової системи

– *Влітку у Верховній Раді зареєстрували законопроект №9439 «Про внесення змін до Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо особливостей призначення на посаду судді в умовах воєнного стану». В разі ухвалення документ розширить повноваження Президента в контексті призначення суддів. Ви коментували, що пакет законопроектів, якими передбачено масштабні перевірки суддів ВС на доброчесність, а також право Президента повертати подання Вищої ради правосуддя на призначення суддів, має деякі ризики й може збільшити політичний вплив на суди. Можете розтлумачити, про які саме ризики мова – у чому ваші побоювання?*

– Одразу зауважу, що після реєстрації цього законопроекту, я не чув, щоб він якось просувався.

Я не хотів би аналізувати сам документ: якщо його приймуть, тоді поговоримо. Але ми можемо говорити про Конституцію України, де чітко визначені повноваження Президента. Дійсно, своїм указом він призначає суддів, але його функція суто церемоніальна. На сьогодні Законом України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що обов'язок щодо формування суддівського корпусу покладено на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України і Вищу Раду Правосуддя, яка й вносить відповідне подання. А Президент уже виступає третьою ланкою. Якщо придумаємо щось інше

– це означатиме, що ми не довіряємо ВККС і ВРП?

Тому я не бачу жодних підстав ускладнювати й без того цю зарегульовану процедуру. Ми повинні домогтися, щоб органи, які вже існують, діяли ефективно та в разі потреби думати про механізм вдосконалення їхньої роботи.

– *І все ж право Президента повертати подання Вищої ради правосуддя на призначення суддів, передбачене з/п №9439 – це ризиковий пункт?*

– У багатьох країнах світу в президентів дуже великі повноваження саме щодо призначення суддів і голів судів. І не обов'язково думати, що Президент України цим скористається для якогось свого політичного впливу. З іншого боку – можна зрозуміти, що Президент, видаючи указ, хоче бути впевненим у бездоганності того, кого призначає.

Але, з огляду на аналіз норм нашого законодавства й Конституції, то для цього існує ВККС із залученням Громадської ради доброчесності, а також ВРП. І, на мій погляд, їхньої професійності достатньо, аби надати якісного кандидата на посаду судді та не ускладнювати й без того надскладну процедуру. Адже це призведе ще до більшого «кадрового голоду» в судах: зокрема, зараз ми маємо вже понад 2200 вакансій посад суддів.

А сім районних судів на підконтрольній території України не можуть здійснювати правосуддя, бо взагалі не мають суддів! Більш ніж у 20 судах першої інстанції лише по одному судді – і в силу процесуальних моментів у таких умовах неможливо забезпечити розгляд деяких проваджень. Тому саме кадрова проблема є основним викликом на сьогодні й потребує термінового розв'язання.

– *12 грудня 2023 року експредставник Президента у Верховній Раді Федір Веніславський подав проєкт закону, яким хоче зобов'язати політичних керівників держави та посадових осіб, зокрема суддів Конституційного і Верховного Суду, членів ВРП та ВККС, проходити дослідження на поліграфі. Відмову від проходження поліграфа нардеп пропонує пов'язати із заборонаю*

призначення на посаду. Як оцінюєте таку ідею стосовно суддів і які шанси на ухвалення?

– Про поліграф можна дискутувати дуже довго. Але головне питання – чи може він дати 100%-вий результат?

У кримінальному судочинстві його намагаються використовувати достатньо давно. Навіть були спроби оформити поліграф певним висновком експертизи. Але, з мого погляду, коли хочуть залучити до справи поліграф – це означає, що відповідних доказів зібрати не можуть. І у кримінальних провадженнях з ним треба бути дуже обережним, бо поліграф справді можна ввести в оману. Якби це був дійсно на 100% надійний «інструмент правди», то тоді й суди були б не потрібні. Тому, коли з'являються подібні законопроекти, я їх оцінюю не як прагнення досягти більш високої якості процесу, а як бажання дестабілізувати його та ситуацію в країні загалом.

Тим паче цей законопроект виглядає досить дивно, адже нещодавно на Пленумі ВС ми після ситуації з Князевим обговорювали схожий законопроект і надали свою позицію з приводу перевірки суддів на поліграфі. Ми досить детально обґрунтували, чому це не може бути прийнятним. Ба більше, у серпні 2023 року було звернення ВРП до Венеційської комісії, зокрема, щодо цього питання. І, якщо подивитися на висновок Венеційської комісії, там чітко вказано, що для перевірки діючих суддів процедура на поліграфі є неприйнятною, адже може використовуватися як засіб тиску на суддів. І такий висновок зроблено не лише для України, це загальносвітова практика.

До речі, процедуру, подібну до поліграфа, судді проходять під час кваліфікаційного оцінювання. Це психологічні тести з використанням чотирьох методик. Фактично це така сама технологія, як і на поліграфі, тільки машину вже під час підведення підсумків результатів цих тестів заміняє психолог. На мою думку, поліграф пройти легше.

Стосовно шансів на ухвалення законопроекту, поданого Веніславським: якщо депутати будуть слідувати загальноприйнятим правилам і враховувати вказаний висновок Венеційської комісії, то цього не повинно статися. Але все може бути.

Про суд присяжних в Україні

– Указом Президента України від 30 червня 2023 року №359/2023 введено в дію рішення РНБО від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя». Зокрема, передбачається посилити роль інституту суду присяжних і розширити випадки його застосування. Чи потрібен Україні суд присяжних: чи можливий він у нас в класичному варіанті і які є застереження / ризики?

– Інститут присяжних в Україні працює, але не у класичному форматі. Тобто присяжні входять до складу суду й мають певні повноваження судді.

– А чи потребує наявна в нас система суду присяжних певного вдосконалення?

– Так, потребує. Я взагалі прагну того, аби в Україні був класичний формат суду присяжних. Це більша кількість присяжних, які ухвалюють рішення щодо доведення винуватості особи або її виправдання, а суддя на підставі рішення присяжних ухвалює вирок (визначає правову кваліфікацію та міру покарання).

Суд присяжних – це представництво народу в суді. Ми сьогодні говорили багато про повернення довіри до суду. Думаю, одним із найкращих варіантів було б, якби більшість справ розглядалася з більш широким залученням громадськості. Тому, якщо дискутувати про відновлення і збільшення довіри до судової системи й про те, щоб вона була справедливою, інститут присяжних, мабуть, найкращий крок.

Якщо говорити про ризики суду присяжних, то, звісно, вони є. Зокрема, це питання належного виконання нашими громадянами своїх обов'язків, організації судових процесів за участі присяжних, наявності відповідних приміщень для можливості проведення засідань за їх участі, питання оплати роботи присяжних, оскільки це додаткові матеріальні затрати. Також ще є ризики впливу на суд присяжних та їх безпеки особливо, якщо це, наприклад, 40 км від лінії фронту.

Проте, безперечно, інститут суду присяжних треба розвивати. Але це не означає, що за один день можна змінити наше законодавство. Спочатку слід знайти джерела його

фінансування, сформувавши процес навчання присяжних, організувати їм безпеку тощо. Тобто все має бути послідовно й виважено. Лише тоді буде позитивний результат.

Про справу з громадянством Коломойського

– Ігор Коломойський 29 листопада 2023 року подав до суду на Президента Зеленського, щоб визнати протиправним і скасувати указ про позбавлення олігарха громадянства. Справа слухається у Верховному Суді. У жовтні минулого року Коломойський говорив суду, що повідомлення від Міграційної служби України про позбавлення громадянства не отримував. На запитання суддів, чому подав позов лише за півтора року після указу – заявив, що дізнався про це у вересні 2023-го з документа про зміну йому запобіжного заходу. Колегія суддів Касаційного адміністративного суду ВС сприйняла цей аргумент як недостатній, бо указ Президента висвітлювався у ЗМІ, тому строк звернення до суду було пропущено. Що наразі відбувається у справі Коломойського та які її перспективи?

– Дійсно, у грудні 2023 року колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду позовну заяву Коломойського до Президента України про визнання протиправним і скасування указу в частині втрати Коломойським громадянства України залишила без руху, зокрема, через відсутність його заяви про поновлення строку для звернення до адміністративного суду та відсутність доказів поважності причин пропуску цього строку.

Надалі, після усунення недоліків, які були зазначені в рішенні суду, Коломойському було поновлено строк звернення до суду з вказаним позовом, і відкрито провадження в адміністративній справі. Розгляд цієї справи у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду призначено на 10 січня 2024 року.

– *Вирішення справи на користь Коломойського в теорії можливо?*

– Давайте дочекаємося рішення колегії суддів Касаційного адміністративного суду ВС.

До того ж, якщо буде незгода однієї зі сторін, це означає оскарження до Великої палати ВС. А я працюю у Великій палаті, а отже, не маю права давати якісь коментарі.

Про взаємодію з МКС та шанси на притягнення до відповідальності російських високопосадовців

– *Чи співпрацює Верховний Суд із Міжнародним кримінальним судом у питанні російських воєнних злочинів? І що Україна має вдосконалити у процедурі розгляду справ проти росії та які перспективи притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва РФ?*

– У певній формі ми співпрацюємо з МКС. Але якщо говорити про таку співпрацю, то слід розуміти, на підставі чого він здійснює свою діяльність. МКС діє на підставі Римського статуту, який Україна підписала майже 24 роки тому – 20 січня 2000 року, але досі його не ратифікувала. Перш за все цього не дозволяла наша Конституція, за якою ми визнавали на своїй території лише юрисдикцію Європейського суду з прав людини (Страсбурзького). При цьому у 2019 році набрали чинності зміни до Конституції України, на підставі яких Україна може визнавати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом.

З урахуванням подій, які відбувалися під час Революції гідності, а також на Сході нашої країни, парламент на підставі відповідних постанов (спрощений механізм визнання юрисдикції МКС, який передбачений Римським статутом) визнав дії Міжнародного кримінального суду на території України. Тому цей суд має право проводити відповідні розслідування подій в Україні.

Я завжди був прихильником Римського статуту. Проте склалася «цікава» ситуація: Україна визнала на своїй території юрисдикцію МКС, взяла на себе певні зобов'язання щодо співпраці із цим органом, але жодних прав як держава – учасник Римського статуту та член МКС так і не отримала.

– *Чому?*

– Це запитання до політиків і парламенту. Я не знаю, які фактори впливають на те, що

досі в нас не ратифіковано Римський статут – особливо це болюче визнавати зараз, адже МКС, який займається розслідуванням найтяжчих воєнних злочинів, діє на підставі саме цього статуту.

Тобто до його ратифікації ми можемо говорити лише про нашу співпрацю в рамках ознайомчих візитів чи вивчення практики МКС. Але хіба це той рівень роботи, щоб переслідувати воєнних злочинців?

До речі, на сьогодні не тільки Україна не є учасником Римського статуту, а й країна-агресор не є його учасником. І зараз це є перешкодою у питанні притягнення до відповідальності за воєнні злочини трьох вищих посадових осіб РФ – президента, прем'єр-міністра й міністра закордонних справ.

Саме тому ще в перші місяці війни Україна поставила питання про створення Спеціального міжнародного трибуналу – аби в кожного було розуміння того, що не можна безкарно, без обґрунтованих підстав, розв'язати війну. Що буде орган, який зможе притягти до відповідальності незалежно від імунітету, зокрема, високопосадовців. Уже понад рік

триває дискусія із цього приводу й більш як 40 країн світу нас підтримують. Сподіваємося, що такий суд все ж таки буде створено й винних покарають. Але це вже нюанси зовнішньої політики.

– *А якщо відверто – ви, дійсно, вважаєте, що Міжнародний трибунал, якщо його створять, чи якийсь інший орган притягне до відповідальності владіміра путіна, міхаїла мішустіна та сергея лаврова?*

– Тут уже «слово» за міжнародним правом. Проте з урахуванням тієї кількості країн, що нас підтримують в ініціативі створення Міжнародного трибуналу, які до того ж є членами Ради Безпеки ООН, це, безумовно, вселяє надію, що такий трибунал буде створений. Тому наші шанси вирости. До того ж в історії вже були випадки притягнення до відповідальності конкретних високопосадовців, згадайте Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (*Mind* (<https://mind.ua/publications/20267910-golova-verhovnogo-sudu-yakbi-poligraf-dijsno-buv-na-100-nadijnim-instrumentom-pravdi-todi-j-su>). – 2024. – 9.01).

Михайленко В., голова Вищого антикорупційного суду

ВАКС не створений для того, щоб рятувати справи сторони обвинувачення. відповідальність – на законодавцеві

(Інтерв'ю)

Час табу на критику інституції антикорупційного блоку минув. Попри велику кількість уже розглянутих справ і винесених вироків, у тому числі суддям, головне запитання до Вищого антикорупційного суду (ВАКС): де результат по топкорупціонерах? Запит суспільства на справедливість не задоволено. Ба більше, з допомогою «поправок Лозового» (парламент залишив їх у силі, проголосувавши закон про посилення САП) ВАКС активно закриває багаторічні справи. Колись прийняті, аби врятувати від покарання сина міністра МВС Авакова, який проходив за відомою «справою рюкзаків», поправки обрушили

баланс Кримінального процесуального кодексу (КПК) і антикорупційну стратегію держави.

Коломойський, Татаров, Альперін...Список щасливчиків можна продовжувати. За заявою голови САП Олександра Клименка, у черзі на індульгенцію суду фігуранти 1000 (!) справ. І це катастрофа. КПК виписано так, що при обчисленні термінів досудового розслідування цифри не сходяться в судів першої інстанції, апеляції та касації. Організований хаос для тих, хто хоче уникнути відповідальності. Це вже зрозуміли всі. На сайті президента чекає відповіді петиція з вимогою подати до Ради законопроект про скасування «поправок

Лозового» в повному обсязі, яка за годину набрала потрібні для розгляду главою держави 25 тисяч голосів.

Хто винуватий у тому, що результати семи (!) років роботи антикорупційного блоку поставлено під загрозу? Що прийняла Рада 8 грудня, частково скасувавши «поправки Лозового», і як судді ВАКС застосовуватимуть поправки, що залишилися в законі? Що потрібно зробити для того, щоб справи топкорупціонерів не закривали з технічних причин, а справедливо розглядали?

Це – ключові запитання, на які ми шукали відповіді під час першої частини інтерв'ю з головою Вищого антикорупційного суду Вірою Михайленко. Судді ВАКС щодня приймають рішення в рамках «поправок Лозового» і першими потрапляють під удари від громадськості.

Про зіткнення позицій, половинчасте рішення Ради й законопроект №10100

– Є дві версії, які зіштовхнулися: з одного боку, САП і Центру протидії корупції (ЦПК), з іншого – низки експертів і адвокатів, які опублікували статті в офіційних медіа. Версія експертів і адвокатів: Центр протидії корупції (а саме ЦПК – основний стейкхолдер, який закликає скасувати «поправки Лозового») маніпулює, адже жодних «поправок Лозового» немає – після прийняття 2018 року змін до КПК вони стали нормами. А буча зчинилася через те, що прокурори САП на протигагу внесенням змін (продовжувати строки досудового розслідування з цього моменту мав слідчий суддя під час змагального процесу прокурора й захисту) порушили закон. Норма стосувалася лише нових справ, а оскільки багато нових справ під час розслідувань об'єднували зі старими, то, на думку опонентів ЦПК, прокурори, продовжуючи строки самостійно, самі створили величезну проблему. Ба більше, замовчали її.

Версія друга: прокурори (в тому числі на рівні САП) діяли правильно, ґрунтуючись на КПК, де чітко зазначено, що справі у разі об'єднання присвоюється старий номер, і тоді строки розслідування продовжують прокурори.

Ба більше, у САП і ЦПК стверджують, що про різне тлумачення норми знали всі, але судді ВАКС не мали єдиної правильної відповіді, як діяти прокурорам. І часто самі (!) рекомендували прокурорам продовжувати строки розслідування. І тільки через чотири (!) роки хаотичної судової практики Верховний суд прийняв рішення на користь слідчих суддів. Давши в руки адвокатам фігурантів справ топкорупції ключі від дверей на волю.

І відкривають тепер ці двері судді ВАКС. Що скажете, Ваша честь?

– Так звані «поправки Лозового» набули чинності 16 березня 2018 року. І, на мій погляд, це був неякісний закон. Зміни внесені точково до певних норм, а не системно. У перехідних положеннях при визначенні дії нових норм використане поняття «справа», яке майже не використовується в КПК України. У результаті норма про продовження строків досудового розслідування слідчим суддею поширювалася лише на нові справи, зареєстровані в реєстрі після набрання чинності змінами. Водночас була законною норма КПК про те, що коли справа виділяється або об'єднується, їй присвоюється старий номер. І датою цього провадження вважається дата внесення до реєстру відомостей про кримінальне правопорушення.

Я зіштовхнулася з такою ситуацією, коли здійснювала повноваження слідчого судді і кілька разів відмовляла детективам у задоволенні клопотань про продовження строку досудового розслідування. Причина одна: «старе» (розпочате до внесення змін у КПК) провадження, а значить, це повноваження прокурора.

– То чому ви мовчали?

– Хто вам сказав, що ми мовчали? Ми досліджували судову практику і наукові публікації, я писала статті на цю тему в професійних виданнях. На той момент ще не було практики Верховного суду. Було кілька рішень, але без глибокого аналізу того, що саме хотів сказати законодавець у таких перехідних положеннях. Цілісність закону, використані формулювання, питання об'єднання-виділення справ – нічого цього не було. Рішення Об'єднаної палати Верховного

суду щодо продовження строків у об'єднаних кримінальних провадженнях з'явилося тільки восени 2022 року.

– *Давайте максимально чітко пояснимо, що прийняла Рада 8 грудня, частково скасувавши «поправки Лозового».*

– По-перше, законодавець виключив порядок обчислення строків досудового розслідування до повідомлення про підозру. Тобто строки тепер обчислюватимуться тільки після повідомлення про підозру. У такий спосіб ми повертаємося на початкові позиції, які були в КПК до поправок.

По-друге, виключається можливість закриття кримінального провадження слідчим суддею за заявою осіб, права й інтереси яких порушуються. У принципі це не дуже частий випадок, але таке бувало.

По-третє, якщо раніше з приводу пункту 10 частини 1 статті 284 КПК велася дискусія, то нині чітко сформульовано, що кримінальне провадження закриває суд, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, крім випадку повідомлення про здійснення тяжкого або особливо тяжкого злочину проти життя і здоров'я особи.

– *Тобто норма, що дозволяє закривати справи, залишилася.*

– Так, норма залишилася, і суд на цій підставі може закрити кримінальне провадження. І проблемні питання у «старих» кримінальних провадженнях, про які ми говоримо, на мій погляд, цим законом не вирішуються. І я не знаю, наскільки суди зможуть з ними впоратися.

– *Що означає, ви не знаєте? Суддям ВАКС уже завтра доведеться приймати рішення.*

– По-перше, приймають рішення щодо цих питань усі судді, а не лише судді ВАКС. Тобто проблема ширша, ніж один, нехай і спеціалізований, суд. По-друге, ви припускаєте, що суд може не виконувати прямої норми закону? Я такого не припускаю. Закон не може поширюватися на правовідносини, які були, тому з провадженнями, зареєстрованими після 15.03.2018 року, все максимально зрозуміло: строки досудового розслідування продовжує слідчий суддя, а не прокурор.

– *Наскільки обґрунтованим, на вашу думку, є існування безумовної підстави для закриття справи, якщо строк перевищений на 1–3 (!) дні? Або якщо, наприклад, у строк зарахували періоди між закриттям і скасуванням незаконного закриття? Вимога в законодавстві закривати такі справи виглядає як диверсія, з допомогою якої дуже зручно маніпулювати розрахунком термінів.*

– Я б так не стверджувала. Адже строк досудового розслідування – це не якась умовна величина, це досить конкретний проміжок часу. Цей строк обраховується не днями і не тижнями, а переважно місяцями, він чітко закріплений в законі і продовжується прокурором або слідчим суддею. Тобто в питанні строку досудового розслідування для органу досудового розслідування наявна визначеність. Безумовно, є складні кримінальні провадження, в яких існує об'єктивна потреба проводити дуже великий обсяг слідчих дій.

Однак, на мою думку, сторона обвинувачення має враховувати свої темпоральні можливості як одну із вихідних умов при стратегуванні розслідування кримінальних правопорушень. Встановлений законом або слідчим суддею строк має як дисциплінуючу функцію (по відношенню до слідчого, прокурора), так і забезпечувальну (по відношенню до осіб, права і інтереси яких обмежуються через здійснення досудового розслідування).

– *Чи не перевантажують суд клопотання про продовження строків? Адже за великим рахунком судді треба вивчити справу цілком, щоб зрозуміти, чи треба продовжити строк? Може, тоді є сенс покласти на суд відповідальність і за завершення слідства та направлення справ для розгляду по суті?*

– Суддя дійсно детально досліджує матеріали, в обсязі, наданому сторонами. І це стосується не лише клопотань про продовження строку досудового розслідування, а будь-якого питання, що приходиться на розгляд, як під час досудового розслідування так і під час розгляду справи. Тому говорити про перевантаження клопотаннями певного виду, мабуть, не варто. Це звичайна щоденна робота кожного слідчого судді.

Щодо повноважень суду визначати готовність справи для судового розгляду – не думаю, що це хороша ідея, бо тоді суд здійснює попередню оцінку справи, а це входить в конфлікт з положеннями статті 291 КПК України, яка забороняє надавати суду документи (крім певного переліку) до початку судового розгляду. І власне про змагальність в такому випадку говорити не доводиться – яка ж тут змагальність, якщо суд оцінює провадження на готовність до судового розгляду і лише після цього розглядає його?

– *А за об'єднаними справами – знову лазівка невизначеності?*

– За об'єднаними у визначений період провадженнями, як я вже сказала, висловилося Об'єднана палата Верховного суду. Однак гадаю, що це не остання позиція Верховного суду з цього приводу. Адже неможливо в одному рішенні спрогнозувати всі обставини, в яких строк досудового розслідування продовжувався прокурором чи не продовжувався слідчим суддею. Очевидно, що питання закриття кримінальних проваджень, яке виникло внаслідок застосування Закону №2147, вже тривалий час викликає бурхливу дискусію як в суспільстві, так і в професійному колі.

Але всім, хто бере участь в цій дискусії, важливо розуміти базову річ: законодавство – це система норм і процедур, а не окремі поправки (хоч би чие прізвище вони не носили). У правовій демократичній державі закон має бути якісним. А за наявності в ньому прогалин або неоднозначного розуміння є два шляхи – законодавчий, коли законодавець сам «виправляє» положення закону, або судовий, коли найвищий судовий орган задає стандарти застосування законів, за якими мають діяти суди – загальні й спеціалізовані. Але обидва ці шляхи довгі й складні. При чому суд вирішує певну справу, а не вирішує патові ситуації, що виникли внаслідок неякісного закону. В загальному ж контексті строків досудового розслідування ми перебуваємо всередині довгої історії, що стосується не лише ВАКС, а й усієї системи кримінальної юстиції.

– *Але ж у в парламенті зареєстровано законопроект №10100 авторства Давида*

Арахамії і Анастасії Радіної. Хіба повернення до нього та скасування всіх «поправок Лозового» не шанс?

– Почуйте мене, будь ласка. Навіть якщо парламент одним законом скасує «поправки Лозового», ми однаково стикнемося з іншою проблемою. У хоч би який стан перейшли питання продовження строків досудового розслідування і можливість закрити кримінальне провадження, проблема кримінальних проваджень з датою початку до 16.03.2018 не зникне.

Тому що є чинність кримінального процесуального закону в часі, динаміка законодавства, коли в триваючих правовідносинах неодноразово змінюються вже змінені норми зі спеціальними застереженнями або без таких тощо. І якщо законодавець окремо, комплексно з дотриманням правил нормопроектувальної техніки не поставиться до поширення нових норм на правовідносини, які існували «до» нового закону, проблема не зникне, а отримає нову форму. Тому я акцентую увагу на якості закону та відповідальності законодавця при створенні однозначних і зрозумілих процедур як ключових інструментів правосуддя.

Про змагальність, відповідальність прокурора та права людини

– *То ви за цілковите повернення до системи обчислення строків досудового розслідування, що діяла до 15 березня 2018 року? Чи, на вашу думку, в «поправках Лозового» є норми, які зарекомендували себе позитивно і їх варто залишити? Наприклад, продовження строків після повідомлення про підозру слідчим суддею, а не прокурором. Про це теж сперечаються.*

– Якщо ми говоримо про випадки, коли особі вже повідомили про підозру, то очевидно, що слідчий суддя, який здійснює судовий контроль під час кримінального провадження, може бути в цьому задіяний. Адже кримінальне провадження стосовно особи не може тривати вічно. Згодні? Коли ж у нас ще немає конкретної людини з процесуальним статусом підозрюваного і права та свободи жодної особи не обмежуються, то в таких кримінальних провадженнях можливо

залишити повноваження продовжувати строки розслідування стороні обвинувачення, однак з певним остаточним строком. Адже звідки слідчий суддя може знати, скільки слідчим потрібно часу для проведення слідчих дій? Як проводитимуться слідчі дії? Скільки триватимуть заплановані обшуки? Суддя не має доступу до стратегії й тактики розслідування кримінального провадження. Це безпосередньо повноваження слідчих і прокурорів. Але, звичайно, завжди слід враховувати людський фактор і момент добросовісності.

– *Якщо для реформованої САП ризики, пов'язані з добросовісністю, все ж не такі великі, то для загальнокримінальної юстиції – навпаки. Тому частина експертів заявляє, що, повернувшись до старої системи, де строки досудового розслідування продовжує прокурор, ми відкриваємо шлях для зловживань на рівні місцевих прокурорів і суддів.*

– Я вважаю, що ризик є завжди. Незалежно від того, який орган розслідує, який прокурор здійснює керівництво, а суд розглядає справу. Бо все роблять люди. Можуть щось пропустити, щось не врахувати, десь неправильно порахувати. І тоді виникає бажання «врятувати» досудове розслідування. Але якщо ми беремо варіант ідеального суспільства, де прокурор діє добросовісно, слідчий діє добросовісно, то коли особі ще не повідомили про підозру, слідчий суддя в принципі може бути незадіяний в ті питання, в яких не обмежуються права людини, наприклад, продовження строків досудового розслідування.

– *Тобто якщо прибираємо слідчого суддю, то прибираємо демократичний момент змагальності сторін?*

– Давайте ще раз зафіксуємо: є дві процедури продовження строків досудового розслідування. Перша – коли строк досудового розслідування продовжується до моменту повідомлення конкретній особі про підозру. Про ці випадки ми говоримо, що там немає змагальності в принципі, бо немає сторони захисту. Тому прокурор міг би продовжувати строки самостійно. Є друга процедура, де вже є конкретний підозрюваний, стосовно якого здійснюється досудове розслідування. У рамках

цього розслідування, навіть за відсутності заходів процесуального примусу, безсумнівно, обмежуються його права і свободи. Тут вже з'являється сторона захисту і змагальність, відповідно необхідність третьої сторони – слідчого судді.

– *Але голова САП Олександр Клименко та ЦПК небезпідставно заявляють, що досудове розслідування і до й після пред'явлення підозри – відповідальність винятково прокурора. Як аргументи наводять найтоксичніші кейси, про які всі чули, – Татаров, ОАСК... Коли судді вже стосовно підозрюваних осіб прийняли «необґрунтоване рішення не продовжувати строків розслідування». І ніхто за це не відповів. Уточніть це раз, будь ласка, свою позицію.*

– Я не буду коментувати рішення суддів. У кримінальному процесі завжди є незадоволена сторона. Однак, треба розуміти мотиви, чому строки не продовжені. Я, звичайно, можу зрозуміти керівника САП. Однак його концепція правильна для ідеального світу кримінальної юстиції, де кожен слідчий і кожен прокурор діють добросовісно і без помилок. Тоді, можливо, було б правильним віддати повноваження з продовження строків на всіх етапах досудового розслідування стороні обвинувачення. Але ми не живемо в ідеальному світі. Тим більше, мова йде не тільки про САП, а й про слідчих і прокурорів на всіх рівнях.

Якщо «підлаштовувати» закон під конкретний орган, це може відкрити шлях для зловживань, оскільки вони будуть діяти у всій системі. В кримінальному процесі саме слідчий суддя є гарантом дотримання прав людини під час досудового розслідування. Якщо конкретній особі вже повідомили про підозру, то очевидно, має бути незалежний арбітр, який стежитиме за тим, аби досудове розслідування і відповідно обмеження прав людини, не тривало вічно. І це демократичний стандарт.

– *Тобто стоїть руба питання про довіру до слідчих НАБУ та прокурорів САП із боку суддів ВАКС? Це внутрішній розкол?*

– Це реальна й дуже актуальна можливість правильно скорегувати сприйняття антикорупційних органів. ВАКС не є їх караючою частиною. ВАКС – це орган

правосуддя – суд. Але громадськість очікує, що окремий суд, хай навіть і створений для розгляду резонансних справ, може мати окрему позицію. Тоді навіщо нам суд? Можна створити «розстрільні» трійки й правила під них. Але ж ми не для цього створювали систему боротьби з корупцією, правда? Україна є членом Ради Європи, розпочато переговори про вступ до ЄС. Тож якщо ми говоримо про те, що суд – це квінтесенція діяльності всього досудового розслідування, то не маємо вимагати, щоб він підігравав якійсь із сторін. Тому що суд – це завжди незалежний арбітр. А говорити про «внутрішній розкол» можливо по відношенню до частин єдиної структури, якою ВАКС по відношенню до НАБУ і САП не є.

За моїм враженням, у переважній більшості детективи і прокурори САП компетентні й професійні, що, очевидно є результатом жорсткого конкурсного відбору і постійного навчання. Усе правильно. Але ми маємо йти далі, розвиваючи філософію інституцій антикорупційного сектору кримінальної юстиції.

– *Що це означає?*

– Якщо представники сторони обвинувачення одержують рішення суду не на свою користь, то вони не повинні безапеляційно заявляти, що суд необ'єктивний або заангажований тощо. Суд по-іншому дивиться на матеріали справи, ніж сторони, і це треба прийняти як аксіому. Слід робити правильні висновки з цього. І не припускатися помилок у майбутньому. Це стосується всієї тріади правосуддя, де є обвинувачення, захист і суд. Так само й судді, якщо їхні рішення скасовує вища інстанція, не повинні обурюватися або засмучуватися, а мають врахувати це на майбутнє.

Про добросовісність, порятунок справ і «міни» законодавця

– *Я зрозуміла вашу стратегію на майбутнє. Гадаю, що хтось із нею погодиться, а хтось ні, продовжуючи шукати контраргументи. Так власне й розвиваються інституції та законодавство. Однак повернемося до нагальних проблем: уже закрито справи Коломойського, Альперіна, Дубневича та інших. Прямо зараз*

на черзі ще 1000 справ, які можуть закрити в зв'язку з тим, що парламент 2018 року штучно створив проблему, а 2023-го її не виправив. Як урятувати справи від закриття?

– Знову ж таки, я не коментую конкретні справи. У разі сумнівів щодо законності рішень ВАКС є загальний механізм апеляційного і касаційного оскарження. Це, до речі, єдиний правовий порядок висловлення незгоди з судовим рішенням. В нашій площині є Апеляційна палата ВАКС і Верховний суд як суди апеляційної і касаційної інстанції.

Що стосується тисячі кримінальних проваджень, про які говорить керівник САП, то зі зрозумілих причин я не знаю, яка ситуація з цими провадженнями. Але зі своєї практики я визначила, що є два види таких проваджень. У першому випадку, коли умовний орган досудового розслідування діяв добросовісно та звертався до слідчого судді за продовженням строку розслідування. І вже слідчий суддя говорив: «хлопці, ваше провадження порушене ще до нових правил, тому продовжуйте самі».

У другому випадку, коли умовний орган досудового розслідування також добросовісно вважав, що у разі об'єднання нових справ зі старими прокурори самі мають продовжувати строк досудового розслідування. Тому що закон нові положення відніс лише до застосування у «нових» справах.

Однак є ризик, що неодноразове виділення і подальше об'єднання матеріалів проваджень здійснювалося саме для збереження строків досудового розслідування, так би мовити, щоб «обманути» діючу систему обчислення строків.

– *Керівник САП заочно вам відповів. На думку Клименка, норми, що залишилися, дають можливість закривати будь-яку справу про корупцію на стадії досудового розслідування, і тепер можна розслідувати лише прості справи. «Наприклад, одноепізодний хабар, де не потрібно нічого розраховувати, – уточнює керівник САП. – Але ми розслідуємо справи, де багато епізодів. А кожен епізод – це нове провадження, яке прокурор об'єднує з основним провадженням. Якщо ми говоримо про злочинні організації, де може бути по десять епізодів. У нас є справа на 700 епізодів, а це 700 об'єднань*

справ. Ви серйозно думаєте, хтось зможе там порахувати строки?».

– Іноді низка виділень і об'єднань матеріалів досудового розслідування викликає питання. Я не говорю, що це системно, і, звісно, не хочу нічого стверджувати, бо я не представник сторони обвинувачення і можу помилятися у своєму баченні. Але суддя дивиться на матеріали комплексно і об'єктивно як незалежний експерт. У своїх ухвалах я намагаюся це відслідкувати і надати цьому оцінку, щоб прийняти зважене рішення. Є певний алгоритм, на підставі якого я оцінюю, щоб дійти висновку, що прокурор діяв добросовісно.

– Скажіть, врятувати від закриття 1000 справ про топкорупцію, які є результатом семи (!) років роботи антикорблоку, – це добросовісне прагнення?

– За таке прагнення не можна зневажати слідчих і прокурорів. Те, що керівник САП хоче врятувати 1000 справ – це абсолютно зрозуміла позиція його як прокурора. Враховуючи, який колосальний обсяг роботи виконується в таких провадженнях, скільки людей задіяно, який ресурс на це витрачається, які очікування щодо цих справ від суспільства. Але суд не створений для того, щоб рятувати справи сторони обвинувачення. В тому числі й ВАКС. Чому ви ці запитання ставите нам? Безумовно, я як людина і професіонал розумію Олександра Клименка та його наміри. Але повторюю, що як голова ВАКС я не хочу, щоб відповідальність за порятунок таких справ покладали на суд. Бо суд має бути незалежним. І діяти на підставі закону, який встановлює відповідні процедури. Але тут, звичайно, маленька примітка: закон має бути якісним, чітким і однозначним.

– Тобто ми зараз разом із вами подивилися в бік парламенту та зафіксували для себе і читача, як небезпечно для держави мати некомпетентного, політично або бізнес-веденого законодавця. (За розробку всіх необхідних змін до КПК відповідає правоохоронний комітет ВРУ на чолі з представником підконтрольної Банковій більшості, депутатом СН Сергієм Іонушасом.) Настав час збирати каміння.

– Я хотіла тільки сказати, що закон, яким користується і сторона обвинувачення, і суд,

і сторона захисту, має бути якісним. Якщо є нечіткість або неоднозначне тлумачення норм, то закон неякісний. І тільки судова практика шляхом застосування цього неякісного закону може дати орієнтири, як у таких умовах діяти судам і представникам обвинувачення й захисту. Оцінювати те, як законодавець ухвалює закони, – не моя функція. Моя функція їх виконувати.

– Як не ваша функція? Я розумію, що в судової гілки влади немає права законодавчої ініціативи. Але є своя платформа й можливість публічно комунікувати проблеми, з якими ви стикаєтеся щодня, і які б'ють безпосередньо по репутації суддів. Те, що ви написали кілька статей у спеціалізовані видання 2021 року, не вирішило проблеми.

– Є принцип поділу влади, згідно з яким ми не можемо впливати на законодавчу владу. Ми не можемо бути лобістами. Коли нам направляють певні законопроекти, що стосуються діяльності судової влади, то ми, безумовно, активно включаємося, надаємо пропозиції, зауваження, коментарі. Ми говоримо про проблеми на круглих столах, форумах. Судова практика – це завжди час, за клацанням пальцями нічого не працює. Не буває, що сьогодні прийняли закон, а вже завтра виявили проблему. Судова практика виявляє проблему в законодавстві поступово. Для цього процесу п'ять років – нормальний строк. Тому що є перша інстанція, є апеляція, яка переглядає рішення першої інстанції, потім касація у Верховному суді – все це час.

– Так, розміновувати завжди складніше, ніж закладати міни. Тим більше, коли їх закладають на законодавчому полі свої. Гадаю, що якщо ви не можете бути лобістами, громадським організаціям саме час почати копати глибше, щоб підходити до розв'язання проблем не точково, а комплексно.

– Ми з вами різними мовами розмовляємо. Я розумію, що ви представник громадськості й ваше завдання знайти, хто винуватий, а я суддя. Для мене ключове – це правильно застосувати закон в світлі обставин конкретної справи. У складних ситуаціях цьому допомагає практика вищої інстанції, Верховного суду, який відповідає на запитання: як діяти? І система

обчислення строків досудового розслідування, насправді, не єдина проблема.

– Як тісно ви комунікуєте з Верховним судом? Наскільки він зможе вплинути на ситуацію? Після нерезультативного голосування в парламенті голова САП закликав суддів ВАКС «продовжувати слухати справи, а не закривати їх згідно з пунктом 10 сумнівних поправок».

– У нас є комунікаційні майданчики – форуми, конференції, де ми можемо обговорювати проблеми й одержувати зворотний зв'язок від суддів Верховного суду. Але Верховний суд – це ж не суд першої інстанції, до нього взагалі майже не доходять питання досудового розслідування, бо для переважної більшості рішень, ухвалених слідчими суддями під час досудового розслідування, останньою

інстанцією є апеляційний суд. Тому Верховний суд з проблемою продовження строків не стикається доти, доки досудове розслідування не завершилося, доки справа не перейшла до суду, який здійснив судовий розгляд, ухвалив рішення, яке своєю чергою стало предметом апеляційного перегляду. І лише після цього за наявності підстав для відкриття касаційного провадження Верховний суд в світлі доводів сторін може розглянути окреме питання досудового розслідування. Наприклад правомірність продовження строку досудового розслідування прокурором (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/anticorruption/holovavishchoho-antikorsudu-vira-mikhajlenko-vaksne-stvorenij-dlja-toho-shchob-rjativati-spravitstori-obvinuvachennja-vidpovidalnist-nazakonodavtsevi-.html>). – 2024. – 02.01).

Отрош І., суддя Господарського суду м.Києва

Громадська рада доброчесності: головне, в процесі слідства не вийти на самих себе...

Метою даної статті є аналіз правового статусу та обсягу інформації щодо судді, право на доступ до якої має Громадська рада доброчесності (далі – ГРД), порядку отримання такої інформації, а також правових наслідків використання ГРД інформації, яка отримана у незаконний спосіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (далі – Закон України № 1402-VIII) Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання.

Повноваження ГРД визначені ч. 6 ст. 87 вказаного закону, зокрема ГРД:

1) збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);

2) надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);

3) надає, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє;

4) має право створити інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді.

Отже, ГРД має право збирати та використовувати інформацію виключно щодо судді/кандидата на посаду судді (а не будь-яких близьких осіб судді/кандидата) та виключно з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання.

Щодо кола інформації, доступ до якої має ГРД

Для здійснення повноважень, зазначених у статті 87, членам Громадської ради доброчесності надається право безоплатного та повного доступу до відкритих державних реєстрів.

Відповідно до абз. 3 ч. 8 ст. 85 Закону України № 1402-VIII для здійснення своїх повноважень члени Громадської ради доброчесності мають право повного доступу до матеріалів суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді). Якщо до інформації, що міститься в суддівському досьє (досьє кандидата на посаду судді), законом встановлено спеціальні чи особливі вимоги доступу, доступ до такої інформації здійснюється в порядку, передбаченому відповідним законом.

Вказана норма з'явилась у зв'язку із внесення змін до Закону України № 1402-VIII згідно із Законом № 3511-IX від 09.12.2023 (частину восьму статті 85 доповнено абзацом третім).

У попередній редакції ч. 8 ст. 85 Закону України № 1402-VIII передбачала, що повний та безпосередній доступ до суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) мають виключно члени та уповноважені працівники секретаріатів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя відповідно, а також уповноважені працівники Державної судової адміністрації України.

Чи змінилось по суті правове регулювання доступу членів ГРД до суддівського досьє?

Згідно з ч. 7 ст. 85 Закону України № 1402-VIII суддівське досьє (досьє кандидата на посаду судді) є відкритим для загального доступу на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, за винятком:

1) відомостей про місце проживання або перебування, дати народження фізичних осіб, їх адрес, номерів телефонів чи інших засобів зв'язку, адрес електронної пошти, реєстраційних номерів облікових карток платників податків, серій та номерів паспортів, військових квитків, місцезнаходження об'єктів власності (крім області, району, населеного пункту, де знаходиться об'єкт), реєстраційних номерів транспортних засобів;

2) відомостей про результати проведення тестувань з метою перевірки особистих

морально-психологічних якостей судді (кандидата на посаду судді), загальних здібностей судді (кандидата на посаду судді), а також медичних відомостей;

3) будь-яких відомостей та даних щодо неповнолітніх дітей, крім відомостей щодо майна, майнових прав, активів, інших об'єктів декларування, що перебувають у їх власності відповідно до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка подається суддею (кандидатом на посаду судді);

4) інформації, що містить державну таємницю.

При цьому, зміст суддівського досьє складають персональні дані судді, інформація та документи, пов'язані з кар'єрою судді; інформація про ефективність здійснення судочинства суддею; інформація про дисциплінарну відповідальність судді; дані про відповідність судді етичним та антикорупційним критеріям. До суддівського досьє також додаються належним чином завірені копії документів, які підтверджують таку інформацію. І така інформація є публічною, за винятком інформації, вказаній у ч. 7 ст. 85 закону.

Нова редакція ч. 8 ст. 85 Закону України № 1402-VIII (щодо повного доступу ГРД до досьє) не свідчить про автоматичну появу у ГРД права на доступ до інформації, яка вказана у ч. 7 ст. 85 Закону України № 1402-VIII, наприклад, на доступ до інформації, яка містить державну таємницю, або до медичних відомостей щодо судді, до відомостей про результати проведення тестувань з метою перевірки особистих морально-психологічних якостей судді (кандидата на посаду судді), загальних здібностей судді (кандидата на посаду судді), до інформації щодо місця проживання судді та засобів зв'язку з ним.

Логічно, що інформація, яка вказана у ч. 7 ст. 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є інформацією з обмеженим доступом (конфіденційною), так як відповідними законами встановлено спеціальні вимоги доступу до неї, а отже ГРД може отримати таку інформацію (крім державної таємниці)

виключно у порядку, передбаченому відповідним законом (про що і вказано в абз. 3 ч. 8 ст. 85 Закону України № 1402-VIII). А отже, ВККС не має права надавати доступ до такої інформації, якщо ГРД не дотримано спеціальний порядок доступу до неї. Зокрема, право на доступ до конфіденційної інформації може бути надано суддею (згода суб'єкта персональних даних на обробку персональних даних) або ж право на таку інформацію для ГРД має визначатись законом, який регулює правовідносини у сфері інформації (в тому числі у конкретних відносинах).

Крім того, відповідно до п. 17 ч. 4 ст. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» досьє має містити, зокрема, інші відомості та дані, на підставі яких може встановлюватися відповідність судді критеріям кваліфікаційного оцінювання, а також будь-яку іншу інформацію щодо судді, визнану рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України такою, що підлягає включенню до суддівського досьє.

Тобто, законом не обмежено коло документів та інформації, які можуть міститись у суддівському досьє, а отже виключення, встановлені ч. 7 ст. 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», також не є вичерпним переліком.

Так поширення правового статусу «інформації з обмеженим доступом» на конкретні види інформації може встановлюватись різними законодавчими актами.

Наприклад, ч. 1 ст. 47 Закону України «Про запобігання корупції» встановлює, що зазначені у декларації відомості щодо реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України, унікального номера запису в Єдиному державному демографічному реєстрі, місця проживання, дати народження фізичних осіб, щодо яких зазначається інформація в декларації, місцезнаходження об'єктів, які наводяться в декларації (крім області, району, населеного пункту, де знаходиться об'єкт), номера рахунку в банківській чи іншій фінансовій установі, є інформацією з обмеженим доступом та не підлягають відображенню у відкритому доступі.

Те саме стосується і результатів перевірки особистих морально-психологічних якостей судді, загальних здібностей судді. Так відповідно до ч. 3 ст. 85 Закону України № 1402-VIII для цілей формування суддівського досьє ВККС може ухвалити рішення про запровадження та проведення інших тестувань з метою перевірки особистих морально-психологічних якостей, а також про застосування інших засобів встановлення відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям кваліфікаційного оцінювання.

Результати таких тестувань використовуються як одне із джерел інформації, що підлягає оцінці разом з іншою сукупністю зібраної інформації і матеріалів, є конфіденційними, не оприлюднюються та не впливають на кількість балів кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді).

Отже, спеціальна норма, яка визначає статус інформації щодо перевірки особистих морально-психологічних якостей судді та загальних здібностей судді як конфіденційної, превалює над загальною нормою щодо наявності у ГРД повного доступу до досьє (де ця інформація міститься).

Таким чином, ГРД може отримати інформацію, для якої відповідним законом встановлено режим інформації з обмеженим доступом, виключно за умов наявності такого права та дотримання передбаченого законом порядку доступу до такої інформації.

Як наслідок, перед наданням доступу будь-яким стороннім особам (в тому числі ГРД) до інформації щодо судді, в тому числі з суддівського досьє, ВККС повинна:

- 1) проаналізувати статус такої інформації на предмет наявності у неї ознак інформації з обмеженим доступом з урахуванням не лише положень ч. 7 ст. 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», але і інших нормативно-правових актів;

- 2) у випадку, якщо відповідними законами встановлено спеціальні вимоги доступу до певної інформації, ВККС може надати ГРД доступ до такої інформації виключно за умови дотримання порядку, передбаченого відповідним законом (про що і вказано в абз. 3 ч. 8 ст. 85 Закону України № 1402-VIII).

Таким чином, правове регулювання доступу членів ГРД до суддівського досьє не змінилися та, по суті, передбачає загальне правило, яке діє для всіх суб'єктів у реалізації права на доступ до певної інформації.

У даній статті ми проаналізуємо законодавство у сфері реалізації права на інформацію (в тому числі публічну та конфіденційну) та права на повагу до приватного життя, так як правове регулювання отримання доступу до інформації здійснюється з урахуванням розумного балансу між цими правами як співвідношення «публічне-приватне».

Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Стаття 34 Конституції України визначає, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Аналогічним чином право на таємницю особистого життя та право на інформацію врегульовані нормами статей 301, 302 Цивільного кодексу України.

Відповідно до ч. 1, 2, 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію» інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Конфіденційною є:

1) інформація про фізичну особу,

2) інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також

3) інформація, визнана такою на підставі закону.

Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом.

Водночас, закон передбачає види інформації, яка не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом (такий перелік не є вичерпним, та може визначатися іншими законами).

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про інформацію» інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Закон України «Про захист персональних даних» визначає:

– персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

– обробка персональних даних – будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем.

Відповідно до ч. 6 ст. 6 Закону України «Про інформацію» не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною

інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Згідно зі ст. 10 Закону України «Про інформацію» використання персональних даних передбачає будь-які дії володільця щодо обробки цих даних, дії щодо їх захисту, а також дії щодо надання часткового або повного права обробки персональних даних іншим суб'єктам відносин, пов'язаних із персональними даними, що здійснюються за згодою суб'єкта персональних даних чи відповідно до закону.

Відповідно до ст. 5 Закон України «Про захист персональних даних» персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою.

Не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень.

Персональні дані, зазначені у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, оформленій за формою, визначеною відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», не належать до інформації з обмеженим доступом, крім відомостей, визначених Законом України «Про запобігання корупції».

Відповідно до ч. ч. 5-8 ст. 6 Закон України «Про захист персональних даних» обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством. Не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Стаття 14 Закону України «Про захист персональних даних» передбачає, що поширення персональних даних передбачає дії щодо передачі відомостей про фізичну особу за згодою суб'єкта персональних

даних. Поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише (якщо це необхідно) в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та для проведення Всеукраїнського перепису населення.

У рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 вказано наступне. Вирішуючи питання щодо конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї, Конституційний Суд України виходить з такого, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається в кожному конкретному випадку. Перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів – суб'єктів владних повноважень, так і їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції від 25 грудня 2008 року № 1165 (1998) (далі – Резолюція № 1165) вказала, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя (пункт б). Згідно із законодавством України не належать до інформації з обмеженим доступом, зокрема: декларації про доходи осіб та членів їхніх сімей, які претендують на зайняття чи займають виборну посаду в органах влади або обіймають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування першої або другої категорії (частина шоста статті 6 Закону № 2939); персональні дані фізичної особи, яка претендує зайняти чи займає виборну посаду (у представницьких органах) або посаду державного службовця першої категорії, за винятком інформації, яка відповідно до закону

визначена такою, що належить до інформації з обмеженим доступом (частина четверта статті 5 Закону № 2297); відомості про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (пункт 5 частини четвертої статті 21 Закону № 2657).

В аспекті конституційного подання положення частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України слід розуміти так:

– інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною;

– збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Крім того, відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018 аналіз положень частин першої, другої статті 32 Конституції України, юридичних позицій Конституційного Суду України дає підстави для висновку, що втручання у конституційне право особи на приватне і сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди допускається, якщо воно передбачене законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Таке втручання вважатиметься законним у разі наявності підстави в національному законі, а також за умови, що такий закон відповідатиме

принципу верховенства права, закріпленому в частині першій статті 8 Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що принцип юридичної визначеності як один із елементів верховенства права не виключає визнання за органом публічної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними.

Згідно з пунктом 1 статті 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

У цьому контексті Європейський суд з прав людини зазначив, що збирання та зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також її розповсюдження охоплюються сферою застосування пункту 1 статті 8 Конвенції (пункт 117 рішення у справі «Заїченко проти України (№ 2)» (Zaichenko v. Ukraine (no. 2) від 26 лютого 2015 року, заява № 45797/09). Також Європейський суд з прав людини наголосив, що зберігання органами державної влади інформації про приватне життя особи та її використання є втручанням у право на повагу до приватного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції (пункт 56 рішення у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) від 29 червня 2006 року, заява № 11901/02; пункт 70 рішення у справі «Суріков проти України» (Surikov v. Ukraine) від 26 січня 2017 року, заява № 42788/06).

Відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, тобто права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших осіб.

Європейський суд з прав людини зауважив, що формулювання «згідно із законом» вимагає від оспорюваного заходу, за яким здійснюється втручання, підґрунтя в національному законодавстві і стосується також якості

закону, тобто закон має бути доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачати наслідки його дії щодо себе, і відповідати принципу верховенства права (пункт 85 рішення у справі «Шалімов проти України» (Shalimov v. Ukraine) від 4 березня 2010 року, заява № 20808/02).

З викладеного нормативно-правового регулювання та рішень Конституційного Суду України можна висувати таке:

1) конфіденційна інформація є інформацією з обмеженим доступом;

2) до конфіденційної інформації відноситься:

– інформація про фізичну особу,

– інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень,

– інформація, визнана такою на підставі закону;

3) інформація про фізичну особу (або персональні дані) – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

4) конфіденційною інформацією є інформація про особисте та сімейне життя (у практиці ЄСПЛ «приватне життя») особи, зокрема, будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї;

5) закон може передбачати випадки, коли персональні дані не є конфіденційними, а саме види інформації, які не можуть бути обмежені у доступі, зокрема, не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень, а також персональні дані, зазначені у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», крім відомостей,

визначених Законом України «Про запобігання корупції» (та інші відповідно до ч. ч. 5-7 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);

6) збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу за загальним правилом може здійснюватись виключно за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов;

7) збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, а також за умови, що такий закон відповідатиме принципу верховенства права, закріпленому в частині першій статті 8 Конституції України;

8) обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством;

9) наявність права на збирання та зберігання інформації з обмеженим доступом не означає наявності права на поширення такої інформації.

Таким чином, при вирішенні питання щодо наявності права на збирання, зберігання та поширення ГРД певного виду інформації щодо судді необхідно з'ясувати правовий статус такої інформації (чи є вона з відкритим або обмеженим доступом), наявність права на таку інформацію, в тому числі законних підстав на доступ до такої інформації (та права на її поширення) та дотримання порядку і умов такого доступу, встановленого законом.

Як вже було зазначено, для здійснення повноважень, зазначених у статті 87, членам ГРД надається право безоплатного та повного доступу до відкритих державних реєстрів.

В Україні функціонує значна кількість державних реєстрів, зокрема, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення,

Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиний реєстр нотаріусів України, Єдиний реєстр довіреностей, Державний реєстр обтяжень рухомого майна, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний реєстр боржників тощо.

Порядок доступу до державних реєстрів врегульований відповідним законодавством, яке необхідно досліджувати у кожному окремому випадку при з'ясуванні питання щодо статусу конкретної інформації та наявності у ГРД права на доступ до неї з таких реєстрів.

Проаналізуємо вибірково порядок доступу до окремих реєстрів, з урахуванням практичного застосування відповідної інформації ГРД у своїх висновках.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП)

Відповідно до ч. 1, 3 ст. 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» інформація про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження, що міститься у Державному реєстрі прав, є відкритою, загальнодоступною та платною, крім випадків, передбачених цим Законом.

Для посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів, органів Національної поліції, органів прокуратури, органів Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Національного банку України, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, приватних виконавців, адвокатів, нотаріусів інформація з Державного реєстру прав у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених законом, надається за суб'єктом права чи за об'єктом нерухомого майна в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до Державного реєстру прав, за умови ідентифікації відповідної посадової особи за допомогою кваліфікованого електронного підпису відповідно до вимог Закону України

«Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Порядок доступу до Державного реєстру прав визначається Кабінетом Міністрів України, крім випадків, передбачених цим Законом.

Згідно з Порядком доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127, визначено, що доступ користувача у зв'язку із здійсненням ним повноважень, визначених законом, зокрема, – члена ГРД до Державного реєстру прав надається (припиняється) на підставі договору, укладеного з технічним адміністратором Державного реєстру.

Отже, член ГРД має право доступу до ДРРП виключно на підставі договору з технічним адміністратором реєстру та у зв'язку із здійсненням ним повноважень, передбачених законом.

Аналогічним чином член ГРД має право доступу до Державного реєстру обтяжень рухомого майна відповідно до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 року № 830, – виключно на підставі договору з технічним адміністратором реєстру та у зв'язку із здійсненням ним повноважень, передбачених законом.

Єдиний реєстр довіреностей (далі – ЄРД)

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про нотаріат» визначено поняття «нотаріальна таємниця» – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо. Обов'язок зберігати нотаріальну таємницю покладено, зокрема, на нотаріуса, його помічника, а також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Таким чином, інформація про вчинення нотаріальної дії (щодо осіб, які її вчинили та

їх майнових та немайнових прав та обов'язків) є інформацією з обмеженим доступом (нотаріальною таємницею).

Відповідно до п. 1.7 Положення про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 28.12.2006 № 111/5, визначено коло суб'єктів, які мають прямий доступ до Єдиного реєстру на підставі укладеного договору з адміністратором: Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, члени та уповноважені працівники секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, державні реєстратори прав на нерухоме майно, державні реєстратори юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, які перебувають у трудових відносинах із суб'єктом державної реєстрації, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національна поліція, Бюро економічної безпеки, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, територіальні органи з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ України.

Водночас, для членів ГРД не передбачено прямого доступу до ЄРД.

Крім того, розділ 3 вказаного положення визначає порядок отримання інформації з реєстру (в тому числі коло суб'єктів, які мають на це право) – у формі скорочених або повних витягів. Зокрема, скорочені витяги з Єдиного реєстру видаються реєстратором на письмовий запит будь-яких фізичних та юридичних осіб. Скорочений витяг містить виключно загальну інформацію про довіреність (щодо реєстраційного номеру і дати реєстрації довіреності в Єдиному реєстрі, номеру та серії спеціальних бланків нотаріальних документів, дати посвідчення довіреності; строку дії довіреності; відомості про особу, яка посвідчила довіреність).

Повні витяги з Єдиного реєстру видаються реєстратором – на письмовий запит нотаріусів, осіб, щодо яких вчинялась нотаріальна дія, суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів

досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, а також Міністерства юстиції України, територіальних органів Міністерства юстиції у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених чинним законодавством України.

Таким чином, законом не передбачено право членів ГРД на доступ до ЄРД та отримання будь-якої інформації, яка становить нотаріальну таємницю. Наявність такої інформації у суддівському досьє (ВККС надано право на доступ до ЄРД) не надає права членам ГРД на отримання до неї доступу, оскільки законом передбачено особливий порядок доступу та відповідне коло суб'єктів, які такий доступ мають. Відповідно фактичне збирання, зберігання та поширення такої інформації членами ГРД (в тому числі, у висновках про невідповідність судді) є порушенням закону.

Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР)

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про доступ до судових рішень» судові рішення, внесені до Реєстру, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України. Загальний доступ до судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України забезпечується з дотриманням вимог статті 7 цього Закону.

Фізичні та юридичні особи, державні та інші органи мають право на повний доступ до судових рішень в Реєстрі, ухвалених у справах, у яких вони брали участь як учасники справи.

Стаття 7 вказаного закону визначає відомості, що не можуть бути розголошені в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, а саме:

1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні

номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;

2) реєстраційні номери транспортних засобів;

3) номери банківських рахунків, номери платіжних карток;

4) інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися у закритому судовому засіданні;

5) інші відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу.

Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями.

Відповідно до розділу IX Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 19.04.2018 № 1200/0/15-181, повний доступ до інформаційних ресурсів Реєстру забезпечується за допомогою електронного кабінету виключно для авторизованих користувачів.

Дозвіл на повний доступ до інформаційних ресурсів Реєстру надається суддям, працівникам апаратів судів, зокрема для забезпечення видачі копій судових рішень із Реєстру згідно з вимогами цього Порядку, членам Вищої ради правосуддя та уповноваженим працівникам секретаріату Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, уповноваженим особам Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Офісу Президента України, що здійснюють підготовку матеріалів до розгляду Комісією при Президентові України у питаннях помилування, Офісу Генерального прокурора, Міністерства оборони України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, Бюро економічної безпеки України, ДСА України та її територіальних органів, працівникам адміністратора.

Особи, яким надано дозвіл на повний доступ до судових рішень, зобов'язані не допускати розголошення у будь-який спосіб інформації, що стала їм відома у зв'язку з користуванням Реєстром у режимі повного доступу.

Посадові особи органів, яким стала відома інформація, що не може бути відкрита для загального доступу, зобов'язані не допускати її розголошення.

Отже, законом не передбачено надання членам ГРД права на повний доступ до ЄДРСР, а отже члени ГРД не мають права на доступ, зокрема, до інформації, яка вказана у ст. 7 Закону України «Про доступ до судових рішень», та яка визначає відомості, що не можуть бути розголошені в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу. Наявність такої інформації у суддівському досьє (ВККС надано право на повний доступ до ЄДРСР) не надає права членам ГРД на отримання до неї доступу, оскільки законом передбачено особливий порядок доступу та відповідне коло суб'єктів, які такий доступ мають. Відповідно фактичне збирання, зберігання та поширення такої інформації членами ГРД (в тому числі, у висновках про невідповідність судді) є порушенням закону.

Державний реєстр фізичних осіб-платників податків (далі – ДРФОП)

Відповідно до ст. 70 Податкового кодексу України центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, формує та веде Державний реєстр фізичних осіб – платників податків.

До інформаційної бази Державного реєстру включаються, зокрема, такі дані про фізичних осіб: джерела отримання доходів; об'єкти оподаткування; сума нарахованих та/або отриманих доходів; сума нарахованих та/або сплачених податків; інформація про податкову знижку та податкові пільги платника податків.

Відомості з Державного реєстру:

– використовуються контролюючими органами виключно для здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства України;

– є інформацією з обмеженим доступом, крім відомостей про взяття на облік фізичних осіб –

підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність.

Порядок отримання відомостей з Державного реєстру визначено розділом X Положення про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків, затвердженого наказом Мінфіну від 29.09.2017 № 822, згідно з яким відомості з Державного реєстру є документом, який безоплатно надається контролюючим органом за зверненням фізичної особи (представника) щодо отримання відомостей про себе з Державного реєстру.

Фізична особа – платник податків може отримати відомості з Державного реєстру в один із таких способів: в паперовому вигляді – шляхом звернення особисто або через представника до контролюючого органу за своєю податковою адресою або до будь-якого контролюючого органу – відповідно до вимог розділу X Положення про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 29.09.2017 № 822 (із змінами); в електронному вигляді – шляхом надсилання запиту щодо отримання відомостей з Державного реєстру про джерела/суми нарахованого доходу, утриманого та сплаченого податку та військового збору за допомогою інформаційно-комунікаційної системи «Електронний кабінет» (cabinet.tax.gov.ua).

Отже, законом не передбачено права членів ГРД на доступ до ДРФОПП, в тому числі права на отримання з реєстру інформації щодо розміру та джерел отриманих доходів. При цьому, інформація щодо доходів може бути законно отримана з декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» (відповідно за період, коли у такої особи був обов'язок подавати відповідну декларацію). Таким чином, інформація з ДРФОПП є інформацією з обмеженим доступом. Водночас, ГРД використовує таку інформацію при складанні висновків (наприклад, під час аналізу відповідності витрат доходам особи до

зайняття нею посади судді), що свідчить про незаконність отримання та використання такої інформації.

База даних Державної прикордонної служби України

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» визначено право Державної прикордонної служби України, зокрема, створювати і використовувати в інтересах розвідки, контррозвідувального забезпечення охорони державного кордону України, оперативно-розшукової діяльності, участі у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції інформаційні системи, у тому числі бази даних щодо осіб, які перетнули державний кордон України.

Пункти 13, 14, 16 Положення про базу даних «Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України, в'їхали на тимчасово окуповану територію України або виїхали з такої території», затвердженого Міністерством внутрішніх справ 27.09.2022 № 614, визначають, що інформація (відомості) про осіб, які перетнули державний кордон України, в'їхали на тимчасово окуповану територію України або виїхали з такої території, що обробляється в Базі даних, є інформацією з обмеженим доступом, а саме конфіденційною інформацією (персональними даними). Збирання, зберігання, використання та захист інформації, що міститься в Базі даних, здійснюються відповідно до законодавства.

Інформація в Базі даних обробляється з урахуванням вимог законодавства про захист інформації, у тому числі персональних даних, та використовується користувачами виключно з метою реалізації ними своїх функцій та повноважень, передбачених законодавством.

Інформація з Баз даних державним органам та органам місцевого самоврядування надається безоплатно з дотриманням вимог Законів України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», Кримінального

процесуального кодексу України та за наявності визначених законом підстав, судовим органам – на підставі ухвали суду.

Таким чином, інформація щодо перетину державного кордону та щодо в'їзду/виїзду особи на тимчасово окуповану територію України є конфіденційною. Закон не передбачає підстав та права членів ГРД на отримання інформації з Баз даних Державної прикордонної служби щодо перетину державного кордону суддею та його близькими особами. При цьому, судді (а тим паче їх близькі особи) не надавали згоди на обробку персональних даних, які є конфіденційною інформацією. Наявність такої інформації у суддівському досьє (надання її відповідними органами на запит ВККС як державного органу) не надає права членам ГРД на отримання до неї доступу, оскільки законом передбачено особливий порядок доступу та відповідне коло суб'єктів, які такий доступ мають. Отже, отримання такої інформації та її використання ГРД є незаконним.

Які ж правові наслідки незаконного отримання членами ГРД доступу до конфіденційної інформації та її незаконного поширення (в тому числі шляхом надання ВККС висновку про невідповідність судді та його публічного поширення)?

Правові наслідки у такому випадку слід аналізувати у таких аспектах:

1) юридична доля такої інформації (її вилучення/знищення);

2) можливість використання такої інформації ВККС під час проведення кваліфікаційного оцінювання (в тому числі, право досліджувати відповідну інформацію, зокрема ставити питання судді щодо даної інформації як членами ГРД, так і членами ВККС);

3) юридична відповідальність членів ГРД за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації.

Суб'єкт персональних даних має право пред'являти вмотивовану вимогу щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником персональних даних, якщо ці дані обробляються незаконно (ч. 2 ст. 8 ЗУ «Про захист персональних даних»).

Персональні дані, зібрані з порушенням вимог цього Закону, підлягають видаленню або знищенню у встановленому законодавством порядку (ч. 3 ст. 15 ЗУ «Про захист персональних даних»).

Отже, у випадку зазначення у висновку ГРД про невідповідність судді вимогам професійної етики та доброчесності конфіденційної інформації, яка отримана з порушенням вимог, встановлених законом, суддя, якого стосується відповідна інформація, має право вимагати від ГРД видалення такої інформації та її знищення. Тобто, ГРД повинна вилучити відповідну інформацію з висновку, в тому числі з його електронного варіанту, який знаходиться у публічному доступі на сайті ГРД та у суддівському досьє у загальному доступі на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Питання щодо порядку вилучення інформації з висновку ГРД, який наданий ВККС, може бути вирішене шляхом скасування ГРД такого висновку у відповідній частині (або в цілому, якщо висновок складає виключно інформація, отримана незаконним шляхом, та відповідний аналіз такої інформації).

При цьому, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 8 ЗУ «Про захист персональних даних», вимога про видалення інформації може бути пред'явлена і до ВККС як органу, який під час кваліфікаційного оцінювання використовує (зберігає та поширює) інформацію, надану ГРД (у формі висновку або просто інформації), оскільки наступна обробка інформації, яка отримана від суб'єкта, який одержав до неї доступ у незаконний спосіб, є, по суті, такою ж незаконною.

Виникає щодо фактичної можливості ВККС видалити таку інформацію з висновку ГРД, який є частиною суддівського досьє, є риторичним.

Однак, можна однозначно висувати, що надана ГРД інформація (в тому числі у формі висновку), якщо вона отримана у незаконний спосіб, не може бути предметом дослідження ВККС під час проведення кваліфікаційного оцінювання (крім встановлення обставин незаконності здобуття такої інформації), в тому числі ні члени ВККС, ні члени ГРД не

мають права задавати питання судді щодо такої інформації та робити висновки щодо відповідності/невідповідності судді займаній посаді на підставі такої інформації.

Водночас, у випадку наявності у суддівському досьє аналогічної інформації, яка отримана від інших органів та осіб на запит ВККС або шляхом прямого доступу до державних реєстрів у порядку, визначеному законом, – така інформація може бути предметом дослідження Комісією під час проведення кваліфікаційного оцінювання.

Згідно зі ст. 27 Закону України «Про інформацію» порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України.

Зокрема, ч. 1 ст. 182 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу, а саме, такі дії караються штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Отже, у випадку незаконної обробки, у тому числі, поширення конфіденційної інформації (яка зазначена у висновку ГРД або у інформації, яка надається ВККС) суддя має право звернутись до правоохоронних органів із заявою про вчинення злочину.

Висновки

1) ГРД має право збирати та використовувати інформацію виключно щодо судді/кандидата на посаду судді (а не будь-яких близьких осіб судді/кандидата на посаду судді) та виключно з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та добросовісності для цілей кваліфікаційного оцінювання;

2) інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень;

3) збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації щодо судді без його згоди є втручанням в його приватне життя та може здійснюватись виключно у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини;

4) ГРД може отримати інформацію, для якої відповідним законом встановлено режим інформації з обмеженим доступом, виключно за умов дотримання передбаченого законом порядку доступу до такої інформації (за згодою судді як суб'єкта персональних даних або у випадку, передбаченому відповідним законом);

5) члени ГРД мають повний доступ до матеріалів суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді), крім інформації, для якої законом встановлено спеціальні чи особливі вимоги доступу (доступ до такої інформації здійснюється в порядку, передбаченому відповідним законом), тобто наявність інформації з обмеженим доступом у суддівському досьє (надання її відповідними органами на запит ВККС як державного органу у випадках, передбачених законом, або отримання ВККС інформації з державних реєстрів у зв'язку з наявністю прямого доступу до них) не надає членам ГРД права на отримання доступу до такої інформації, якщо законом не віднесено ГРД до кола суб'єктів, які мають право на таку інформацію у передбачених законом випадках (у випадку відсутності згоди суб'єкта персональних даних на обробку інформації);

6) передбачена Законом України № 1402-VIII норма щодо наявності у членів ГРД повного доступу до відкритих державних реєстрів передбачає необхідність проведення аналізу

нормативної бази щодо порядку доступу до певного державного реєстру та/або отримання інформації з нього від уповноважених органів на предмет правового статусу інформації з відповідного реєстру; кола суб'єктів, яким законом надано такий доступ та право на відповідну інформацію з них; умов та порядку отримання відповідного доступу до реєстру (інформації з нього);

7) у випадку зазначення у висновку ГРД про невідповідність судді вимогам професійної етики та доброчесності конфіденційної інформації, яка отримана з порушенням вимог, встановлених законом, суддя, якого стосується відповідна інформація, має право вимагати від ГРД видалення такої інформації (в тому числі, шляхом скасування висновку у відповідній частині);

8) надана ГРД інформація (в тому числі у формі висновку), якщо вона отримана у незаконний спосіб, не може бути предметом дослідження ВККС під час проведення кваліфікаційного оцінювання (крім встановлення обставин незаконності здобуття такої інформації), в тому числі ні члени ВККС, ні члени ГРД не мають права задавати питання судді під час співбесіди щодо такої інформації та робити висновки щодо відповідності/невідповідності судді займаній посаді на підставі такої інформації;

9) незаконне збирання, зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації ГРД щодо судді є злочином, передбаченим ч. 1 ст. 182 Кримінального кодексу України.

На жаль, судді постійно спостерігають ситуацію, коли ГРД вказує у своїх висновках та інформації щодо судді, які надають ВККС, конфіденційну інформацію, отриману у незаконний спосіб, зокрема: відомості щодо перетину державного кордону (та щодо в'їзду на тимчасово окуповані території України) з вказівкою дат та місць перетину; відомості з Державного реєстру фізичних осіб-платників податків щодо джерел та розмірів отриманих доходів, зокрема за період коли особа не займала посаду судді; відомості з Єдиного реєстру довіреностей, що містять нотаріальну таємницю; відомості з Єдиного державного

реєстру судових рішень в частині інформації з обмеженим доступом (наприклад персональні дані учасника справи); інформацію щодо майна, перетинів кордону, доходів близьких осіб (законом передбачено право ГРД збирати та використовувати інформацію виключно щодо судді).

При цьому, незаконним є не лише отримання такої інформації, але і її наступне поширення (шляхом публікації висновків, надання їх до досьє).

Усе це відбувається за мовчазної згоди ВККС. Судді, на жаль, дуже рідко звертають на це увагу, оскільки зосереджуються на тому, що відповісти на питання членів ГРД та не аналізують незаконність обробки їх персональних даних (та персональних даних їх близьких осіб).

З огляду на правовий статус ГРД як громадської організації та мету діяльності (сприяння ВККС у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання), видається логічним, що така організація не може мати той обсяг повноважень та доступу до інформації, які мають державні органи (наприклад, ВККС, НАЗК, ВРП). Про це свідчить навіть норма щодо повного доступу до досьє, якою цей же доступ обмежено вимогами інших законів. По суті, члени ГРД повинні аналізувати загальну інформацію, наявну у досьє та у публічному доступі (ЗМІ тощо), тобто виконувати місію так званого «стороннього спостерігача» – звичайного громадянина, який може зробити висновок щодо професійної етики та доброчесності судді, виходячи саме із такої загальнодоступної інформації. Тобто, висновок ГРД має бути відображенням суспільної думки, яка формується з інформації, доступ до якої має кожен громадянин. Тоді як, повний доступ до інформації повинні мати лише органи державної влади, які мають конкретні повноваження щодо здійснення перевірки суддів та їх оцінювання (ВККС в межах кваліфікаційного оцінювання та перевірки декларацій доброчесності і родинних зв'язків; НАЗК щодо перевірки майнових декларацій; ВРП щодо вчинення дисциплінарних проступків тощо).

Але реальність демонструє інше: висновки ГРД нагадують чи то матеріали досудового розслідування, чи то результати роботи детективного агенства «Місячне сяйво». Члени ГРД, для яких законом так само встановлена вимога щодо доброчесності, жодним чином не пураються порушувати вимоги закону щодо порядку доступу до конфіденційної інформації

з метою пошуку доказів «недоброчесності» суддів. Чи не парадокс? Або словами жарту, який став народним: головне, в процесі слідства не вийти на самих себе!... (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/blog/290785-gromadska-rada-dobrochesnosti-golovne-v-protsesi-slidstva-ne-viyti-na-samikh-sebe>). – 2024. – 17.01).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.4

DOI: 10.30970/vla.2023.77.135

О. Голєв

Взаємодія ординарних судів та Конституційного суду у застосуванні Конституції України як акта прямої дії

Розглянуто особливості взаємодії між ординарними судами, під якими розуміються і суди загальної юрисдикції (1996–2016), і суди системи судоустрою України (з 2016 року і до сьогодні), та Конституційним Судом України з часу прийняття Конституції України. Автор робить спробу встановити притаманні цій взаємодії риси протягом різних періодів. Специфіка конституційних трансформацій за останні майже 30 років допомогла поділити розвиток взаємовідносин цих суб'єктів на два періоди. Перший – з часу прийняття Конституції України в 1996 році, в якій уперше в Україні закріплено принцип прямої дії Конституції та встановлено нову систему організації державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову відповідно до принципів верховенства права, поваги до прав людини та конституційної демократії. Характерною рисою першого періоду була належність ординарних судів та Конституційного Суду України до судової системи, всередині якої відбувалася взаємодія. Інцидентний конституційний контроль, який здійснювали ординарні суди, був обмеженим повноваженням Верховного Суду України звертатися до органу конституційної юрисдикції. Цей період тривав до 30 вересня

2016 року, коли в Україні розпочалася реформа правосуддя, яка триває донині. Незважаючи на проведену конституційну реформу, Верховний Суд залишився єдиним органом у судовій системі, який може безпосередньо взаємодіяти із Конституційним Судом шляхом направлення конституційного подання. Тому після встановлення суперечності правових актів Конституції ординарні суди повинні звертатися до Верховного Суду для вирішення питання про направлення подання до органу конституційної юрисдикції. На практиці таких звернень до Верховного Суду виявилось небагато, а кількість конституційних подань на їх підставі взагалі мізерна. Як наслідок, брак конструктивної взаємодії між судовою владою та конституційною юрисдикцією негативно впливає на утвердження Конституції як акта прямої дії. Адже саме суди найчастіше формулюють конституційне питання, яке має вирішити Конституційний Суд. Обґрунтовано, що без розширення механізмів взаємодії між Конституційним Судом України та судами системи судоустрою досягнення цієї мети залишається утрудненим завданням. Тому за результатами проведеного дослідження подано способи удосконалення механізму взаємодії між

ординарними судами та Конституційним Судом України, кінцевою метою яких є забезпечення ефективного застосування Конституції України як акта прямої дії. Для досягнення цієї мети запропоновано запровадити інститут консультативних висновків, який передбачатиме надання судам системи судоустрою права звертатися до Конституційного Суду України з метою отримання консультативних висновків із принципових питань, які стосуються застосування чи тлумачення Конституції.

Голєв, О. (2023). Взаємодія ординарних судів та Конституційного суду у застосуванні Конституції України як акта прямої дії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, № 77, С. 135-146. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12098/12413>

УДК 342:355.45

DOI: 10.30970/vla.2023.77.147

Я. Демчина

Конституційно-правові принципи національної безпеки та оборони України

Присвячено дослідженню правових принципів, які діють в умовах реалізації заходів з національної безпеки та оборони України, і в умовах нормального функціонування правової системи України, й у особливих умовах функціонування цієї системи. Актуальність та важливість теми статті зумовлена загрозами та викликами, які постали перед демократичним конституційним ладом в Україні після введення правового режиму воєнного стану, як найвищої форми обмеження прав і свобод людини та громадянина. Україна після початку повномасштабного вторгнення російської федерації постала перед викликами, з якими не стикалася до цього жодна країна цивілізованого світу. Ці виклики потягли за собою невідворотні зміни в процесах життєдіяльності суспільства, яке на момент подій 24.02.2022 вже і так достатньо пережило з часу агресії росії в

окремих районах Донецької та Луганської областей, анексії росією півострову Крим, епідемії вірусної хвороби КоВІД-19. Своєю чергою ці зміни ставлять перед нормотворцями усіх рівнів нові виклики щодо створення дієвих правових механізмів, спрямованих на реалізацію заходів з національної безпеки та оборони України. Розвиток будь-якої галузі законодавства починається з усвідомлення правової природи відносин, що підлягають правовому регулюванню. Ця правова природа, зазвичай, закріплюється в правових принципах, які, окрім як функції «правового дороговказу» для нормотворення та правозастосування, виконують і регулятивну функцію (в частині усунення колізій) й ідеологічну (щодо закріплення спрямування законодавства), міжнародну (яка дозволяє при відмінностях правових процедур та навіть при наявності різних правових систем знаходити точки дотику з іншими державами з демократичним конституційним ладом та схожими до нас правовими принципами), цивілізаційну (яка багато з чим схожа з міжнародною функцією, проте насамперед спрямована на моральні цінності, які закладені в цих правових принципах і які дозволяють віднести Україну до певної цивілізації) функції. У цій статті досліджено і Конституційні принципи, які притаманні виключно галузі національної безпеки та оборони України, і принципи, які закріплено в інших актах законодавства, які існують у своєму неперервному зв'язку з нормами Конституції України та регулюють предмет правовідносин, які виникають у галузі національної безпеки та оборони України. Окрім цього, проаналізовано та надано тлумачення загальноправовим принципам, які разом з іншими галузями права регулюють також і галузь національної безпеки та оборони України, визначено їх співвідношення зі спеціальними правовими принципами національної безпеки, досліджено правові режими, в яких загальноправові принципи перетворюють у спеціально правові, і яким способом змінюють коло свого правового регулювання. У статті проаналізовано та надано наукове обґрунтування спеціальним

принципам, які діють виключно в умовах особливого періоду функціонування системи національної безпеки України, так і загальним принципам притаманним цій галузі, які функціонують незалежно від введення на території України особливого періоду. Окрім цього, проаналізовано наукові джерела, в яких досліджувались окремі аспекти цієї статті, внаслідок чого систематизовано принципи національної безпеки та оборони України в єдине ціле, після чого запропоновано термінологію для визначення принципів, які існують у національному законодавстві, проте які нині залишаються поза увагою наукової спільноти.

Демчина Я. (2023). Конституційно-правові принципи національної безпеки та оборони України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, № 77, С. 147-158. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12088/12403>

УДК 342.1:342.725 (477)
DOI: 10.30970/vla.2023.77.159

В. Кобрин

Забезпечення функціонування державної мови під час виборів в Україні: проблеми достатності

Присвячено питанням забезпечення функціонування державної мови під час виборів в Україні. Проведено детальний аналіз конституційно-правового забезпечення функціонування державної мови під час виборів в Україні, наведено приклади правових позицій Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини з означеної проблематики. Звернено увагу на встановлений Конституцією України мовний ценз щодо кандидатів на пост Президента України та відсутність такого цензу (і на рівні Конституції, і на рівні виборчого закону) для кандидатів у народні депутати України, депутати місцевих рад та сільських, селищних,

міських голів. Проаналізовано також річні звіти Уповноваженого із захисту державної мови щодо застосування останньої на виборах 2020 та 2021 років. Вироблено пропозиції щодо удосконалення врегулювання функціонування державної мови під час виборів в Україні шляхом відповідних конституційних та законодавчих змін, а також нормативно-правове та інституційне посилення діяльності Уповноваженого із захисту державної мови.

Кобрин В. (2023). Забезпечення функціонування державної мови під час виборів в Україні: проблеми достатності. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, № 77, С. 159-167. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12056/12388>

УДК 342.5
DOI: 10.30970/vla.2023.77.168

В. Чорненький

Виборчі справи, які належать до юрисдикції судів України: поняття та види

Окреслено, що важливе місце серед судових справ, які після конституційної реформи правосуддя 2016 року належать до юрисдикції судів України, займають виборчі справи. Незважаючи на це, сьогодні виборчі справи як правове явище, що включає різні категорії справ, є поза увагою наукової спільноти. Розглянуто виборчі справи, які вирішуються в судовому порядку, як визначене Конституцією та Законами України коло питань, що віднесені до юрисдикції судів. Розгляд цих справ спрямований на вирішення різних завдань – від розв'язання юридичного спору до забезпечення невідворотності юридичної відповідальності. Їх мета – реальне гарантування виборчих прав громадян та належне виконання уповноваженими суб'єктами їх обов'язків у сфері виборчого процесу. За результатами дослідження виявлено, що виборчі справи, залежно від наявності спору поділяються на:

виборчі спори; справи, пов'язані з розглядом кримінального обвинувачення особи у вчиненні виборчого правопорушення; інші справи, у передбачених законом випадках, а саме – справи про адміністративні виборчі правопорушення. Виборчі спори, в яких хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу і спір виник у зв'язку з порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи, є різновидом публічно-правових спорів. Останні своєю чергою відносяться до групи юридичних спорів. Серед критеріїв поділу виборчих спорів за результатами дослідження виділено об'єкт захисту, суб'єктний склад виборчого спору, рівень виборів, що проводяться. Запропонована в статті класифікація виборчих спорів, які розглядаються судами, з урахуванням їх предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції допоможе краще зрозуміти, який суд уповноважений розглядати конкретний виборчий спір. Останнє є першочерговим завданням під час обрання способу оскарження (адміністративного чи судового) та складання і подання позовної заяви до суду.

Чорненький В. (2023). Виборчі справи, які належать до юрисдикції судів України: поняття та види. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, № 77, С. 168-181. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12089/12404>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-08>

А. Дьякова

Фактичні обставини для розуміння засуджених як носіїв конституційних прав і свобод

У статті аналізуються основні фактичні обставини, наявність яких дає можливість говорити про засуджених як про повноцінних носіїв конституційних прав і свобод. Звертається увага на те, що у конституційно-правовій доктрині існує усталений підхід

щодо народних депутатів, депутатів місцевих рад, військовослужбовців, суддів, дітей, іноземців, біженців, жінок, інвалідів як носіїв конституційних прав і свобод та про їхній конституційно-правовий статус. Проте щодо засуджених такої чіткої підхід непростежується. У зв'язку з цим, у статті наводяться та аналізуються основні фактичні обставини, що свідчать про те, що засуджені обґрунтовано виступають носіями конституційних прав і свобод, а увага до їх правового становища у конституційному праві України не може бути випадковою.

На підставі аналізу функціонування пенітенціарної системи, особливостей відбування покарання, реального становища засуджених робиться висновок про те, що серед основних фактичних обставин, які вказують на засуджених як на носіїв конституційних прав і свобод слід назвати такі. По-перше, засуджені, а особливо ті, що відбувають покарання у виді позбавлення волі суттєвим чином взаємодіють з державою. При цьому, як відомо, конституційно-правовий статус передбачає особливу систему взаємодії між конкретною особою та державою, що і зумовлено предметом правового регулювання конституційного права України. По-друге, засуджені, а особливо ті, що відбувають покарання у виді позбавлення волі не тільки суттєвим чином взаємодіють з державою, але й залежать від неї. Аксиоматичним є те, що якщо відповідний суб'єкт, наділений владними повноваженнями, здійснює повний або достатньо суттєвий контроль за іншим суб'єктом, то перший несе відповідальність за безпеку та життєдіяльність другого. Беручи до уваги те, що держава відповідає за осіб, що перебувають під її контролем, до яких належить значна частина засуджених, то на державу в цілому та її пенітенціарну систему покладається особлива місія, зокрема, у сфері забезпечення безпеки, законності та правопорядку. По-третє, сфера застосування кримінальних покарань завжди була і залишається однією з найбільш вразливих сфер у житті суспільства та державної політики. Оскільки сфера застосування покарань як одна з найвразливіших сфер безпосередньо стосується засуджених, то останні у наслідок

цього виступають категорією, що належить до вразливих. По-четверте, однієї з провідних функцій Конституції України є обмежувальна функція. Особливої актуальності реалізація такої функції набуває в аспекті діяльності держави, що реалізується через адміністрацію установи чи органу виконання покарань. Такий підхід може бути реалізованим через формування конституційно-правового статусу засуджених, оскільки конституційні права та свободи таких осіб будуть виступати вагомим чинником для реалізації обмежувальної функції щодо організації та функціонування пенітенціарної системи у цілому та окремих її представників зокрема. По-п'яте, в аспекті надання характеристики засудженим як представникам вразливої категорії населення слід звернути увагу і на те, що серед них є також і жінки та діти, що значно підсилює вразливість засуджених у цілому. По-шосте, наділення засуджених конституційно-правовим статусом та особлива увага до них зумовлені також призначенням покарання у суспільстві. По-сьоме, особливості становища засуджених зумовлюються також тими проблемами, які виникають після звільнення з місць позбавлення волі. По-восьме, конструювання конституційно-правового статусу засуджених буде сприяти підвищеній увазі не лише до самих засуджених, але й до організації та функціонування пенітенціарної системи в цілому, яка завжди потребує подальшого удосконалення.

Дьякова А. (2023). Фактичні обставини для розуміння засуджених як носіїв конституційних прав і свобод. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (36). <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-08>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-09>

I. Пустовалова

Конституція як інструмент досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності

У статті розглянуто одну з важливих проблем сучасної конституційної економіки, а саме роль конституції як важливого інструмента досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності. Авторка обґрунтовує думку про те, що конституція закріплює економічну солідарність як одну з конституційних цінностей чи засад конституційного ладу. При цьому солідарність виступає категорією не тільки моральною, але й правовою, покладаючи відповідні обов'язки на учасників суспільних відносин.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Звернення до практики світового конституціоналізму засвідчує, що багато конституцій справді посиляються на солідарність і прямо визнають солідарність захищеним принципом або цінністю. Вони також охоплюють різноманітні та різні концепції солідарності, які впливають з різних історій держав, соціальних умов, культури, сприйняття національної ідентичності тощо.

Як можна виправдати визнання солідарності як конституційної цінності? Відповідь ґрунтується на взаємозв'язку між солідарністю, конституціоналізмом і справедливістю. Солідарність має важливе значення для просування справедливих суспільств, особливо щодо існування взаємних зобов'язань і щодо універсального застосування таких зобов'язань у суспільстві. Конституції також прагнуть закласти основи для справедливих суспільств. Проте країни відрізняються щодо типу справедливості, яку мають забезпечувати конституції.

Конституційне право може і повинно посилювати багаторівневу солідарність. Адже, по-перше, всередині держави конституційна солідарність має застосовуватися для забезпечення інклюзивного та рівного захисту всіх громадян. По-друге, конституційна солідарність може бути джерелом не лише внутрішньодержавної, обмеженої солідарності, але й солідарності поза межами держави. У цьому відношенні конституційне право може слугувати базовим джерелом транснаціональної, космополітичної солідарності.

Висновок. Обґрунтовано висновок про те, що багато конституцій, які проголошують

солідарність цінністю чи принципом, посилаються на більше ніж один тип або аспект солідарності. Конституції можуть містити загальні посилання на солідарність поряд із посиланнями на транснаціональну солідарність, а також на внутрішньодержавну солідарність.

Наявність різних уявлень про конституційну солідарність, а також існування більш ніж одного типу солідарності в рамках однієї конституції свідчить про те, що конституції можуть слугувати основою не тільки внутрішньодержавної солідарності, але й транснаціональної солідарності, і, що більш важливо, складної, багатофункціональної, тобто багаторівневої солідарності. Як і багато конституційних термінів, той функціонал, який солідарність може виконувати, залежить від способу її тлумачення і, що більш важливо, від способу та випадків, у яких вона застосовується. Однак чітке конституційне закріплення солідарності як цінності є важливим як з формальної точки зору, так і з матеріальної – як цінності, до якої судді можуть звертатися, тлумачачи чи оцінюючи національну конституцію та чинне законодавство.

Пустовалова І. (2023). Конституція як інструмент досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»,* (36). <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-09>

DOI: 10.33327/AJEE-18-6.4-n000414

О. Khotynska-Nor

Optimisation of judicial governance in Ukraine as a prerequisite for the stability of its court system after war

The conditions of the legal regime of martial law, introduced in Ukraine in response to Russia's full-scale invasion, have ushered in a new legal framework that has reshaped the landscape

for all state institutions and Ukrainian society. The judiciary, tasked with responding to new challenges, adapting to new living conditions, and charting a course for its future development, has found itself in a transformative position. The need to optimise the judicial system is becoming increasingly evident in Ukraine. The question arises of how to organise judicial authorities to effectively administer justice for the state, even amidst a severe lack of funds and personnel.

The article attempts to forecast the prospects of optimisation of the judicial system of Ukraine, considering the national features of its model and the ongoing course of the war. We will focus on the optimisation of the judicial governance bodies responsible for upholding the independence of the judiciary and corresponding to the characteristics of the Judicial Council, whose institutional composition reflects Ukraine's distinct model.

In addition, in the lead-up to the imposition of martial law in Ukraine, the judicial governance bodies found themselves in a state of crisis, leading to dysfunctionality within this institution and demonstrating its vulnerabilities. It is essential to analyse the reasons that led to the negative consequences of the functioning of the judiciary, especially in the context of the war's influence. This analysis is important in constructing legislative rules to prevent crisis phenomena in judicial governance and ensure its stable and continuous functioning.

Methods:

The author employed a range of research methods in this article, including the historical method, analysis methods and synthesis of information. Using actual empirical information facilitated proper argumentation of the author's conclusions.

Results and Conclusions:

It was concluded that the challenges caused by the war required a transformation of the political system in general and the judicial system in particular. One way is to optimise its judicial governance bodies as a necessary element of ensuring accessible and fair justice. The national model of judicial governance resulted from the introduction of advanced European practices into the national legal system in the organisation

and functioning of such a body as the Judicial Council. However, the historical totalitarian past, peculiarities of the legal culture, and non-identity of political and social conditions influenced the result. As a result of numerous reforms, a hybrid model of the Judicial Council, which should be identified as dual, is functioning in Ukraine. The national experience of the functioning of judicial governance in crisis conditions demonstrated the vulnerability of such a model. This put the issue of implementing appropriate safeguards and guarantees to ensure stable and uninterrupted work of judicial governance on the agenda. Their discussion is a necessary step in developing scientific discussion about guarantees of judicial independence, an essential aspect of which is the effective functioning of judicial governance.

Khotynska-Nor, O. (2023). Optimisation of Judicial Governance in Ukraine as a Prerequisite for the Stability of its Court System After War. *Access to Justice in Eastern Europe*, 4 (21). URL: <https://ajee-journal.com/optimisation-of-judicial-governance-in-ukraine-as-a-prerequisite-for-the-stability-of-its-court-system-after-war>

УДК 342.9(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.10>

О. Косиця

Наукові погляди на роль старости в системі місцевого самоврядування

Стаття присвячена висвітленню та аналізу наукових поглядів вітчизняних вчених на роль старости в системі місцевого самоврядування в Україні. Актуальність та своєчасність дослідження обумовлюється тим, що реалізація на практиці ідеї децентралізації щоразу доводить свою ефективність, водночас новою історичною віхою у даному процесі стало запровадження інституту старости. Визначено, що староста як одна з форм реалізації партисипативної демократії є невід'ємною частиною розвитку сучасної української моделі місцевого самоврядування. Висвітлено бачення

науковців щодо того ким є староста для жителів певної територіальної громади.

Виявлено спільність підходів дослідників щодо ролі старости як найбільш наближеного до людей представника місцевого самоврядування, а також комунікатора між жителями відповідного старостинського округу та місцевою владою. Він також виступає як посередник між жителями та органами влади. Крім того, вважається, що староста може консультувати, радити та допомагати у вирішенні проблем, що виникають у громаді. Підкреслено мету створення інституту старост в органах місцевого самоврядування в Україні. Окреслено повноваження старости, визначені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Наведено один із наукових підходів до класифікації функцій старости, сформульованих на підставі аналізу його повноважень. Такими функціями є: представницька; бюджетна; інформаційна; контрольна; установча; організаційна.

Проаналізовано вимоги, які могли б в обов'язковому порядку висуватись до особи, яка планує бути старостою. Наприклад, вік, належність (певний зв'язок) з територіальною громадою, спеціальна освіта, знання основ місцевого самоврядування, наявність досвіду тощо. Окреслено напрямки подальших наукових досліджень реалізації інституту старости. До таких напрямків запропоновано віднести: визначення та спосіб нормативного закріплення повноважень старости, їх збалансованість та реальність застосування. Зауважено, що унеможливлення корупції є іншим напрям наукового пошуку, без дослідження якого реалізація інституту не є можливою. Визначено, що варто посилювати позитивні риси сучасного інституту старости, розкриття його ролі, підвищення продуктивності та ефективності.

Косиця О. (2023). Наукові погляди на роль старости в системі місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*, Вип. 79(2). С. 69-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_79%282%29__12

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.65>

**В. В. Заборовський,
В. Ф. Харута**

***Реалізація принципу народовладдя:
питання теорії та правозастосування***

Вказується, Конституція України проголосила носієм суверенітету і єдиним джерелом влади народ, що її реалізує безпосередньо і через органи державної влади і місцевого самоврядування. Вищим та безпосереднім вираженням влади народу є саме є референдум і вільні вибори. Форми безпосереднього народовладдя, що закріплені в Розділі 3 Конституції відіграють визначальну роль для сучасного вітчизняного конституціоналізму, визначення напрямів розвитку громадського суспільства та держави, він надає можливість забезпечити вільне волевиявлення громадянина з самого широкого спектру питань. Державна влада і місцеве самоуправління функціонують ефективно саме за наявності розвинутих інститутів прямої демократії. Сьогодні практика застосування загальних форм безпосередньої

демократії значно випереджає теоретичні розробки в даній області. Саме це питання є об'ємне, а в той же час існує велика кількість прогалин і протиріч у можливості конституційного закріплення нових форм безпосередньої демократії, особливо у правосудді.

Відзначається, що пряма демократія в державно-правовій системі виконує «забезпечення підконтрольності та відповідальності представницьких органів перед своїми виборцями, обмеження її свавілля. Іншими словами, пряма демократія є специфічний механізм, інститут всередині демократичного режиму, що врівноважує здійснення влади за допомогою представницької демократії. Вказується, у юридичній літературі висловлюються різні визначення поняття «форма (інститут) безпосередньої демократії».

Із юридичної наукової літератури відомо, що під формами безпосередньої демократії розуміються «способи і засоби безпосереднього здійснення влади народом або його частиною, які виключають передачу владних повноважень будь-яким органам або особам».

На підставі аналізу наукових джерел, автори поділяють твердження вчених (Л. Шипілов) щодо прямої демократії, що доступ до вказаного ідеалу зумовлює конвергенцію «чистих» безпосередніх форм здійснення влади із професійною діяльністю державних органів. Лише за постійної взаємодії

представницької форми у всіх її видах із безпосередніми інститутами здійснення народовладдя може здійснюватися перманентна легітимізація делегованої влади, двосторонній зв'язок поміж народом та його представниками, забезпечуватися стан масової політичної участі. При цьому, ідейною основою народовладдя виступає народний суверенітет, тобто верховенство влади народу, яка фактично і здійснюється в інтересах народу. Ідея народного суверенітету відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку суспільства, у формуванні демократичних засад політичного життя різних країн (А. Колодій).

Заборовський В. В., Харута В. Ф. (2023). Реалізація принципу народовладдя: питання теорії та правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*, Вип. 79(2). С. 415-419. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_79\(2\)_67](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_79(2)_67).

УДК: 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.68>

**Ю. М. Бисага,
І. С. Пирого**

***Повноваження та функціональне
призначення Вищої ради правосуддя у сфері
забезпечення незалежності судової влади***

Висвітлення матеріалу в даній статті спрямоване на дослідження особливостей

функціонування системи правосуддя в Україні, зокрема на органі, який займає важливе значення в структурі забезпечення функціонування незалежної судової влади. Становлення української державності в 1990-х роках ХХ століття, сприяло необхідності здійснення судової реформи та виокремлення органу, який повинен був би взяти на себе функцію добору суддів для належної реалізації положення статті 124 Конституції України, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, реалізуючи таку діяльність кваліфіковано та на професійній основі.

Відповідно до статті 131 Конституції України: «В Україні діє Вища рада правосуддя». Вища рада правосуддя як конституційний орган пройшла шлях від Закону України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 02.02.1994 р. до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. – задля побудови ефективної судової системи та забезпечення функціонування незалежної судової системи.

Закріплення в Конституції України в розділі VIII «Правосуддя», статтях 125, 128, 130, 131 Конституції України, положень, які визначають повноваження, функції Вищої ради правосуддя свідчить про наділення її статусу конституційного органу держави. Конституційне прагнення України до членства

в Європейському союзі та забезпечення прав та свобод людини й громадянина неможливе без забезпечення належного та незалежного правосуддя. Проведена судово-правова реформа останніх років, реформуючи такий орган, як Вища рада правосуддя, поклало за мету оновити систему судоустрою та судочинства України, відновити довіру суспільства до системи правосуддя. Реалізація цих завдань виходять із конституційних повноважень Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежного формування суддівського складу, унеможливлення впливу на суддю та захист його від будь-яких втручань у здійснення ним правосуддя.

Забезпечення такої незалежності суддів можливе лише за наявності гарантій їх правового статусу, спеціальної процедури добору кандидатів на посаду судді та відповідальності за втручання у здійснення правосуддя. Такі реформи покликані на утвердження України як демократичної та правової держави.

Бисага Ю. М., Пирого І. С. (2023). Повноваження та функціональне призначення Вищої ради правосуддя у сфері забезпечення незалежності судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право, Вип. 79(2).* С. 432-437. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_79\(2\)_70](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_79(2)_70).

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 1 (116) 2024

(01 січня - 31 січня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 31.01.2024.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 6,82.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.